

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ

**ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR'IN "HAK DİNİ
KUR'AN DİLİ" ADLI ESERİNDE HİRİSTİYANLIKLA
İLGİLİ DEĞERLENDİRMELERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

PROF. DR. MUSTAFA ERDEM

HAZIRLAYAN

SEYİT ALİ CANTÜRK

ANKARA-2006

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİNLER TARİHİ)
ANABİLİM DALI

ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR'IN "HAK DİNİ
KUR'AN DİLİ" ADLI ESERİNDE HİRİSTİYANLIKLA
İLGİLİ DEĞERLENDİRMELERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mustafa Erdem

Tez Jürisi Üyeleri
Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Mustafa Erdem

.....

Prof. Dr. Recai Doğan

.....

Doç. Dr. Durmuş Arık

.....

Tez Sınav Tarihi : 07.05.2007

ÖNSÖZ

Yakın dönem Türk fikir ve ilim hayatının müstesna simalarından biri olan Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, dinamik bir din anlayışı ile ilmi ve fikrî yönden İslamiyet’i yeniden yorumlayarak çağımızdaki Müslümanlara yeni ufuklar açmaya çalışmış, zihinlerdeki ve ruhlardaki donukluğu gidermenin yollarını göstermiştir. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, gerek Cumhuriyetten önce, gerekse Cumhuriyet Döneminde dini, hukuki, içtimai ve de felsefî meseleler üzerinde derinliğine düşünmüş, bunların bir kısmına yeni sayılabilecek çözüm yolları getirmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu’nun son devri, Cumhuriyet Döneminin ise ilk dönemi düşünce ve fikirlerini mezcetmesi itibariyle önemli bir konuma sahip olan Elmalılı, çok yönlü bir mütefekkindir. O’nun basın hayatı, tefsirciliği, hukukçuluğu, vakıf anlayışı ve bu açıdan sosyal meselelere bakışı, tarihi malzemeyi kullanışı, tasavvufla ilgili görüşleri, kelâmı meseleler hakkındaki tutumu, felsefeden ne anladığı, tefekkür cephesi, eğitimciliği ve sanatkârlığı araştırmacılar tarafından ortaya konulmuş fakat diğer dinler özellikle de Hıristiyanlıkla ilgili düşünceleri henüz araştırılmamıştır.

Bu çalışmada, Cumhuriyet döneminde kaleme alınan Türkçe tefsirlerin ilk örneğini teşkil etmesi bakımından büyük önemi haiz olan “Hak Dini Kur’an Dili” adlı tefsirinde Elmalılı’nın hak din ve tevhitte ilgili düşünceleri, Hıristiyanlığa ve inanç esaslarına bakış açısı ve bu inanç esaslarını tenkit yönü tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen bilgiler Modern Dinler Tarihi Bilimi’nin verileri ve metodolojisi açısından değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Bir müfessir olarak Yazır, Ehl-i Kitaptan ve diğer dinlerden bahseden ayetlerin izahını yaparken bu dinler hakkında Dinler Tarihi Bilimi’nin kaynaklarını kullanarak açıklamalarda bulunmaktadır. Yazır, yaptığı bu açıklamalarla dinlerin yanlış inançlarını özellikle Hıristiyanlar’ın haktan sapmalarını, Yahudilerin haktan yüz çevirmelerini, kitaplarını ve dinlerini tahrif etmelerini ve doğruluktan uzaklaşmalarını açıklamaya çalışmakta, aynı zamanda İslam’a yapılan saldırılara karşı reddiye mahiyetinde birtakım cevaplar vermektedir. Ayrıca Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, verdiği bu açıklayıcı bilgiler ile dönemin din anlayışını da yansıtmaktadır.

Araştırmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın ilk bölümünde gerek Osmanlı'nın son dönemlerini, gerek Cumhuriyetin ilk dönemlerini idrak eden, bu iki kültürü mezcetmesi itibarıyla büyük bir ehemmiyete sahip olan Elmalılı'nın hayatı, İlmi şahsiyeti ve eserleri üzerinde durulmuştur. Daha sonra Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ı esas ününe kavuşturan "Hak Dini Kur'an Dili" adlı tefsirinde Hıristiyanlıkla ilgili değerlendirmelerine yer verilmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, Hz. İsa'nın peygamberliği, mucizeleri, tebliği ve konumu üzerinde durulmuş, özellikle Hz.İsa hakkında tartışmalara neden olan vefatı, ref'i ve nüzülü ile ilgili konulara açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Tezimizin üçüncü bölümünde özellikle Hıristiyanların temel inançlarından olan teslis inancı üzerinde durulmuş, Hıristiyanların bu inancı temellendirme ve müdafaa etme gayretleriyle, bu inançtan kaynaklanan itizallere yer verilmiştir. Son bölümde ise Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Hıristiyanlığa yapmış olduğu tenkitler ile Hıristiyan inanç esaslarının batılığını hem akli, hem de nakli yollardan ispat etme gayretleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca; Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında ciddi boyutlara varan tartışmalara da yer verilmiştir.

Bu çalışma esnasında yönlendirmelerde bulunmak suretiyle yardımlarını esirgemeyen Muhterem Hocam Prof.Dr.Mustafa Erdem Bey'e ayrıca teşekkür ederim.

ANKARA-2006
Seyit Ali CANTÜRK

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	iii

GİRİŞ.....	1
1. KONUNUN AMACI VE SINIRLARI	1
2. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI.....	1
3. ELMALILI'NIN HAYATI, İLMİ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ.....	2
3.1- Hayatı.....	2
3.2- İlmî şahsiyeti	4
3.3- Eserleri	7

BİRİNCİ BÖLÜM

ELMALILI'NIN TEFSİRİNDE HZ. MERYEM VE HZ. İSA

1 İMRAN AİLESİ VE HZ. MERYEM.....	8
1.1. Hz. Meryem'in Mabede Adanması.....	8
1.2. Hz. Zekeriyya'nın Çocuk Sahibi Olması	10
1.3. Hz. Yahya.....	10
1.4. Hz. Meryem'in Seçilmesi.....	11
1.5. Hz. Meryem'in Hz. İsa İle Müjdelenmesi.....	12
1.6. Hz. Meryem'in Hz. İsa'ya Hamile Kalması Ve Hz.İsa'nın Doğumu	13
2) HZ.İSA.....	15
2.1. Hz. İsa'nın Babasız Yaratılması	15
2.2. Hz. Adem İle Hz. İsa Arasındaki Benzerlik.....	20
2.3. Hz. İsa'nın Allah'tan Bir Kelime Olması.....	22
2.4. Hz. İsa'nın Allah'tan Bir Ruh Olması	24
2.5. Hz. İsa'nın Mucizeleri ve Hikmetleri	26

İKİNCİ BÖLÜM

ELMALILI'NIN TEFSİRİNDE HZ. İSA'NIN PEYGAMBERLİĞİ VE TEBLİĞİ

1) HZ. İSA'NIN PEYGAMBERLİĞİ VE TEBLİĞİ.....	29
2) HZ. İSA'NIN VEFATI MESELESİ	33
2.1. İncillerde Hz. İsa'nın Vefatı Meselesi	34
2.2. Kur'an'da Hz. İsa'nın Vefatı Meselesi	36
2.2.a "Teveffa" Kelimesinin Tahlili	39
2.2.b Kur'an'da Kullanıldığı Anlamlar.....	39
2.2.c Müfessirlerin Yorumları.....	41
2.2.d Elmalılı'nın Değerlendirmesi	44
2.2.e Hz. İsa'nın Öldüğünü, Ruhunun Allah'a Yükseldiğini Savunan Müfessirler	47
3) HZ. İSA'NIN "REF'İ".....	50

3.1. Kur'an'da "Ref" Kelimesi.....	50
3.2. "Ref" Olayının Ruh Ve Bedenle Gerçekleştiğini Savunanlar.....	51
3.3. Elmalılı'nın Değerlendirmesi	54
3.4. "Ref'in" Manevi Olduğunu Savunanlar.....	55
4) HZ. İSA'NIN NÜZULÜ	57
4.1. Ayetlerden Hareketle Nüzüle Delil Getirenler.....	58
4.1.a "O, Salihlerden Olarak Beşikte İken Ve Yetişkinlikte İken İnsanlarla Konuşacak" Ayeti.....	58
4.1.b "Ehl-İ Kitaptan Her Biri Ölümünden Önce O'na İman Edecektir" Ayeti	59
4.1.c "O Kıyâmete Bir Alamettir" Ayeti	60
4.1.d Konuyla İlgili Olarak Hamdi Yazır'ın Yorumu	61
4.2 Nüzul Olayını Kabul Etmeyenler	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HİRİSTİYANLIKTAKİ TESLİS İNANCI VE ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR'IN HİRİSTİYANLIĞI TENKİDİ

1. TESLİS	68
2. TESLİSİN UNSURLARI	71
2.1. Baba	71
2.2. Oğul.....	72
2.3. Kutsal Ruh.....	..
.....	.....
3. TESLİS ANLAYIŞININ ORTAYA ÇIKARDIĞI MEZHEPLER	76
3.1. Yakubiler.....	76
3.2. Nasturiler.....	77
3.3. Melkitler	78
4. HİRİSTİYANLARIN TESLİSİ SAVUNMALARI	79
5. ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR'IN HİRİSTİYANLIĞI TENKİDİ	
5.1. Allah'ın birliği ve teslisin tenkidi	82
5.2. Hz. İsa'nın ilah kabul edilmesinin tenkidi	87
5.3. Hıristiyanların "Mesih Allah'tır" iddialarının tenkidi	92
5.4. Kutsal Ruh inancının tenkidi ve İslam'daki karşılığı	94
5.5. Hıristiyanların asli günah ve kefarete doktrinlerinin tenkidi	95
5.6. Peygamberimizin müjdelenmesi meselesi	98
SONUÇ	101
BİBLİYOGRAFYA.....	104
ÖZET	
ABSTRACT	

GİRİŞ

1) KONUNUN AMACI VE SINIRLARI

Cumhuriyet döneminin yetiştirmiş olduğu önemli fikir ve siyaset adamlarından biri olan Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, her ne kadar siyasi yönü bulursa da daha çok mütefekkir bir alim olarak tanınmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nin ilk Türkçe tefsirini yazmış ve bu eserle meşhur olmuştur.

Hak Dini Kur'an Dili adını verdiği bu tefsirde Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi'nin kültürünü birleştirmeye gayret etmiş, klasik eserlerden azami derecede yararlanmış, bununla birlikte sosyal ve fen bilimlerinden de çağının gerektirdiği ölçüde istifade etmiştir. Tefsirinde hem İslami birikimin, hem de modern İlmî verilerin etkisi açık bir şekilde görünmektedir.

Bugüne kadar Elmalılı hakkında pek çok araştırma ve sempozyumlar düzenlenmiştir. Biz de O'nun Hak Dini Kuran Dini adlı eserini esas alarak genelde dinler tarihi, özelde ise "Hıristiyanlıkla ilgili fikirleri" bağlamında değerlendirmeye gayret ettik. Elmalılı'nın 9 ciltlik bu tefsirinde, değişik ciltlerde geçen Hıristiyanlıkla ilgili fikirlerini sistematik başlıklar altında incelemeye çalıştık. O'nun bu tefsirinde Hak Dinin esasları ile Hıristiyanlık hakkındaki tespit ve tenkitlerini ihtiva eden değerlendirmelerini ortaya koyduk.

Bu çalışmada genel itibariyle Hıristiyanlarla, Müslümanlar arasında tartışmalara neden olan belli başlı konular ile bu konuların Hıristiyanlar açısından temellendirme gayretlerine de yer verdik. Bunu yaparken de geniş Hıristiyan kültürünü taramak yerine, konuyla ilgili genel kabul gören belli başlı Dinler Tarihi eserlerinden yararlanmaya çalıştık. Dolayısıyla konu, Elmalılı Hamdi Yazır'ın Hıristiyanlıkla ilgili değerlendirmeleri şeklinde sınırlandırılmış, tezde de bu konu üzerinde yoğunlaşmıştır.

2) ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Hıristiyanlıkla ilgili değerlendirmelerini tespit etmeye çalıştığımız bu tezimizde, öncelikle tefsiri baştan sona okuduk. Daha sonra Hıristiyanlıkla ilgili ayetleri ve yorumları temel başlıklar altında toplamaya çalıştık. Konuyu çalışırken, Elmalılı'nın tefsirini yazmadan önce okumuş olduğu ve yanı başımdan ayırmadığım dediği belli başlı kaynakları da taramaya çalıştık. Ayrıca konuyla ilgili hadis kültürünü de inceleme fırsatı bulduk.

Bu çalışmamızda Karşılaştırmalı Dinler Tarihi metodunu kullanmaya özen gösterdik. Konuyla ilgili ayetlerde farklı tefsirlere bakmak suretiyle belli başlı görüşleri aktardık. Bu hususta öncelikle lehte olan görüşleri, akabinde aleyhte olan görüşleri daha sonra da müfessirimizin

tespitlerini ortaya koyduk. Kaynak olarak eserin aslından faydalandığımız gibi, Akçağ Yayınları'nın sadeleştirmiş olduğu tefsirden de yararlandık. Asıl eserden dipnot gösterdiğimiz gibi, sadeleştirilmiş olan tefsirden de dipnot gösterdik. Son olarak Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki münakaşa konularına ve Elmalılı'nın Hıristiyanlara yönelttiği tenkitlere yer verdik.

3. ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR'IN HAYATI İLMİ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

3.1 HAYATI

Osmanlı imparatorluğunun son dönem, Türkiye Cumhuriyeti'nin ise ilk dönem âlimlerinden olan Elmalılı Hamdi Yazır, 1878 yılında Antalya'nın Elmalı ilçesinde dünyaya geldi.¹ Babası, Gölhisar'ın Yazır köyünde doğup Aydın medreselerinde okuduktan sonra Elmalıya yerleşmiş olan Numan Efendidir.² Annesi de, Elmalı hocalarından Sarılarlı Mehmed Efendi'nin kızı Fatma Hanım'dır.³

İlk ve ortaöğreniminin yanı sıra hafızlığını Elmalı'da tamamlayan Muhammed Hamdi, tahsiline devam etmek üzere dayısı Mustafa efendi ile birlikte İstanbul'a gitti ve Küçük Ayasofya Medresesi'ne yerleşti (1895).⁴ Burada bir süre dayısının hocasından ders okudu fakat bunu yeterli görmedi. İstanbul'da bir müddet ders hocası bulmak için uğraştı ve sonunda Kayserili Mahmut Efendiyi buldu. Kısa zamanda hocasının ilgisini ve zekâsına olan hayranlığını kazandı. Daha sonra Hamdi Efendiden icazetname aldı.⁵ Hocasına Büyük Hamdi, kendisine de Küçük Hamdi adı verildi. Soyadı kanunu çıktıktan sonra doğum yerine nispetle Elmalı soyadını aldı. Tahsili esnasında Bakkal Arif Efendi ve Sami Efendi'den hat derslerine devam etti ve icazetname aldı. Daha sonra 1904 yılında ruus imtihanını kazandı. Yine aynı zamanda devam ettiği, bugün; hukuk fakültesi olarak bilinen Mekteb-i Nuvvab-ı birincilikle bitirdi. Bir taraftan kendi çabalarıyla edebiyat, felsefe ve musiki öğrendi.⁶

Elmalılı, ülkeyi çağdaş ilim ve medeniyet seviyesine ulaştırmaya vesile olabileceği ümidiyle meşrutiyet idaresini hararetle savunmaya başladı ve bu görüşü temsil eden İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İlmiye şubesine üye oldu. Avrupai tarzda bir meşrutiyet modeli yerine

¹, Fatma Paksüt, "Merhum Dayım Hamdi Yazır", Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu,2, TDV. Yayınları Ankara 1991

² Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, Akçağ Yayınları,C.1, 9

³Fatma Paksüt, 2

⁴ Yûsuf Şevki Yavuz, " Elmalılı Hamdi Yazır", D.İ.A, C.2,57

⁵ Paksüt, 4

⁶ Yûsuf Şevki Yavuz, 57

İslam'a uygun bir meşrutiyet modeli geliştirmeye çalıştı. Beyazıt Medresesinde 1905-1908 yılları arasında üç sene ders verdikten sonra II. Meşrutiyet'in ilk seçiminde Antalya Mebusu olarak meclise girdi.⁷

Elmalılı, 1908 yılında II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesine rıza göstermeyen fetva emrini, Nuri Efendiyi ikna edip fetva müsveddesini yazmak suretiyle, II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesinde önemli bir rol oynadı. Daha sonra şeyhülislamlık Mektebi Kaleminde görev aldı. Mekteb-i Nuvvab ve Mekteb-i Kudat'ta fıkıh, Medresetü'l- Mütehasşısı'nda usul-ü fıkıh, Süleymaniye Medresesinde mantık, mülkiye mektebinde vakıf hukuku derslerini okuttu.⁸ 1918 yılında şeyhülislamlık bünyesinde kurulan Darü'l Hikmeti'l-İslâhiye âzâlığına çalıştı. Bir süre sonra da buranın başkanlığına getirildi. Damat Ferit Paşa'nın birinci ve ikinci hükümetlerinde bugün vakıflar bakanlığı olarak bildiğimiz Evkaf Nazırı olarak görev aldı.⁹

Kurtuluş Savaşı'nın ardından Cumhuriyet ilan edilince, Elmalı'nın memuriyetlik yapmış olduğu kurumlar ortadan kaldırıldı. Milli Mücadele sırasında İstanbul hükümetlerinde görev yaptığı için İstiklâl Mahkemesince gıyabında idama mahkûm edilmesi üzerine Fatihteki evinden alınarak Ankara'ya götürüldü ve burada kırk gün tutuklu kaldı. Mahkeme sonunda muhtemelen, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olması sebebiyle suçsuz bulundu ve İstanbul'a geri döndü.¹⁰

Hamdi Yazır, kısa süreli mahkûmiyetinin ardından inzivâya çekildi. Bu dönemde hiçbir maddi gelire sahip olmadığı için büyük sıkıntılar yaşadı. Bir yandan da “Metâlip ve Mezâhip” adlı eserin tercümesini tamamladı. TBMM 'de Türkçe bir tefsir yazılması kararı alındı ve Diyanet İşleri Başkanlığı da bu işi kendisine teklif etti. Elmalılı teklifi kabul ederek tefsiri yazmaya başladı. Yaklaşık 12 yıl süren bu tefsirine “Hak Dini, Kuran Dili” adını verdi. 27 Mayıs 1942'de uzun müddet müptela olduğu kalp yetmezliği rahatsızlığından vefat etti.¹¹

Muasırları arasında benzerine az rastlanan geniş kültürlü ve çok yönlü mütefekkir bir din alimi olan Elmalılı, aynı zamanda sanatçı bir kişiliğe sahipti. Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler yazmış, yazılarında genellikle sade bir dil kullanmaya özen göstermiş, Türk dilinin öz malı haline gelen Arapça, Farsça ve batı kaynaklı kelimeleri de ihmal etmemiştir. İlmî ve dinî konulara

---

⁷ Elmalılı, *Mukaddime*, C. 1, 9

⁸ Paksüt, 8

⁹ Elmalılı, C. 1, 10

¹⁰ Şevki Yavuz, 58

¹¹ Elmalılı, C. 1, 58

ilişkin yazılarında ise oldukça ağır bir üslup kullanmış, secili cümleler kurmuş, mantık örgüsü sağlam uzun cümleler kullanmakta başarılı olmuştur.

3.2 İLMİ ŞAHSİYETİ

Hamdi Yazır, İslam ümmetinin toplumsal kimliğini kaybetmesinin büyük felaketlere yol açacağını, Müslümanları Avrupa içinde eritip kaynatma yerine, kurtuluşun Avrupa'yı içimizde eritip kendi değerlerimizi korumakla mümkün olabileceğini, yazılarında hassasiyetle savunmuştur. Bu maksata binaen "Metâlip ve Mezâhip" adlı tercümeyi Türkçe'ye kazandırmıştır.¹²

Elmalılıya göre batının değerlerinden değil, İlminden faydalanmak gerekir. Elmalılı yapmış olduğu tercümenin gerekçesini şu şekilde açıklamaktadır: "Batı âlemi, Müslümanların din ve Kur'an ilimlerine varıncaya kadar en mühim kitaplarını dahi tercüme etmiş ve bunları kendi İlmî hazinelerine dâhil etmişlerdir. Hatta Şârânî'nin (Mîzân-ı Kübra)'sını bile mütalaa etmişler ve bundan İslam usulünü tahrif edecek neticeler çıkarmaya çalışmışlardır. Batılılar böyle yaparken, Müslümanlar niçin onların ilmi ganimetlerinden geri kalsın? Kuran'ı tercüme edip okuyan ve İslam'a karşı bununla silahlanan Frenkler nasıl Müslüman olmuyorlarsa, onların İlmiyle kuşanan Müslümanlar neden Batılılaşsın?"¹³ demek suretiyle, yapmış olduğu tercümenin gerekçesini ortaya koymaya çalışmıştır.

Elmalılı, kurtuluşa ermenin hakikatinin yine Müslümanlarda olduğuna dikkat çekmiştir. O'na göre bizim dini hakikatlerimize tam bir mutabakat halinde yerleştirilebilen ilim ve fenler, batılılarda tam bir sapıklık içinde cereyan etmiştir. Nasıl ki kişiler, 14-15 yaşlarına geldiklerinde buluğa ermeğe, çocukluk döneminden sıyrılıp gençlik dönemine atlamaya başlarlar, aynı şekilde milletler de, 14. ve 15. asrın başlarında bir uyanış ve başka bir hayata geçiş dönemine başlamışlardır. Avrupa uyanışı 14. asrın içinde başlamıştır. Ancak Müslümanlar, İslam'ın gelişi ile büyük bir uyanışı gerçekleştirmişlerdir. Bugün bocalayıp duran bu uyanış cereyanı, ruhî şuura erememiş olan ve nefsî birliğini toplayamamış olan İslam ümmeti için gayet tehlikeli bir süreç geçirmektedir.¹⁴

İnsanların ancak İslami esaslara bağlı kalmak suretiyle mutlu olabileceğini savunan Elmalılı, insanlığın kendi türünü devam ettirebilmesi için bir gün mutlaka İslamiyet'i benimsemeye mecbur kalacağını ve gelecekte İslam dininin daha iyi anlaşılıp uygulanacağını öne

¹² Elmalılı, *Dibâce*, xxx

¹³ Elmalılı, *Dibâce*, xxx

¹⁴ Elmalılı, *Dibâce*, xxx

sürmektedir.¹⁵ Dini, kendi arzularıyla iyilik yapacak ve kemale erecek insanlar yetiştiren bir eğitim müessesesi veya insanları kendi istekleriyle tabiatta gözlenen zorunluluk ve baskıların üstüne yükseltecek olan bir hürriyet yolu olarak görür. Elmalılı'ya göre, işte bu "Hak Din'in" tanımıdır. Çünkü; hayra gerçek anlamda yönlendirme ancak "Hak Dindedir". Batıl dinlerde ise bu yönlendirme vehmî ve hayalî olur. Onlar şerre, iddiada kalan delilsiz veya göreceli bir hayra yönlendirici olabilirler.¹⁶

Hamdi Yazır'a göre, Hak Din'in muhatabı ancak akıl sahibi insanlardır. Dolayısıyla, cansızlar, bitkiler, hayvanlar, akli olmayanlar, çocuklar, bunaklar, dinin kendilerinde tecelli edeceği kimseler değildir. Çünkü akıldan mahrum kalanlar kendi başlarına seçme ve tercih etme bilincine sahip değildirler. Buradan anlaşılıyor ki dinin şartı akıl ve ihtiyardır. Akıl bulunmayınca, dinin sorumlu kılacağı bir mükellefiyet bulunamayacağı gibi; irade bulunmadıkça da dinin yönlendiriciliği ve etkisi; başka bir ifadeyle dindarlık gerçekleşmez. Bu bakımdan, dinde ilim meselesine ilaveten, bir de irade meselesi vardır. Dolayısıyla ilim ve irade, akıl ve ihtiyarlık dinin salt kendisinde olan bir rükun değilse bile, dindarlığın bir ürünüdür. Bu yüzden din ile dindarlığı birbirine karıştırmamak gerekir. Din, asıl kavram iken dindarlık kişiye özgü bir kavramdır. Başka bir ifade ile din, Allah tarafından ortaya konmuş bir şey, dindarlıksa insanın çalışarak, kazanarak elde ettiği bir şeydir. İşte bu ayırımı gerçekleştiremeyenler, ilim namına hataya düşenlerdir.¹⁷

Elmalılıyı şöhrete kavuşturan en önemli eseri "Hak Dini Kuran Dili" adlı meşhur tefsiridir. Elmalılı, Kur'an-ı Kerim'in hiçbir dile hakkıyla tercüme edilmesinin mümkün olmayacağını belirtmiştir. Çünkü tercümenin aslına uygun olması gerekmektedir. Aslına uygun olabilmesi için de, açıklıkta, işaret etmede, özetlemede, genelde, özel üslubunda, kısacası; ilimde ve sanatta, asıldaki ifadeye eşit olması gerekir. Yoksa tam bir tercüme değil, eksik bir anlatımdır. Halbuki; farklı diller arasında ortak çizgiler ne kadar çok olursa olsun, her birini diğerinden ayıran birçok özellikler vardır.¹⁸

Elmalılı'nın tefsir anlayışı, geleneksel tefsir anlayışına dahil olmaktadır. Yani tefsir anlayışını geleneksel Fatiha-Nas türü Kur'an tefsiri yazan müfessirlerin anlayışından ve metodundan ayrı düşünmemiz uygun olmaz. Dolayısıyla önceki Kur'an tefsirlerindeki unsurların

---

¹⁵ Elmalılı, C.1, 202-203

¹⁶ Elmalılı, C.1, 94

¹⁷ Elmalılı, C.1, 95

¹⁸ Elmalılı, C.1, 12-13

hepsini, Elmalı'nın tefsirinde de bulmak mümkündür. Kelimelerin lügat ve ıstılah manalarının ele alınışı, metnin eşsizliğinin, sûreler arasındaki tenasübün vurgulanışı âyetlerin nüzul sebeplerinin verilmesi, sahâbe ve tâbiin görüşlerinin zikredilmesi, sonraki müfessirlerin yorumunun tefsire dahil edilmesi, Elmalı'nın tefsirinde yapısal bir değişikliğe gitmediğini göstermektedir.¹⁹

Geleneksel tefsir anlayışı çerçevesinde Elmalılı, tefsirini yazarken İbni Cebir et Taberî, Ebu's-Suud, Kadı Beydâvi, Zemahşerî, Razî, Cessâs ve Âlûsî gibi belli başlı müfessirlerin görüşlerinden geniş ölçüde yararlanmış, tasavvufî konularda İbn-i Ârâbî'nin görüşlerine başvurmuş, bazen eleştirmiş, bazen alıntılarda bulunmuştur. Fıkhî konularda genellikle Hanefî kaynaklarıyla yetinmiştir. Kur'an'ı tefsir ederken dönemin tartışma konularına da yer verip bunlardan Kur'an a uygun olan görüşleri belirlemeye çalışmıştır.²⁰

Elmalılı, her ne kadar geleneksel tefsir çizgisi içerisinde yer almakla tenkit edilse de, okuyucuyla bütünleşmesi, döneminde gündemde olan konularla yakından ilgilenişi felsefî konulara ağırlık vermesi, istidrad kabilinden makale görünümünde açıklamalarda bulunuşu, Kur'an tefsirini bir zaman için geçerli görülen belli ilmi ve felsefî görüşlerin sınırlarına çekerek fikirleri ve vicdanları daraltmamak gerektiği noktasında geleneksel tefsircilerden ayrılmaktadır.²¹

İlmi tefsir tarzına da büyük önem veren Elmalılı, özellikle Hz. İsa'nın babasız olarak yaratılabileceğine dair bilimsel deliller getirmeye çalışmış, Hz. İsa'nın monomer (bir analı) bir hücreden teşekkül etmiş olabileceği yorumunda bulunmuştur.²² Çağdaş ilmi verilerden hareketle Kuran'a yeni yorumlar getiren Elmalılı, önceki âlimlerin bazı ayetlere verdiği manaları isabetsiz bularak onlara yeni anlamlar vermesi, onun orijinal tefsir yapmayı haiz bir ilim adamı olduğunu kanıtlamaktadır.²³

Sonuç olarak, Osmanlı Devletinin son devrinde yetişip Cumhuriyet'in ilk yıllarını idrak eden Elmalılı, felsefî, itikadî, fıkhî, tasavvufî ve ictimâî meseleler üzerinde derinliğine düşünen bir din alîmidir. Dinî problemleri yeni İlmi verilerle teyid etmesi özellikle Allah'ın varlığına ilişkin delilleri, materyalist, pozitivist ve evrimci fikirleri reddeden bir yaklaşımla ele alması, Hz.

---

¹⁹ Halis Albayrak, "Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Tefsir Anlayışı", Elmalılı Hamdi Yazır Sempozyumu, 1991, 153

²⁰ Elmalılı, C.1, 21

²¹ Albayrak, 154-157

²² Elmalılı, C.2, 244

²³ Bkz. Elmalılı, C.1, 9

İsa'nın tekrar geleceği konusuna farklı bir bakış açısıyla yaklaşması onun mütefekkir bir ilim adamı olduğunu ortaya koymaktadır.

3.3. ESERLERİ

- **Hak Dini Kur'an Dili:**Kırk sekiz yaşındayken başlayıp altmış yaşında tamamladığı tefsiri olup en meşhur eseridir. İlk defa 1935-1938 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanan eserin birçok baskısı yapılmıştır.

- **İrşâdü'l-Âhlâf fi Ahkâmî'l-Evkâf:** Mülkiye mektebinde okutmak üzere hazırladığı bu ders kitabı 1914 yılında basılmıştır.

- **Hz. Muhammed'in Dini İslam:** Anglikan Kilisesinin sorularını şeyhülislamlık adına verdiği cevaplardan oluşan bir risaledir.Tefsirinin sonraki baskılarının baş tarafına eklenerek yayımlanmıştır.

- **Metalip ve Mezahip:** Fransız Felsefe tarihçisi Paul Janet ve Gabriel Sealles tarafından yazılan Histoire de la philosophie adlı eserin tercümesidir.Bu eser Tahlili Tarihi Felsefe adıyla da bilinir.Felsefî bakımdan büyük önem taşır.

- **İstincaî ve İstikrai Mantık:** İngiliz Müellifi Alexander Bain'e ait eserin Fransızcaya yapılan tercümesinden Türkçeye çevirdiği bu kitabı Süleymaniye Medresesi'nde öğrencilere ders notu olarak vermiştir.²⁴

Bu temel eserlerin dışında ilhadın temelsizliği, inkar ve şirkin insan ruhunda uyandırdığı ızdırap, İslamiyet'in gelişmeye ve ilerlemeye engel olamadığı, insanlığın bugünkü sıkıntısının temelinde şirkin yattığı, orduya yapılan yardımların zekat yerine geçebileceği, Hilal'in görülmesi meselesi gibi konularda Beyanü'l Hak, Sırat-ı Müstakim ve Sebilü'r-Reşad dergilerinde yayınlanmış makaleleri bulunmaktadır.²⁵

²⁴ Elmalılı, C.2, 10,Yûsuf Şevki Yavuz,62

²⁵ Nesimi Yazıcı, "M. Hamdi Yazır'ın Hayatı ve Yazarlığı", M. Hamdi Yazır Sempozyumu, T.D.V. Yayınları, 31-32,Ankara 1991

1. BÖLÜM

ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR'IN TEFSİRİNDE HZ. MERYEM VE HZ. İSA

1. İmran Ailesi ve Meryem

İmrân Ailesi, Kur'an'-ı Kerimde bir sureye adolmuştur. Al-i İmrân suresi Hz. Meryem ve İsa bahsini zikretmeden önce bu aile hakkında bilgi vermektedir. "Al", kelimesi yakınlıkta veya mezhepte bir şahsa dönük olan anlamında kullanılmaktadır. İmran kelimesine gelince, iki tane İmran vardır. Bunlardan birincisi Hz. Musa ve Harun'un babaları olan İmrandır. Bu İmran'ın da Meryem isminde, Musa ve Harun peygamberlerin ablaları olan bir kızı vardır. Diğer İmran'a gelince bu, Hz. Meryem'in babası olan İmran bin Matan'dır. Kur'anda bu Âl-i İmrân'ın her iki aileye nispet edilme ihtimali olmasına rağmen, ifadenin gelişinden buradaki İmran'ın Hz. Meryem'in ailesi olma ihtimali daha açık görülmektedir.²⁶ Ayrıca bu iki aile arasında bin sekiz yüz senelik bir zaman farkı vardır.²⁷

Rivayet olduğuna göre Hz. İsa'nın ninesi İmran'ın karısının adı, Hanne bint Fakuza'dır. Hanne'nin hemşiresi ve bir rivayette Meryem'in hemşiresi İyşa, Hz. Zekeriya'nın karısı ve Hz. Yahya'nın annesi olmaktadır. Peygamberimizden gelen bir rivayete göre, Hz. İsa ile Hz. Yahya da teyze çocuklarıdır.²⁸

1.1. Hz. Meryem'in Mabede Adanması

HZ. Meryem'in annesi Hanne, yaşlanıp çocuk doğurmaktan aciz bulunduğu bir sırada, bir gün ağaç üzerindeki bir kuşun yavrusunu beslediğini görür. Bu duruma imrenen Hanne, Allah'a dua ederek kendisine bir çocuk vermesini, eğer kendisine bir çocuk verirse, bu çocuğu kutsal mabede adayacağını vaat eder. Mabede adananların erkek çocuk olduğu dikkate alınırsa, Hanne'nin bir erkek çocuk beklediği anlaşılmaktadır.²⁹

Kur'an'-ı Kerim, Meryem'in adanması hadisesini şu şekilde zikretmektedir: "İmran'ın karısı: "Ya Rabbi! Ben karnımdakini her bağımsızlıktan, özgürlüğü kavuşturulmuş olarak, sana

²⁶ Elmalılı, C.2, 316

²⁷ Günah Tümer, Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara 1997, 264

²⁸ Elmalılı, C.2, 316, Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, 248, Fahreddin Râzî, *Tefsir-i Kebir*, Çev; Suad Yıldırım ve Diğerleri, C.6, 273

²⁹ Âlûsî, Ebü'l- Fadl Şihabuddin es-Seyyid Mahmud, *Ruhü'l-Meani*, Beyrut 1985, C.3, 133

adadım. Hemen bu adağı benden kabul buyur. Çünkü bir tek sensin işiten ve bilen.”³⁰ Hanne onu doğurduğunda, Allah onun ne doğurduğunu bilirken: “Ya Rabbi! Kız doğurdum. Erkek, kız gibi değildir. Ben ona Meryem adını verdim. İşte ben onu ve soyunu taşta tutulmuş şeytandan, sana ısmarlıyorum” dedi.³¹ Hz. Meryem’in annesi, kızını ve onun soyundan gelenleri şeytanın kötülüklerinden koruması için Allah’a bu şekilde yalvarmış, Allah da onun bu duasını kabul etmiş ve Meryem mabette emniyet içersinde büyütülmüştür.

İmran’ın karısı Hanne, çocuğunu mabede adadığı için, çocuk doğar doğmaz ya da süttten kesildikten sonra adak gereği Beytü’-l Makdis’e götürür ve orada bulunan din adamlarına emanet eder. Meryem’in teyzesinin kocası olan Hz. Zekeriya, onun bakımını üstlenmek istese de Yahudi din adamları, Meryem’in babası İmran’ın kendi dini liderleri olması hasebiyle bu fikre sıcak bakmazlar. Neticede Tevrat’ı yazdıkları kalemleri suya atmak suretiyle aralarında kura çekerler ve sonuç Hz. Zekeriyya’nın lehine çıkar.³² Kur’an bu kura çekme hadisesini zikretmiş ve bunu gaybi bir haber saymıştır.³³

Hz. Meryem’in mabeddeki bakımını Hz. Zekeriya’nın üstlenmesi Kur’an’da şu şekilde zikrolunmaktadır: “Rabbi Meryem’e hüsnü kabul gösterdi, onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi. Zekeriyya’yı da onun bakımıyla görevlendirdi.”³⁴ Hz. Zekeriyya, Meryem’e özel bir oda tahsis etti. Buraya “mihrap” denmiştir. Fakat mihrap; bilindiği gibi mescitlerin ön tarafında imamın durduğu özel bir yerin adıdır. Burada mihraptan kastedilenin, mescide merdivenle çıkılan bir mahvil olduğu belirtilmektedir. Hz. Meryem Zekeriyya (A.S.) tarafından buraya konulmuş ve burada muhafaza edilmiştir. İşte Hz. Meryem böyle bir mihrapda Allah katından, özel bir mazhariyet ile beslenip yetiştirilmiştir.³⁵

Hz. Zekeriyya’nın himayesi altına giren Meryem, ailesinden ayrılarak Beyt’-i Makdis’te doğu yönüne çekilmiş, insanlarla kendi arasına bir perde çekmiştir.³⁶ Hz. Zekeriyya, mihraba her girdiğinde Meryem’in yanında bir yiyecek bulur, “Ey Meryem! Bu sana nerden geldi?” diye sorar, O’da “ Bu, Allah tarafındadır, Allah dilediğine sayısız rızık verir” şeklinde cevaplar.³⁷

³⁰ Âl-i İmrân,3/35

³¹ Âl-i İmrân,3/36

³² Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Camiü’l- Beyan an Te’vili’l-Kur’an*, Mısır 1954, C. 3, 241, 244, 246, Âlûsî, C.3, 137

³³ Âl-i İmrân,3/44

³⁴ Âl-i İmrân,3/37

³⁵ Elmalılı, C.2, 318

³⁶ Meryem, 19/16–17

³⁷ Âl-i İmrân, 3/37

Burada Allah'ın Hz. Meryem'e rızık vermesi O'nu cennet nimetleriyle doyurması anlamının dışında kullanılmıştır. Allah, ibadete can atan, züht ve ibadetle meşgul olan kullarını bazı mü'min kulları sayesinde rızıklandırmaktadır. Hz. Meryem'in yanındaki yiyecekler yardım sever kişiler tarafından getirilmiş, Hz. Zekeriyya da yemeğin uygun olmayan şekilde gelmiş olmasından endişe ederek durumu Meryem'e sormuştur.³⁸

1.2. Hz. Zekeriyya'nın Çocuk Sahibi Olması

Hz. Meryem'in eniştesi olan ve onu himaye eden Zekeriyya (A.S)'nin çocuğu olmamış, yaşı da bir hayli ilerlemiştir. Zekeriyya (A.S) birara mabetteyken, Allah'tan kendisine temiz bir çocuk bağışlaması niyazında bulundu. Bunun üzerine Zekeriyya (A.S) mihrapta namaz kılariken, melekler kendisine gelerek Yahya'yı müjdelediler. Yahya'nın Allah'tan gelen bir kelimeyi yani İsa'yı tasdik edeceğini, hem bir efendi, hem zahid, iffetli ve salih kimselerden olacağını bildirdiler.³⁹

Hz. Yahya'nın, Allah'tan gelen bir kelimeyi tasdik edici olması, O'nun İsa'yı ilk tasdik eden kişi olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Bu tasdik, Yahya'nın ana rahmine düşmesiyle başlamıştır. Hz. Yahya, hayız ve nifastan kesilmiş ihtiyar bir kadının gebe kalması sonucu dünyaya gelmiştir. Dolayısıyla Yahya, Allah'ın mucizevi şeyler yaratabileceğine fiilen şahid olmaktadır. Hz. Yahya'nın mevcudiyeti ile asıl tasdik ettiği "Allah dilediğini yapar"⁴⁰ sözüdür. Bu da Meryem'in mucizevi olarak hamile olabileceğinin bir tasdiki olmaktadır. Bu hadise her ne kadar Meryem'den babasız doğuşu gerçekleştirecek kadar bir mucize olmasa dahi, insan fizyolojisinin özellikleri dikkate alındığında, en az İsa'nın babasız yaratılışı kadar harikuladeliğe sahiptir.⁴¹

1.3. Hz. Yahya

Kur'an'da çoğunlukla İsa'nın zikri Zekeriya (A.S)'nin oğlu Yahya ve Meryem'e bağlı olarak ifade edilmektedir.⁴² Kur'an, Yahya (A.S) için "Seyyiden" ve "Hasuran" ifadelerini kullanmaktadır. "Seyyiden" kelimesi, ikram sahibi, cömert, yumuşak huylu, batıla tenezzül etmeyen, güzel bir biçimde insanların rızasını alan, başkanlığa layık anlamında kullanılmaktadır. "Hasuran" kelimesi, ise kudreti varken, gerek kadın ve gerek dünya şehvetlerinden, nefsanî arzularından, nefsinin son derece engelleyip zapt eden, dünyayı terk etmiş anlamına gelmektedir. İşte

³⁸ M. Esed, *Kur'an Mesajı Meal Tefsir*, Trc: C. Koytak ve Diğer. C.1, 95; Fahreddin Râzî, *Tefsir-i Kebir*, C.2, 461

³⁹ Âl-i İmrân, 3/38-39

⁴⁰ Âl-i İmrân, 3/40

⁴¹ Elmalılı, C.2, 319

⁴² Âl-i İmrân, 3/39

Hz.Yahya bir günah işlememiş, gönlünden bir günah arzusu da geçmemiş kelimeyi (İsa) tasdikleyici olan salih bir nebi idi. İsa'dan büyük olduğu rivayet edilen Yahya, İsa'nın göğe kaldırılışından önce şehit edilmiştir.⁴³

1.4. Hz. Meryem'in Seçilmesi

Kutsal mabette her türlü pisliklerden ve kötülüklerden arınmış olarak tertemiz bir hayat süren Hz. Meryem, Allah'ın âlemlere tercih ettiği ilahi bir emrin gerçekleşmesi için Allah tarafından hazırlanmakta idi.⁴⁴ Hz. Meryem'in bu ilahi emre hazırlanmasının ilk aşaması, Hz. Zekeriya'nın ilerlemiş yaşında olmasına, karısının da kısırlığına rağmen, kendisine Yahya'nın müjdelenmesi şeklinde gerçekleşmiştir.⁴⁵

Hz. Meryem, dindar, iffetli, temiz ve faziletli olarak mabette büyür. Bir gün mabette iken, melekler ona Allah'ın kendisini seçtiğini izhar etmek amacıyla şöyle seslenirler “Ey Meryem, her halde Allah, seni süzüp seçti ve seni çok temiz ve pak yaptı. Hem seni kadınlar âlemi üzerine seçkin yaptı,” Ey Meryem! Rabbine gönülden itaatta bulun, secdeye kapan ve rükû edenlerle beraber rükuya var!⁴⁶

Hz. Meryem, bu şekilde ilahi seçilmeye mazhar olmuş, iffet timsali bir kadındı. Çirkin hallerden, Yahudilerin iftiralarından uzak idi. Hiçbir kadına nasip olmayacak şekilde, Hz. İsa'ya anne olması sebebiyle âlemdeki kadınların en seçkini oldu. Bu seçilmişliğin eseri ve temizliğin alameti olarak ibadet ve itaatle meşgul olur, secdelere kapanır, asilerle beraber değil, namaz kılan cemaatle beraber olur, vaktini Beyt-i Makdis'te ibadetle geçirirdi.⁴⁷

Hz. Meryem, mescidde bu şekilde ibadeti esnasında meleklerin kendisine ilham ettiklerini duyar ve bunlara itaat ederdi. Hıristiyanların ve Yahudilerin bilinen namazlarında rükû olmadığından “rükû edenlerle rükû et” demenin manası, İslamdaki rükûdan farklı bir ruku olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bazı müfessirler bu rükunun İslam'daki rükunun aynı olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun manası ise namaz, itaat veya şükür olmaktadır. Hz.Meryem'e “rükû edenlerle birlikte rükû et” denilmesi O'nun maiyetinde bir cemaatle namaz kıldığı anlamına gelmektedir. Cemaatle namaz kılması ise “sonra onlardan yana (kendini gizleyen bir

⁴³ Elmalılı, C.2, 319

⁴⁴ Muhammed Ebu Zehra, *Hıristiyanlık Üzere Konferanslar*, Çev: Akif Nuri, İstanbul 1978, 28

⁴⁵ Âl-i İmrân, 3/40

⁴⁶ Âl-i İmrân, 3/42

⁴⁷ Elmalılı, C.2, 320

perde çekmişti)''⁴⁸ ayetinde olduğu gibi, mabede kendisi için tahsis edilmiş bir yerde cemaate uymak olarak yorumlanmıştır. Bu mana ile birlikte ayet, mutlak olarak O'nun mabette erkeklerle beraber cemaatle namaz kılmış olduğunu anlatır.⁴⁹

1.5. Hz. Meryem'in İsa ile Müjdelenmesi

Allah, Hz. Meryem'i ileride gerçekleşecek olan olağanüstü bir hadise için hazırlamaktaydı. Bu hadise Allah'ın kudretinin bir tecellisi olarak gerçekleşecek; Hz. Adem'in anasız - babasız yaratılmasındaki hikmet tekerrür edecek; analı-babalı yaratılmaya alışmış, bunu alışkanlık haline getirmiş ve bundaki ilahi kudreti görme basiretini kaybetmiş olanlar için ayrı bir imtihan konusu haline gelecekti. Allah bu şekilde yapmakla yaratmanın bütün çeşitlerini bildiğini ve kendi koyduğu yaratılış kanunlarının üstüne çıkabileceğini göstermiş olmaktadır.⁵⁰

Hz. Meryem'in Allah tarafından bir insan nutfesi olmadan bir çocuk dünyaya getirmesi, o dönemde kainatın bir sebepten yaratıldığını ve her şeyin sebep-sonuç ilişkisiyle birbirine bağlı bulunduğunu kabul eden bir nevi materyalist akıma bir itiraz idi. İşte Hz. İsa'yı Allah, babasız dünyaya getirmekle tabii kanunlara bağlı bulunmadığını, iradesinin enginliğini ve onların söylediklerinden tamamen uzak, sebep-sonuç durumunda bulunmadığını bir mucize olarak göstermek istemiştir.⁵¹

Hz. İsa'nın babasız dünyaya gelişi, bir yandan da ruhu inkar eden bir toplumda ruhun varlığını ispat eden bir mucizedir. O toplum, insanın ruhsuz bir cisimden ibaret olduğunu ve bunun dışında başka hiçbir unsurun bulunmadığını kabul etmekteydi. İnsanların bu ruh anlayışına mukabil, Hz. İsa'nın babasız dünyaya gelişinin ve Allah'ın ruhu ile varoluşunun ruhi bir hadise olduğunu, Cebrail'in insan suretine girerek Hz. Meryem'e üfürüşü, hiçbir insan tohumu ve geni olmaksızın dünyaya gelişinin, ruhu inkar eden ve ruh diye bir şey tanımayan bir kavme böyle bir alemin varlığını ilan içindi. İnsanı ruhsuz bir cisimden ibaret sayan topluma Allah, Hz. İsa ve annesiyle ruhun varlığını gösteren bir mucize göstermiştir.⁵²

Bütün bunlara mukabil babasız bir çocuk doğuracağı Hz. Meryem'e şu şekilde müjdelenmektedir: "Melekler demişti ki; "Ey Meryem! Allah sana, kendinden bir kelimeyi

---

⁴⁸ Meryem, 19/19

⁴⁹ Elmalılı, C.2, 320

⁵⁰ Abdurrahman Küçük, Günay Tümer, 278

⁵¹ M. Ebu Zehra, 32-34

⁵² M. Ebu Zehra, 32-34

müjdeliyor. İsmi Meryem oğlu Mesih İsa'dır. Dünyada ve ahirette şerefli, itibar sahibi ve Allah'a yakın kılınanlardandır. Hem beşikte, hem yetişkin iken insanlara söz söyleyecek hem de salihlerdendir". Meryem bu hadise karşısında irkilir. "Kendisinin iffetli bir kimse olduğunu, kendisine hiçbir beşer dokunmamışken bunun nasıl vuku bulacağını sorması üzerine, Meryem'e insan şeklinde görünen Cebrail, bunun Allah'a kolay olacağını söyler." Bütün yaratılışlardaki mucize burada da kendini gösterir. Meryem'e kimse dokunmadığı halde Allah'ın "ol", emriyle dilediği gerçekleşir.⁵³

1.6. Hz. Meryem'in İsa'ya Hamile Kalması ve İsa'nın Doğumu

Temiz ve bakire bir anne olan Hz. Meryem, İsa peygambere kendisine hiçbir beşer eli dokunmadan hamile kalmıştı. Allah, Hz. Meryem'i doğumundan beri bu iş için seçmişti. Hz. Meryem henüz daha böyle bir meselenin farkında değilken, bir gün aniden bu gerçekle karşı karşıya kalır. Hz. Meryem hamile kalınca, kavminin kınaması endişesiyle doğu tarafına bir yere çekilir. O, bir hurma ağacının altında, doğum sancıları çekerken kendisine şöyle seslenilir: "Sakin üzülme, rabbın karnındakini şerefli kılmıştır. Hurma ağacını kendine doğru silkele, üstüne taze hurma dökülsün. Ye iç; gözün aydın olsun. İnsanlardan birini göreceksin olursan, "Ben Rahman'a oruç adadım, bugün hiç kimseyle konuşmayacağım" de.⁵⁴

Hz. Meryem'in, doğum süresi ve doğumunu nerede gerçekleştirdiği hakkında Kur'an'da ve hadislerde net bir bilgi bulunmamaktadır. Hz. Meryem'in gebelik süresinin tıpkı diğer kadınlarda olduğu gibi dokuz ay olduğunu söyleyenler mevcuttur.⁵⁵ Uzak bir yerden kastın neresi olduğu da kesin olarak bilinmemektedir. Hz. Meryem'in, Zekeriya'dan utandığı için uzak bir yere çekilip gittiği belirtilmektedir.⁵⁶ Kurtubi ise tefsirinde Hz. Meryem'in doğum sancısı tutunca Kudüs'e yakın olan Beytullahim de ayette zikrolunan hurma ağacının altına sığındığını, hem doğum sebebiyle, hem de kavminin bu duruma ne diyeceği ızdırabı içinde olduğunu belirtmektedir. Hz. Meryem'in sıkıntısı kendisinin iffetsiz sanılmasından, zina isnadında bulunulmasından kaynaklanmaktadır.⁵⁷

Hz. Meryem doğum yapınca, çocuğunu alır ve kavminin yanına gelir. Bu hadise Hz. Meryem için beklenmedik bir hadisedir. Hz. Meryem'in doğru yolda olduğunu, ibadetlere

⁵³ Âl-i İmrân, 3/45- 47

⁵⁴ Meryem, 19/22 - 27

⁵⁵ S. Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul, Ts. C.5, 375

⁵⁶ Râzî, C.15, 317

⁵⁷ Kurtubî, *El Cami li Ahkami'l- Kur'an*, Mısır 1952-67, C.11, 92-95

düşkün birisi olduğunu bilenler de, bilmeyenler de bu durum karşısında şaşkınlıklarını gizleyemezler. Hz. Meryem'in hiç evlenmediğini, dolayısıyla bakire olduğunu bildikleri için bu durum insanlar arasında kendisine karşı bir itham nedeni olabilirdi. İnsanoğlu, tabiatı gereği ani karşılaşmalarında, akıl yerine duygularını devreye sokar, hadiseler arasındaki bağlantıyı kuramaz ve duygular, aklın önüne geçer. Hele de suç unsuru ortada olduğu için insanoğlunun şüphelenmemesi mümkün değildir.⁵⁸

İnsanoğlunun çocuk sahibi olması, doğal yollarla gerçekleştiği takdirde gayet olağan bir hadisedir. Fakat Hz. Meryem'in olağan dışı bir şekilde çocuk sahibi olması, insanlar arasında şaşkınlıkla karşılanmıştır. Buna mukabil Allah, Hz. Meryem'e lütufta bulunmuş, aleyhinde kullanılabilecek bir hadiseyi, ithamları tamamen ortadan kaldıracak şekilde, onun temizliğine delil olacak bir unsur kılmıştır. Böylece kuşku ortadan kalkacak, babasız çocuğun dünyaya gelmesi gibi bir sürprizle karşılaşan insanlar, Hz. Meryem'in temizliğine ve iffetine şahid olacak yeni bir sürprizle daha karşılaşmışlardır. Bu durum Hz. Meryem hakkında eskiden bilinenleri doğrulayan niteliktedir. Yeni doğmuş olan ve henüz beşikte yatan Hz. İsa, birden bire Allah'ın izniyle dillenmiştir.⁵⁹ Hz. Meryem, kendisine bu çocuğun nasıl doğduğunu soran kimselere beşikteki çocuğu göstererek, onunla konuşmalarını istedi. Bunun üzerine: "Beşikteki çocukla nasıl konuşulur?" Dediler: Buna mukabil Hz. İsa da "Ben Allah'ın kuluyum, bana kitap verdi, beni peygamber yaptı, beni bulduğum her yerde insanlara yararlı kıldı. Sağ olduğum sürece bana namaz kılmayı, zekatı emretti. Beni, anneme hürmetkar yaptı, azgın bir zorba yapmadı" şeklinde cevap vermiştir.⁶⁰

Ayetlerde belirtildiği üzere Hz. İsa'nın doğum şeklinin insanları fitneye düşürmemesi, onun mucizevi doğumundan başka anlamlar çıkarılmaması için Yüce Allah Hz. İsa'ya daha küçükken, "Allah'ın kulu ve resulü" olduğunu söyletmiş, Hz. İsa'nın da diğer insanlar gibi doğan, yaşayan, ibadet eden, ölen ve öldükten sonra ikinci dirilişi gerçekleşecek bir insan olduğu neticesini ortaya koyabileceğimiz ifadeler söylettirilmiştir. Hz. İsa'nın beşikteki bu hitabı ile, Hz. Meryem'in bekaretini inkar edenler ilzam edilmekte ve Meryem'in iffetli ve temiz bir kadın olduğu, oğlunu hiçbir beşerle münasebet kurmadan doğurduğu bir nevi ispatlanmış olmaktadır.⁶¹

---

⁵⁸ M. Ebu Zehra, 31

⁵⁹ M. Ebu Zehra, 31

⁶⁰ Meryem, 19/30-33

⁶¹ Bkz, Emrullah Fatış, Kur'an da İsa, Kayseri 2000, 89

Kur'an-ı Kerimde, Hz. İsa'nın annesine saygılı ve iyi davranması emredilirken, Kur'an'ın aksine mevcut İncillerde, Hz. İsa'nın annesine karşı gerekli hürmeti ortaya koymadığına dair, Kuran'la örtüşmeyen ifadeler yer almaktadır.⁶² Yine İnciller'e bakıldığında Hz. İsa'nın beşikte iken Yahudilerle geçen bu diyaloguna dair hiçbir kayıt da mevcut değildir.⁶³

2. HZ. İSA

2.1. Hz İsa'nın Babasız Yaratılması

Hz. İsa, bilinen doğum kanunlarına aykırı bir şekilde babasız dünyaya gelmiştir. Dolayısıyla, Hz İsa'nın herhangi bir beşeri temas olmaksızın Hz. Meryem'den doğumu hadisesi normal tecrübeye, bilinen kanunlara aykırıdır. Bu doğumu inkar etmek ve bu konudaki gözlemleri ve şهادetleri yalanlamaya ve tahrif etmeye kalkmak doğru değildir. Bu çeşit bir inkar, akıl ve hikmete aykırıdır. Böyle bir inkar, insanın kendini, insanlığın aslını ve toprak asli maddesinden yaratma ve istifa (seçme) kanununu inkar demektir. Bunları inkar edenler, kendilerini ve gerçekleri inkar etmiş olurlar. Bilindiği gibi ilimde kesin ve tecrübi olaylara inanılır. Fakat şu da bir gerçektir ki tecrübeye aykırı olan olaylar ve gerçekler de inkar edilemez, tespiti yapılır. Bilinenlerden hareketle, bilinmeyenlere ulaşılır.⁶⁴

Elmalılı, babasız bir insanın dünyaya gelmesinin imkansız olduğunu ifade eden ve bu yüzden Hz. İsa'nın babasının da Allah olacağını iddia edenlere şiddetle karşı çıkmakta; buna karşı gerek bilimsel anlamda gerekse Kur'an a dayalı olarak çeşitli deliller ortaya koymaktadır. Önce Hz. Yahya'nın doğumuna işaret etmektedir. Yahya'nın annesi hayızdan kesilmiş, babası da ihtiyar idi. Hayızdan kesilmiş birinin de doğum yapması imkansızdır. Dolayısıyla Yahya'nın doğumu hadisesi, Allah'ın kudretine işaret eden fiili bir şahittir. Bu hadise Meryem'in de mucizevi olarak hamile olabileceğinin bir tasdiki mahiyetindedir.⁶⁵

Hz. Peygamber döneminde Necran'dan Medine'ye bir heyet gelmiş ve bu heyet ile peygamberimiz arasında bir diyalog yaşanmıştı. Necran heyeti; "Mademki İsa'nın bir beşerden babası yok, o halde onun babasının Allah olması gerekir" iddiasını öne sürmüşlerdir. İşte bu iddiaya karşı, gerek Hz. İsa'nın getirmiş olduğu İncil de, gerek Tevrat'ta, aynı şekilde Hz. Adem'in de babasız, üstelik hem anasız, hem de babasız yaratılması onun bir ilah ya da ilahın oğlu olmasını gerekli kılmaz. Keza, İsa da tıpkı Adem gibi ne Allah, ne de Allah'ın oğludur. Bu

⁶² Bkz. Yuhanna 2/ 1-4, Matta 12/ 47-50

⁶³ İzzet Derzeze, *Kuran'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, Çev: M. Yolcu, İstanbul 1995, C.2 371

⁶⁴ Elmalılı, C.2, 339

⁶⁵ Elmalılı, C.2, 339

iki misal Hıristiyanlara karşı kesinlikle bir hata ihtimali bulunmayan muhkem bir delile dayalı bir hak, ezeli bir hakikat olmaktadır.⁶⁶

Hamdi Yazır, İsa'nın mucizevi doğumunu ilme ve fenne aykırı bulanlara karşı çıkmaktadır. O, İsa'nın yaratılması hadisesini ilme aykırı bir hadise olarak da görmez. Tam tersine bu olayı, bilimsel bir olayın, yani Hz. Adem'in yaratılışı olayının bir tekrarlamaı olarak görür. Ona göre İsa, müteşabih bir hak kelimesidir. Yani yaratılışı nadir karşılanan bir olaydır. Fakat her yönden tekil ve normal, benzersiz, akılla izahı mümkün olmayan bir hadise de değildir.⁶⁷

Elmalılı, Allah katında bu hadisenin hakiki bir yorumu ve izahının olduğunu belirtmekte, hadisenin haktan sapmak suretiyle inkar edilmemesi ve bu noktada çirkin yorumlar yapılmaması gerektiğine işaret etmektedir.. Hamdi Yazır, yaratılışı ve istifa (seçme) kanununu, her zaman, herkes için olayları gözlemlemekle bilinebilen bir kanun olarak açıklamaktadır. Bu bakımdan akıl ve ilim sahibi kimselerin, normal dışı olayları da kabul etmeleri gerekir. Çünkü bu da bir kanundur. Hem de deneysel ve tümevarımsal bir olaydır. İddia edildiği gibi gözlemlenemeyen, ispat edilemeyen bir olay değildir. Bu, yaradılışın iradi olduğuna bir delildir.⁶⁸

Elmalılı, Hz. İsa'nın babasız olarak yaratılması hadisesinin bilimsel olarak izah edilebileceğini iddia etmekte, bu iddiasını ispat için bilimin metotlarını kullanmaktadır. "Zira bilim, kural dışı olayları inkar etmez. Onu evvela olduğu gibi kabul eder ve gözlemleyerek zapt eder. Daha sonra hadiseyi genel ve tümele indirgemeye çalışır. Buna akılda ve görünürde bir örnek bulabilirse "bu böyledir" der! Şayet araştırma yaptıktan sonra kesin bir sonuca ulaşamazsa, hadiseye şahid olmakla yetinir, olayın yorumunu Allah'a havale eder. Ancak inkar etmekten ve kötüye yorumlamaktan kaçınır". Görüldüğü gibi Elmalılı, bir olayın bilimsel bir metotla nasıl ispatlanabileceğini yöntemini göstermekte, sağduyu ve akıl sahibi insanların bu şekilde hareket etmesi gerektiğine dikkat çekmektedir.⁶⁹

Elmalılı, Hz. İsa'nın babasız yaratılması hadisesinin tekil bir olay olduğunu fakat bu olayın birkaç yönden ispatlanabilir olduğunu belirtmekte ve şu delilleri öne sürmektedir:

---

⁶⁶ Elmalılı, C.2, 39

⁶⁷ Elmalılı, C.2, 39

⁶⁸ Elmalılı, C.2, 39

⁶⁹ Elmalılı, C.2, 340

1- Hadiseye şahid olunmuştur. Yani, Hz. İsa, beşiklikteki çocukluğundan, olgunluğuna kadar, pek çok insan tarafından görülmüştür. Dolayısıyla yalanlanması mümkün olmayan nitelikteki bir kalabalık tarafından varlığına şahadet edilmiştir.

2- Hz. İsa'nın Meryem'den doğduğu da sabittir. Bilinen ve muhkem adetler çerçevesinde herkes tarafından bilinen bir şahsın sabit olması gibi gözle görülmüştür Yani bizzat Meryem'in kendisi ve yanındakiler onu görmüşlerdir. İsa'nın kendini görenlerin hepsi bunu itiraf etmişlerdir. Ayrıca herhangi bir şahsın anasından doğduğunu itiraf etmesi de bizzat görmeye dayalıdır. Hz. İsa'nın Meryem'in oğlu olması durumu akıl yürütmeye dayanan inkâr edilemez bir olaydır. İsa, anasından doğmuş bir çocuk, bir insandır.

3- Meryem'e hiçbir beşer dokunmadığı halde onun babasız bir çocuk dünyaya getirmesi aslında imkânsız olmayan fakat benzeri görülmediğinden kural dışı olan bir hadisedir. Bu da Meryem'in özel durumuna vakıf olanların şahadetiyle sabit olmuştur. Elmalılı, burada Pastör'ün yapmış olduğu bilimsel deneyi misal getirmektedir. “Pastör, yirmi–otuz yıllık bir zaman zarfında kapalı bir şişedeki, mikropsuzlaştırılmış suda mikrobu oluşmadığını gözlemlemiştir. Dolayısıyla Hz Meryem'in de mabette kaldığı, kendisini buraya adadığı, hiçbir beşerle münasebet kurmadığı tespit edilmiştir.⁷⁰

Elmalılı, ilmin objektif olması gerektiğini, başlangıç tasavvurunu haktan değil de, kendi şahadetlerinden alan, insanlığı maddi ve cismani oluşumuyla değerlendiren kimselerin yaptıklarına ilim denilemeyeceğini ortaya koymakta, Hz. Adem'in kıssasının, Hz. İsa'nın kıssasıyla beraber hem tüme varım hem de sonuç çıkarma bakımından ispatlanabilir olduğunu savunmaktadır. O, mantıktaki çıkarsamaları kullanmaktadır. Ona göre istisnası olmayan mantıken kesin olan ve sağlam bir sonuç veren şöyle bir kanun vardır. “ Her insan Allah'ın mahkumudur” ikinci bir kanun ise “İnsan, bir baba ile ananın ortak çocuğudur.” Fakat bu kanunun istisnaları vardır. Çünkü ilk insanı kapsamamaktadır. Dolayısıyla İsa'da bir insandır. İsa'nın babası kimdir diye düşünmek ise İlmi bir düşünce değildir. Bu, bir iman temin etmez, İlmi bir inkarı da gerektirmez. Fakat önermeyi şu şekilde yeniden kuracak olursak durum biraz daha netliğe kavuşmaktadır. “İsa bir insandır. Her insan, Allah'ın kuludur. O halde İsa'da Allah'ın kuludur.” Buna inanan kimse hiçbir şekilde aldanmış olmaz.⁷¹

⁷⁰ Bkz. Elmalılı, C.2, 340-341

⁷¹ Elmalılı, C.2, 342-343

Elmalılı, fen bilimlerinde “canlıların tek hücreli ya da çift hücreli yani analı veya hem analı hem babalı, daha açık bir ifadeyle, bir analı veya analı babalı” olmak üzere iki kısma ayrıldığını belirtmektedir. İşte Hz. İsa’da insanlar arasında bir analı bir hayat olayı olmuştur. Elmalılı’nın bu tespiti yaparken, dönemindeki bilimsel gerçekliklerden de uzak kalmadığı ve geleneksel tefsir anlayışının kalıplarının dışına çıkarak orijinal bir yorum yaptığı müşahede edilmektedir.⁷²

Bir başka bilimsel izah tarzı olarak da Elmalılı’nın şu yoruma başvurduğu görülmektedir: Elmalılı, insanlarda erkeklik ve dişilik hormonlarının bulunabildiğini ve zaman zaman bu hormonlardan birisinin diğerine baskın olabileceğini, Hz. Meryem’in bedeninde de iki tür tohuma başlangıç olmasının düşünülebileceğini savunmaktadır.⁷³

Elmalılı Tahrim Suresi, 12. ayet ile Enbiyâ Suresi 91. ayetleri de bu görüşleri doğrultusunda yorumlamıştır. Enbiyâ Suresinde “fenefahna fiha”, Tahrim Suresinde de “fenafahna fihi”⁷⁴ ifadesinin yer almasının ve zamirin merciinin de Hz. Meryem olmasının, Hz. Meryem de hem erkeklik hem de dişilik hormonunun aynı anda bulunduğu dolayısıyla erkeklik hormonunun dişilik hormonunu döllemek suretiyle Hz Meryem’in hamile kalabileceğini iddia etmektedir.⁷⁵

Elmalılı, bir başka delil olarak, insan nutfesinin tamamen meni demek olmadığını, ayet gereği, “kendisi, dökülüp akıtılan bir sıvı değil miydi?”⁷⁶ Çerçevesi içinde nutfenin meniden bir parça olduğunu, bu meninin içinde de “büzeyr” adı verilen bir tohum olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla, Hz. Meryem’in döl yatağında zaten var olan bu tohumu döllemek, kuru bir balçıktan yaratmaya daha müsait olmaktadır. Dolayısıyla döl yatağında bulunan böyle bir tohumun mutlaka dışarıdan bir erkek tarafından aşılması gerekmez. Bilimin “böyle bir şey olmaz” demesi, böyle bir tohumla dölleme kanununu “ancak insan İlmi ve fenni belirler” demesi, son derece yanlıştır.⁷⁷

---

⁷² Elmalılı, C.2, 343

⁷³ Elmalılı, C.2, 343

⁷⁴ Tahrim, 66/12; Enbiyâ, 21/91

⁷⁵ Elmalılı, C.7, 435

⁷⁶ Kıyâmet, 75/37

⁷⁷ Elmalılı, C.2, 343–344

Konuyla alakalı olarak Haluk Nurbaki’de, Elmalılıyı destekler mahiyette bir yorum yapmaktadır. Haluk Nurbaki, Hz. İsa’nın babasız olarak yaratılmasının ilmi gerçeklere aykırı olamayacağını, “zira babasız yaratma olmaz” diyerek bu mucizeye karşı çıkanların esasında biyoloji İlminden habersiz olduklarını ve madem “babasız insan olmaz” tezini savunuyorsunuz, o halde neden kadınlarda bulunan ovum hücresinin “chalon” adı verilen kilidini açarak yeni bir canlı yaratmanın imkânını araştırıyorsunuz” tenkidini yöneltmektedir.⁷⁸

Babasız yaratılışla ilgili olarak Elmalılı, psikolojik bir tahlilde de bulunmaktadır. Bu noktada insanın sadece maddeden ibaret bir varlık olmadığını, psikoloji İlmi bakımından da bir değerlendirme yapmamız gerektiğini savunmaktadır. “İnsan zihnindeki bir kelimenin veya somut bir mananın maneviyattan maddiyata geçtiğini, nefsimizdeki bir şuurun, bir hayalin harekete geçebildiğini müşahade ederiz. Bir uzvumuzu harekete geçirmeden önce evvela idrak ederiz. Soyut bir algı harekete geçer ve eyleme dönüşür. Kolumuzu hareket ettireceksek bunu önce soyut olarak idrak ederiz. Daha sonra bu bizi harekete geçirir ve kolumuzu kıvıldatabiliriz. Dolayısıyla Hz. Meryem’in de böyle bir hali yaşadığını düşünmek ve kabul etmek mümkündür. Meryem’in kalbindeki bir kelime, Meryem’in döl yatağında tohumla yumurtanın oluşumuna sebep olmuş ve İsa, bundan doğmuştur. Bunun Rahmani bir mana ile düşünülmesi gerekir”.⁷⁹

İnsan zihnindeki tasavvurların eyleme dönüşebileceğini ifade eden Elmalılı, bunun bir tefsir veya yorum değil, inkar ve akıldan uzak görme iddialarını ortadan kaldıracak mümkün düşünceler olacağını ifade etmektedir. Çünkü insan vücudundaki bazı organlar, iradi olmaksızın yani tasavvur edilmeksizin faaliyet göstermektedir. Özellikle kalp kaslarının çalışması ve insanın ani olaylar karşısında göstermiş olduğu refleks hareketleri tasavvura bağlı olarak gerçekleşen eylemler değildirler.

Elmalılı’nın yararlanmış olduğu müfessirlerin başında gelen Râzî’de, babasız yaratmaya ilgili yorumlarda bulunmuştur. Râzî’ye göre; “Doğurtma suretiyle olmayan bir üreme şekliyle de insanların meydana gelmeleri imkansız değildir. İnsan bedeni, bedendeki hususi mizacın meydana gelmesiyle, o bedeni yöneten nefs-i natıkayı kabule kabiliyetlidir. Bu mizaç ise ateş, hava, su ve toprak unsurlarının belirli bir süre içinde ve belirli miktarlarda karışımları ile meydana gelir. Dolayısıyla bu unsurlarının parçalarının insan bedeninde bir araya gelip

⁷⁸ Haluk Nurbaki, *Kur’an’ı Kerim’den Ayetler ve İlmi Gerçekler*, Ankara 1989, 286

⁷⁹ Elmalılı, C. 2, 344

birbirlerine karışmaları imkansız değildir. İşte bu imtizaç gerçekleşince o bedene ruhun girmesi vacip olur. Bu şekilde insanın bir baba olmaksızın üremesi de vacip olur.”⁸⁰

Râzî, bu hususla alakalı olarak şöyle bir örnek vermektedir: “Nasıl ki, farenin balçıktan, yılanların bitkilerden ve akreplerin de güzel kokulu bir tür nebattan meydana gelmesi mümkün ise çocuğun da babasız olarak yaratılması imkansız değildir.”⁸¹

Yine babasız dünyaya gelme ile ilgili olarak, insanların hayallerinin çoğunun birçok hadisenin meydana gelmesine sebep olacağı tezini öne sürmektedir. Râzî bu hususu şöyle izah etmektedir. “Olumsuz bazı şeyleri: düşünmek bedendeki ısının yükselmesine sebep olur. Hz. Meryem’de, İsa’nın suretini zihninde hayal ettiğinde, bu hayalin çocuğun rahminde meydana gelmesine engel olacak hiçbir engelleyici yoktur demektir. Bu hususlar mümkün olunca Hz. İsa’nın da babasız yaratılması mümkün görünmektedir. Tıbben ve ilmen bunun gerçekleşmesinin imkansız olduğunu söylemek, sadece örfe ve adete başvurmak anlamına gelir” demektir.⁸²

2.2. Hz. Adem ile Hz. İsa Arasındaki Benzerlik

Peygamberimiz, risaletinin Medine döneminde iken kendisine Necran’dan bir temsilci grubu gelmişti. Bu temsilci grubu bir gün, ikindi namazından sonra peygamberimizin mescidinde namaz kılmıştır. Namazdan sonra peygamberimizle görüşmüşlerdir. Bu konuşmada dikkati çeken nokta, Hıristiyanların Hz. İsa’dan söz ederken “Bazen Allah, bazen Allah’ın oğlu, bazen de üçün üçüncüsü şeklinde” konuşmaları olmuştur. Heyette bulunan kimseler, Hz. İsa’nın babasız olarak yaratılmasını, onun Allah’ın oğlu, dolayısıyla babasının Allah olması gerektiği şeklinde izah etmişlerdir.⁸³

Hz. İsa’nın babasız olarak dünyaya gelişini Allah’ın oğlu olmasıyla açıklayan Hıristiyanlara Kur’an, Hz. Adem’i örnek vererek cevap vermektedir.⁸⁴ Hz. Adem hem annesiz, hem de babasız yaratıldığı halde, Hıristiyanların babasız dünyaya gelen İsa’yı ilahlaştırmalarının akılla bağdaşır bir yanı bulunmamaktadır.⁸⁵ Fakat Hz. İsa, bu yakıştırmayı kesinlikle kabul etmemiştir.⁸⁶ Hz. İsa’nın babasız yaratılması ona kesinlikle bir kutsiyet atfedilmesini gerektirmez. Şayet babasız yaratılmak Allah’ın oğlu olmayı gerektirecekse, hem anasız hem de

⁸⁰ Fahreddin Râzî, *Tefsir-i Kebir*, Çev: Suat Yıldırım ve Diğerleri, Ankara 1990, C.6, 314

⁸¹ Râzî, C.6, 314

⁸² Râzî, C.6, 314

⁸³ Elmalılı, C.2, 252-255

⁸⁴ Ali-i İmran, 3/59

⁸⁵ Ömer Faruk Harman, “Hz. İsa”, *İslam’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, C.2, 430

⁸⁶ Mâide, 5/116-117

babasız olarak yaratılan Hz. Adem'in, Hz. İsa'dan daha öncelikli olması gerekir. Çünkü Hz. Adem, hem anasız hem de babasız olarak yaratılmıştır.⁸⁷ Onların bu şekilde yaratılmış olmaları her ikisinin de organik ve inorganik maddelerden yaratılmış birer ölümlü olmaları gerektiğini vurgular.⁸⁸

Hz. İsa'nın babasız olarak mucizevi bir şekilde dünyaya gelişi, Allah'ın dilemesiyle gerçekleşmiştir. Hz. İsa'nın yaratılışını tuhaf karşılayanlara, Kur'an'dan benzeri bir olay delil getirmiştir. İnsanlarda şüphe uyandıran ve insanı gerçek dışı düşüncelere sevk eden tabii bir olay, geçmişte yaşanmış bir olayla karşılaştırılarak şüphelerin giderilmesi amaçlanmıştır. Olaylar arasındaki farklardan ziyade, benzerliklerden hareket etmek yanlışlıkları kaldırmak için etkili bir metoddur. İşte Allah bu yaratılıştaki benzerliğe dikkat çekerek, meselenin üzerinde düşünülmesini istemektedir. Çünkü geçmişteki yaşanmış olan bir hadise, gelecekteki bir hadisenin aydınlığa kavuşmasında önemli bir rol oynayabilir. Allah, İsa ile ilgili düşüncelere bu ayetle rehberlik etmekte, İsa üzerindeki ihtilafları, Adem gerçeğinden hareketle sona erdirmeyi amaçlamaktadır.⁸⁹

Hz. İsa, babasız olarak dünyaya geldiği için ona kutsiyet atfetmenin ve böyle bir yaratılışın bir benzeri yoktur diyerek karşı çıkmanın makul bir gerekçesi bulunmamaktadır. Her ne kadar "böyle bir yaratılma benzersidir" denilse de Brahmanizm ve Budizm'e ait efsanelerde bakire anneden doğan kişi örneklerine rastlanmaktadır. Budizm'in kurucusu olan Buda, efsaneye göre bakire bir anneden dünyaya gelmiştir. Roma ve Yunan çevrelerinde bakire doğumun örneklerinin varlığını ileri sürenler çoktur. Roma imparatorluğunda bakire bir annenin doğum yapması insanın tanrılığını ifade etmek amacıyla kullanılmakta idi.⁹⁰ Dolayısıyla Hz. İsa'dan önce, bakire doğum örneklerinde bakireden doğan kişilerin tanrılığı ön planda tutulmaktadır. Bakireden doğduğu için Hz. İsa'ya da tanrı denilmesi, muhtemelen Doğu ve Roma kültürünün Hıristiyanlığa bir etkisi şeklinde yorumlanmaktadır. Hâlbuki Kur'anda, bakirenin gerçekleştirmiş olduğu bir doğum, Allah'ın kulu ve peygamberi olma konumunun ötesine geçememektedir. Dolayısıyla babasız doğan kişinin tanrısallaştırılamayacağına hem Hz. İsa, hem de Hz. Adem'in yaratılış örnekleriyle işaret edilmektedir.⁹¹

⁸⁷ Taberî, *Camiü'l-Beyan an Te'vil-i Ali'l-Kur'an*, İstanbul, Ts, C.1, 254

⁸⁸ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, Çev: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul 2000, 101; Bayraktar Bayraklı, *Kur'an Tefsiri*, İstanbul 2002, C.4, 50

⁸⁹ Bayraklı, C.4, 151

⁹⁰ Günay Tümer, *Hıristiyanlıkta ve İslam'da Hz. Meryem*, Ankara 1997, 115-116

⁹¹ Emrullah Fatış, 96

Bakireden doğduğu için “tanrıdır” denilen Hz. İsa’nın her yönden bir benzeri bulunmaktadır. Hz. Adem, babasız olması nedeniyle onun benzeridir. Fakat Hz. Adem babasız olduğu için ne Allah’tır ne de Allah’ın oğludur. Allah, Hz. İsa’nın babası değil, yaratıcısı ve rabbidir. İsa ancak Meryem’in oğludur. Bunun zıddı hem Tevrat’ı hem de İncil’i hem de Hz. İsa’yı yalanlamadır. Dolayısıyla bu ifadeden, hata ihtimali olmayan, muhatabı kesin bir şekilde susturan delile dayalı muhkem bir hakikat tespit edilmiştir.⁹²

Tevrat gereğince Hz. Adem, anasız-babasız topraktan yaratılmış, babası olmayan bir peygamberdir. Babası olmamak bakımından İsa’da bir Adem gibidir. Babası olmadığından dolayı, İsa’yı veya peygamberliğini inkar etmek, Adem’i, Tevrat’ı ve ilahi kudreti inkar etmek anlamına gelir. Buradan Hıristiyanların, İncil’i ve İsa’yı değil, aynı zamanda Tevrat’ı ve Musa’yı da yalanladıkları sonucu ortaya çıkmaktadır.⁹³

Allah’ın eşi ve benzeri yoktur. Eşinin ve benzerinin bulunması ilahlığa manidir. Hz. İsa’nın ise gerek yaratılışında, gerek peygamber olmasında, gerek insan olmasında eşi ve benzeri vardır. Hz. Adem, babasız yaratılma itibariyle İsa’nın benzeridir. İsa ve Adem, her ikisi de topraktan yaratılmış, ikisi de Allah’ın emri ile risalet görevlerini yerine getirmişlerdir. Adem’in, Allah’ın aynı ve benzeri veya oğlu olması imkansız olduğu gibi Hz. İsa’da böyledir. Örnekler çok, Allah ise birdir. Allah, “Hayy ve Kayyumdur.” Hz. İsa ve Hz. Adem, fanidir. Her ikisi de birer işaret, alamet ve ayetten öteye geçememektedir. Bütün bunların yegane gösterdikleri Allah’tır. İsa’da, Adem gibi Allah’tan gelmiş, Allah’a yükseltılmıştir.⁹⁴

2.3. Hz. İsa’nın Allah’tan Bir Kelime Olması

Kelime, nahiv terminolojisinde “müfred anlamda konulmuş bir sözdür.” İsim, fiil, harf veya edat namıyla kelime üç kısma ayrılmaktadır. Sözlükte yaralamak, tesir etmek anlamına gelen kelime ifadesi, bir manaya delalet eden lafız anlamında kullanılmaktadır.⁹⁵ Kelime, herhangi bir zaman sigasıyla alakalandırılmadan bir manaya kullanılıyorsa isim, manaya delaletinde bir zaman sigasına bağlıysa fiil, tek başına bir anlam taşıyorsa harf olmaktadır. Ayrıca alfabenin harflerinden her birine harflerden oluşan anlamlı bir lahza, kelime denildiği gibi bütünüyle bir kelam, kaside veya hutbeye de mecazen kelime denilmiştir.⁹⁶

⁹² Elmalılı, C.2, 338

⁹³ Elmalılı, C.2, 339

⁹⁴ Elmalılı, C.2, 345

⁹⁵ Ragıp El-İsfahani, *El- Müfredat*, “klm”,441,Beyrut t.s

⁹⁶ *Lisanü'l -Arab*, “klm” md

“Kelm” kelimesi, İsfehani’nin lüğatinde görme ve işitme anlamında, iki organdan birisinin algılamasıyla oluşan etki anlamına gelmektedir. Kelam ise yalnızca duyma organıyla algılanır. Nahivde kelam, kavilden daha özel anlamda kullanılmaktadır. Kelime ise isim, fiil ver harf olarak kullanılır.⁹⁷

“Kelam” diye adlandırılmada esas olan, bizzat veya dolaylı olarak duyu organının etkisiyle bir manayı telkin etmedir. İşte, kelam böyle bir vasıta olmaktadır. Kelime ise gerek işitme ve gerek duyma etkisi altında manayı telkin etme özelliğinden daha geneldir. Ağızdan çıkan manalı sesler kelime olduğu gibi aleme bakıldığında gözle seçilip beliren ve görünenden gönüle tesir eden, bir mana telkin eden varlıklar ve somut oluşumlar da birer kelimedir ki işte, Hz. İsa’da bu kelimelerden biridir ve Hz. Meryem’e böyle bir etki ile gelmiştir.⁹⁸

Allah’u Teâlâ, Hz.İsa için “Kelimetun minhu” ifadesini kullanmaktadır. Buradaki kelime, Allah tarafından bir fiil ve etki, normal dışı bir yaratılış, manalı bir eser anlamında kullanılmaktadır. İfadenin “kelimetihî” şeklinde marife değil de nekra gelmesinin hikmetleri vardır. Öncelikle bu kelime tanınmadık, garip normal dışı bir kelime anlamına gelmektedir. Çünkü, Hz.İsa’nın yaratılışı normal kanunların dışında bir yaradılış şeklinde izah edilmektedir.¹⁰⁰

Ayette geçen, “minhu” ifadesi yaratmanın aracısız bir şekilde gerçekleştiğini, aynı zamanda bu kelimenin bir hak kelimesi olduğu anlamına gelir. Buradaki “min” harfi cerri ibtidaiye yani başlangıç ön takısıdır. Kısmilik anlamına gelen “min” değildir.Şayet mana bu şekilde olsaydı, Allah’ın cüzlerden ve kısımlardan meydana gelmiş olması dolayısıyla bu O’nun toplanabilen ve dağılan bir varlık olmasını gerekli kılar. Böyle olan her varlık, sonradan meydana gelmez. Allah, böyle olmaktan münezzehtir. Buradaki “min”in manası ibtida-i gaye’dir. Çünkü; Hz. İsa’nın babası olmadığı için yaratılıp meydana getirilmesinde, Allah’ın “ol” kelimesinin tesiri, daha mükemmel ve açık olmuştur. Dolayısıyla buradan İsa’nın başlangıcının mükemmel olduğu sonucu ortaya çıkar.¹⁰¹

---

⁹⁷ İsfehani, “klm” md,441,ts

⁹⁸ Elmalılı, C.2, 323

¹⁰⁰ Elmalı, C.2, 323-324

¹⁰¹ Râzî, C.6, 314

Kelime ifadesi Kur'an da çoğunlukla Allah'tan bir tebliğ yahut Allah'ın iradesinin bir tezahürü veya O'nun vaadi anlamında kullanılmıştır.⁹⁹¹⁰² Hz. İsa ile ilgili ayeti kerimede ise kelime, Allah'ın "ol der oluverir " emrinin tecellisi olarak. Hz. İsa'nın babaya ve nutfeye ihtiyaç duyulmaksızın yaratılması anlamına gelir.¹⁰³

Öte yandan, Hz.İsa'nın Allah'ın kelimesi olmasını, bu kelimenin de Allah'ın "ol der, o da oluverir" Ayeti gereğince gerçekleşmesini nutfesiz bir şekilde değil de Hz. Meryem'de hem erkeklik sperminin hem de kadınlık hormonunun bulunduğu, Allah'ın dişilik mekanizmasına emredip yumurtayı, erkeklik mekanizmasına üfleyip spermi harekete geçirdiği dolayısıyla birbirini döllemek suretiyle Allah'ın kelimesinin oluştuğunu, Hz. İsa hadisesindeki esas mucizenin bu olduğu şeklinde, yorumlar da yapılmaktadır.¹⁰⁴

Hz. İsa'nın kelime olması ile ilgili Elmalılı'nın genel kanaati özetle şu şekilde teşekkül etmektedir: Elmalılı, telaffuz edilen anlamlı seslerin ve yazıların yanında görme duyusu ile zihinde bir tesir meydana getirebilecek varlıklara da kelime denilebileceğini, Hz. İsa'nın da kelime oluşunu böyle algılamak gerektiğini belirtmiştir. Yine ayette geçen "Allah'tan bir kelime olması" ifadesini veren "kelimetühü" kelimesinin de nekra bir lafızla kullanılmasının da, Hz. İsa'nın mucizevi bir şekilde babasız yaratılışına işaret ettiğine dikkat çekmiştir. Elmalılıya göre, "kelime" Meryemoğlu anlamına gelir. Mesih İsa şeklinde ki adlandırma da Hz. İsa'nın teslis inanışındaki gibi Allah'ın değil ancak Meryem'in oğlu olduğunu ifade eder. Dolayısıyla Hz. İsa'nın kelime olarak Allah'a nispet edilmesi, oğul olarak da Meryem'e nispet edilmesi gerekliliği sonucu ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁵

2.4. Hz.İsa'nın Allah'tan Bir Ruh Olması

Kur'an-ı Kerim'de "Hz. İsa'nın Allah'tan bir ruh" olduğu ifade edilmiştir.¹⁰⁶ Kur'an da zikrolunan "ruh" kelimesi yalnızca Hz. İsa'ya mahsus bir anlamda kullanılmıştır.

Kur'an-ı Kerim de ruh, buyruk anlamında da kullanılmaktadır.¹⁰⁰ Buna göre Allah'ın kelimesi ve ruhu eş anlamlı olup, Hz. İsa'da Yüce Allah'ın "ol" emriyle yaratılmıştır.¹⁰¹ Hz. İsa'nın Allah'tan ruh olması onu Allah'ın yarattığı anlamına gelir.¹⁰²

¹⁰² Esed, C.1, 96

¹⁰³ İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhu'l-Meani*, Çev: Abdullah Öz ve Diğerleri, İstanbul 1997 C.2, 93

¹⁰⁴ Bayraklı, C.4, 93

¹⁰⁵ Elmalılı, C.2, 324-325

¹⁰⁶ Nisa, 4/171

¹⁰⁰ Muhammed İzzet Tahtavî, *En-Nasraniyyetü Ve'l-İslam*, Mısır 1987, 192

¹⁰⁸ İhsan Süreyya Sırma, *İslamiyet ve Hristiyanlık*, İstanbul 1980, 114

¹⁰² Tahtavî, 191

Ancak, Allah'tan gelen bu ruhun mahiyetinin niteliği konusu farklı görüşleri ihtiva etmektedir. Ruhun mahiyetini düşünenler, onu hayat, hareket ve idrak anlamında yorumlamışlardır. Öncelikle ruh, hareketin kaynağı olarak düşünülmüştür. Dolayısıyla hareket veren her hareket verici bir ruh ve bizzat ortaya çıkan her hareket de ruhun bir eseri olmaktadır. Buradan ruhla ilgisi olmayan hiçbir hareketin düşünülmemeyeceği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda ruh, kuvvetin eşanlamlısı olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁰³

Bir başka anlam olarak ruh, hayatın kaynağı olarak düşünülmüştür. Bu, ruhun hareketin kaynağı olmasından daha özel bir anlam ifade etmektedir. Çünkü kendiliğinden hareket, hayatın kaynağının şartlarından birisidir. Hayatta bir hareketlilik, canlılık anlamı mevcuttur. En meşhur anlamıyla ruh denince, hayat kaynağı anlaşılır ve ruh, kendiliğinden mevcut olan ve diri bir kaynak olmak üzere tanımlanır.¹⁰⁴

Ruh, gerek tikel olması, gerek tümel bir algı kaynağı olması itibariyle de değerlendirilmiştir. Ruhun bu anlamı, hayat anlamından daha hususi olmaktadır. Çünkü hayat, algının şartlarından biridir. Algı, mertebelerine göre hayatın bir eseri olmaktadır. Buradan şöyle bir sonuca ulaşabiliriz; Her algılayan ruh, canlı ve her canlı da kendiliğinden hareket vericidir. Fakat her hareket verici veya hareketlerinin bizzat canlı olması gerekmez. Buna mukabil, her canlının da algılayıcı bir ruh sahibi olması önemli bir husustur.¹⁰⁵

Ruhun, bu anlamlarına ilaveten, Müfessir Râzî'de İsa'nın Allah'tan ruh olmasıyla ilgili olarak değişik izah tarzları benimsemiştir:

- a) Bir şey son derece temiz ve nezih olarak vafedildiği zaman, o'na ruh denmektedir. Hz. İsa'da babanın nutfesinden tekevün etmeyip, Cebrail'in üflemesinden meydana geldiği için "Ruh" olarak vasıflanmıştır. "Minhü" yani "Allah tarafından" ifadesi, babası olmadığı için İsa'ya bir şeref kazandırmak anlamına gelmektedir.
- b) Hz. İsa, bataklık içerisinde yaşayan insanlara, dini hayatları itibariyle, hayat kaynağı olmuştur. Dolayısıyla onların hayat bulmalarının bir sebebidir. Böyle olan herkes ruh diye çağrılır.

---

¹⁰³ Elmalılı, C.1, 332

¹⁰⁴ Elmalılı, C.1, 331-332

¹⁰⁵ Elmalılı, C.1, 333

- c) “O, Allah’tan gelen bir ruhtur” ifadesinin anlamı, “O Allah’tan bir rahmettir” şeklinde anlaşılmalıdır. Hz. İsa’da dünyaları ve dinleri hususunda insanları menfaatlerine olan şeylere iletip götürmesi yönüyle Allah tarafından insanlara gönderilmiş bir rahmet olduğu için “ruh” olarak isimlendirilmiştir.
- d) “Ruh” üfleme anlamına da gelmektedir. Buna göre “ruh” Cebrail’in üflemesi olup “minhu” “ondan” sözü de Cebrail tarafından yapılan bu üflemenin, Allah’ın emri ve müsadeseyle gerçekleştiğini göstermektedir.
- e) Ruh kelimesi ayet-i kerimede tenvinli olarak “ruhun” şeklinde kullanılmıştır. Buradaki tenvin ta’zim ifade etmektedir. Buna göre mana “kudsi, yüce ve şerefli ruhlardan ruh” şeklinde olur. “Ondan” ifadesi de şeref ve tazim için, o ruhu kendine izafe etmeyi ifade etmektedir.¹⁰⁶

“Hz. İsa’nın Allah’tan bir ruh olması” ifadesi, Allah’tan bir nefes, Ondan gelen bir hayat, Allah’ın merhamet etmesi ve bağışlaması, Allah’ın yarattığı bir ruh ve Cebrail (a.s) olarak yorumlanmıştır.¹⁰⁷ Dikkat edilirse bu manaların hiçbirinde Hz. İsa’nın Allah’ın bir parçası, dolayısıyla Allah veya oğlu olduğu anlamları çıkmamaktadır. Hz. İsa’nın, Kur’an-ı Kerim’de yer alan “Allah’tan bir ruh” olmasıyla, Hıristiyanların yüklemiş oldukları anlam tamamen birbirine zıt manada telakki edilmektedir. Hz. İsa hakkındaki bu genel kanaat, İslam’ın ağırlık merkezini oluşturmakta, Hz. İsa’nın Tanrısallığını ve teslisi inkarla paralellik göstermektedir.

2.5. Hz İsa’nın Mucizeleri ve Hikmetleri

Allah’u Teâlâ, peygamber olarak seçip ayırdığı kimselere davalarında doğru olduklarını ispatlamak için çeşitli şekillerde destekte bulunmuştur. Bu destek, peygamberinin risaletinin hak olduğu anlamına gelir. Allah’ın seçmiş olduğu her peygamber resullük ve peygamberlikte eşit olmasına rağmen, Allah bazı peygamberlere özel bir fazilet ve seçkin bir rütbe vermiştir.¹⁰⁸

Hz.İsa, elçilik görevini yerine getirirken peygamberliğini ispat mahiyetinde birtakım mucizeler göstermiştir. Esasen doğumu büyük bir mucize olan Hz.İsa’nın bizzat kendisi burhan-ı natik idi.¹⁰⁹ Allah tarafından mucize olarak yaratılan Hz.İsa, içinde bulunduğu topluma, dalmış oldukları zevk ve eğlenceleri terk etmelerini tebliğ etmek suretiyle onlara ruhu müjdelemekte, bu şekilde dikkatleri ahiret alemine çekmektedir.¹¹⁰

¹⁰⁶ Râzî, C.8, 427, Muhammed Ali Sâbûnî, *Safvetü't- Tefâsir*, Mekke 1979, C.1, 222

¹⁰⁷ Taberî, C.6, 35-36

¹⁰⁸ Elmalılı, C.2, 122

¹⁰⁹ Suad Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, İzmir 1996, 7

¹¹⁰ M. Ebu Zehra, 35

Dikkat edilirse Hz. İsa'ya verilen mucizelerin büyük çoğunluğu ruhla ilgilidir. Mucizelerin ağırlık merkezini ve özünü ruhun kudreti, etkisi ve fonksiyonu oluşturmaktadır.¹¹¹ Allah'ı Teâlâ'nın, Hz. İsa'ya verip de diğer peygamberlere vermediği mucizeler Kur'an-ı Kerim de beş başlık altında toplanmıştır.

1- Hz. İsa, kuş şeklinde benzettiği çamura üflediği esnada yüce Allah, çamurun kuş olmasını sağlamaktaydı, yani yüce Allah, onun vasıtasıyla çamuru kuş haline getirmekteydi. Bu mucizeyle Allah, kudretinin ve azametinin sınırsız olduğunu¹¹² Hz.İsa vasıtasıyla açıklamış olmaktadır.

2- Yüce Allah, öldükten sonra dirilmenin imkansız olduğunu ispatlamak, dirilmeyi inkar eden bir toplumun idrakine sunmak için, dirilme hadisesini Hz.İsa'nın bizzat eliyle gerçekleştirmiştir. Bu hadise Allah'ın kudretinin, Hz.İsa'nın da peygamberliğinin bir delili olmaktadır. Ölüleri diriltme hadisesi yalnızca Allah'a has olan bir iştir. Allah, zaman zaman ölü diriltme örneğini göstererek öldükten sonra dirilmeyi inkar edenleri ikna etmek istemiştir. Allah, ölü diriltme işini bizzat kendisinin yaptığını vurgulamaktadır.¹¹³

3- Allah, sınırsız bir kudrete sahip olduğunu tıp alanında verdiği örneklerle de ispatlamaktadır. Bu da anadan doğma körlerin ve alaca hastalığına yakalanan kimselerin iyileştirilmesi örneğidir. Hz.İsa, doktorların tedavi etmekten aciz kaldığı bu tür hastalara Allah'ın izniyle şifa vermekte ve onları iyileştirmekte idi.¹¹⁴

Hz. İsa'nın hastaları iyileştirme mucizeleri mevcut İncillerde de yer almaktadır. Mevcut İncillerdeki bilgiler, bazen Kur'an'ın vermiş olduğu bilgilerle örtüşmekte, bazen de farklılık arz etmektedir. Kur'an'da yer alan anadan doğma körlerin gözünü açma mucizesi, İncillerde cüzzam hastalığını iyileştirme şeklinde ifade edilmektedir.¹¹⁵

4- Allah'ı Teala, Hz.İsa'nın peygamberliğini destekleyici mahiyette izniyle ona gaybi bildirme mucizesi vermiştir.¹¹⁶ Bu gaybi bilgiler de Hz.İsa'nın insanların evlerinde ne yediklerini ve ne biriktirdiklerini bilmesidir.

5- Hz. İsa'nın beşinci mucizesi de havarilerinin kendisinden sofraya talep etmelerine karşılık Allah'ın izniyle sofrayı indirmesidir.

Elmalılı, Havarilerin Hz. İsa'dan sofraya talebinde bulunmalarını¹¹⁷ şu şekilde açıklamaktadır:

¹¹¹ Suad Yıldırım, 7

¹¹², 3/49

¹¹³ Bakara, 2/55-56, Araf, 7/158, Tevbe, 9/116

¹¹⁴ Emrullah Fetiş, 118

¹¹⁵ Bkz. Matta 8/1-4, Luka 5/12-16, 17/ 11-19, Markos 1/ 40-45

¹¹⁶ Âl-i İmrân, 3/49

¹¹⁷ Mâide,5/115

“Havariler böyle bir talepte bulunmak suretiyle mucize isteğinde bulunmuşlardır. Halbuki mucizeler gaye olmamalıdır. Çünkü mucizeler, delillerdir. Mü’min olan bir kimse delile değil medlule inanmalıdır. Mucize talep etmek inkarcıların isteğidir. Bu istekle de Allah’ın gücünü denemek anlamı vardır. Bu da her türlü şekten arınmış olması gereken imanda, şüphe meydana getirir. Ayrıca Havariler, Allah’tan sofra isteme talebinde bulunarak yeme konusunu ön plana almışlar, dinin manevi gayelerini geri plana itmişlerdir.¹¹⁸

Havarilerin Allah’tan sofra istemelerine mukabil Allah hadisenin kendisi için kolay olduğunu ancak neticesinin de korkunç ve tehlikeli olduğunu belirtmiştir. Çünkü mucizenin ardından inkar ,helakı gerekli kılar.

Elmalılı, tefsirinde hakiki manada böyle bir sofranın inmediğini, bu sofranın manevi bir sofra olduğunu ifade etmekte ve bu sofrayı şu şekilde izah etmektedir:

“Hz. İsa’nın sofrası, İslam sofrası için, bir ibret örneği olmaktan çok hikmetlerle dolu bir hikayedir. Küfran ve nimete karşı inkarın azabı yalnız ahirette değil, dünyada da büyüktür. Nimet ne kadar büyük ve eşsiz ise, küfrün ve inkarcıların azabı da o derece şiddetli olmaktadır. Müslümanlara bahşedilen İslam sofrası, gerek temizlik, gerek iyilik, gerek ikram açısından Hz. İsa’nın sofrasından çok daha büyüktür. Buna karşın bu büyük nimetin inkarı da büyük bir azabı gerekli kılar”.¹¹⁹

---

¹¹⁸ Elmalılı, C. 3, 301-302

¹¹⁹ Elmalılı, C. 3, 303-304

2. BÖLÜM

ELMALILI'NIN TEFSİRİNDE HZ. İSA'NIN PEYGAMBERLİĞİ VE TEBLİĞİ

1. HZ. İSA'NIN PEYGAMBERLİĞİ VE TEBLİĞİ

Allah'ın insanlara bir lütfu olan peygamberlik müessesesi, ilk insan Hz.Adem ile başlamış, dönem dönem peygamberler gönderimi devam etmiş ve Hz. Muhammed ile de son bulmuştur. Hz.İsa'da kendisine peygamberlik verilmek suretiyle insanlığa gönderilmiş peygamberler zincirinin halkalarından birini teşkil etmektedir.

Kur'an-ı Kerim, kendinden önceki peygamberlerin tebliğatını doğrulayıp onayladığı gibi,¹²⁰ Hz. İsa'da kendinden önce gelen peygamberlerin risaletini doğrulayıp tasdik etmiştir.¹²¹ Kur'an-ı Kerim, Hz. İsa ile ilgili birçok bilgi vermesine rağmen, O'na risaletin ne zaman ve nerede verildiğine dair bir bilgi vermez. Genel kanaat olarak, Hz. İsa'nın 30 yaşında tebliğe başladığı ifade edilmektedir.¹²²

İsrailoğullarına risalet görevi ile gönderileceği önceden haber verilen Hz. İsa,¹²³ bu görevi üstlenir üstlenmez kendisini ve peygamberliğini insanlığa şu şekilde ilan etmiştir: “Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri helal kılmam için gönderildim. Size Rabbinizden bir mucize getirdim. O halde Allah'tan korkun, bana da itaat edin.”¹²⁴ Böylelikle ayet, Hz.İsa'nın gönderiliş gayesini ve İsrail oğullarına karşı yapacağı daveti ortaya koymaktadır.

Hz. Adem'den itibaren başlayıp,sonraki dönemler itibariyle devam eden tevhid geleneği çerçevesinde Hz.İsa'nın getirdiği mesaj çok net ve sade idi. “Hz. İsa açık delillerle geldiği zaman demişti ki: Ben size hikmet getirdim ve ayrılığa düştüğünüz şeylerden bir kısmını size açıklamak için geldim. Öyleyse Allah'tan korkun ve O'na itaat edin. Çünkü Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. O'na ibadet edin. İşte bu, doğru yoldur.”¹²⁵

¹²⁰ Yûnus, 10/37, Yûsuf, 12/111, Fâtır, 35/46, Ahkâf, 46/12, Mâide,5/48

¹²¹ Saff, 61/6, Âl-i İmrân, 3/50, Mâide, 5/46

¹²² Suad Yıldırım, 6

¹²³ Âl-i İmrân, 3/50

¹²⁴ Âl-i İmrân, 3/45

¹²⁵ Zuhruf, 43/63-64

Hız.İsa'nın bu ilahi mesajına muhatap olan İsrailoğulları, evvelce kendi zevkleri doğrultusunda tahrif etmiş oldukları ve adeta devre dışı bırakmış oldukları Tevrat'ı savunma pozisyonuna geçmişler¹²⁶ ve Hız.İsa'nın davetine inanmamışlardır. İsrailoğulları'nın bu tutumuna mukabil olarak Hız. İsa, onları Allah'a iman etmeye, ibadete çağırmış, Allah'a şirk koşmamalarını istemiş ve Allah'a şirk koşanlara cennetin haram olduğunu ve yerlerinin cehennem olduğunu bildirmiştir.¹²⁷

Hız. İsa, kendine vahyedilenleri kavmine bildirmek suretiyle risalet vazifesini yerine getirmeye çalışmıştır.¹²⁸ Kavmini sadece Allah'ı Rab olarak kabule ve ona kulluk etmeye çağırmış, O'na ortak koşulmasını istemiştir.¹²⁹ Allah'a ve ahiret gününe inanmak ve iyi davranışlarda bulunmak gibi temel itikat esasları, bütün ilahi dinlerin ortak vasfı olduğundan dolayı,¹³⁰ Hız. İsa'nın da Allah'a ve ahiret gününe iman etme ve salih amellerde bulunma noktasında ilahi çağrılarda bulunduğu şeklinde yorum yapabiliriz.

Kur'anda Hız.İsa'nın namaz ve zekatla sorumlu tutulduğu, Hız. Meryem'in mabeddeki namazı,¹³¹ orucun Müslümanlara farz kılındığını bildiren ayetlerden¹³² hareket etmek suretiyle, Hız.İsa'nın da halkına, namaz, oruç zekatla ilgili ilahi emirleri tebliğ ettiği görülmektedir.

Allah'ın peygamberlerine yapmış olduğu ortak çağrıda onların güzel ve helal olan rızıklardan yararlanmaları ve iyi davranışlarda bulunmaları emredilmiştir. Yine bu peygamberlere, Hız. Adem'den beri dinlerin ortak bir din olduğu ve bu dinin adının da İslam olduğu bildirilerek Allah'a saygılı olmaları istenmiş; peygamberlerden birbirlerine destek olacaklarına dair söz alınmıştır. Bu peygamberlerin içerisinde Hız. İsa'da dahil olmaktadır.¹³³ Bu itibarla ayetlerden hareketle Hız.İsa'nın da halkına, güzel ve helal olan rızıklardan yararlanmalarını, Allah'a saygı gösterip iyi davranışta bulunmalarını emrettiği sonucuna varabiliriz. Ayrıca Allah, Hız. İsa'ya "Dine bağlı kalın ve ayrılığa düşmeyin " öğütünde bulunmuştur.¹³⁴ Yine Hız. İsa'dan başka Hız. Nuh, Hız. Hud, Hız. Salih, Hız. Şuayb da kavimlerini tevhid inancına çağırılmışlardır. Çünkü; Hız. Muhammed'e kadar gelen bütün peygamberlere

---

¹²⁶ Âl-i İmrân, 3/93

¹²⁷ Mâide, 5/72

¹²⁸ Mâide, 5/117

¹²⁹ Mâide, 5/72-73

¹³⁰ Bakara, 2/62, Mâide, 5/69, Şûrâ, 42/13

¹³¹ Meryem,19/31, Âl-i İmrân, 3/42-43

¹³² Bakara, 2/183

¹³³ Âl-i İmrân, 3/33, Ahzab, 33/78, Yûnus, 10/72

¹³⁴ Şûrâ, 42/13

tevhid inancı ve Allah'a kulluk etme noktasında vahiy gelmiştir.¹³⁵Bu ifadelerden hem Hz.İsa'nın, hem de diğer peygamberlerin dinin asılları olan aynı itikad esaslarını tebliğ ettikleri ve bunlara bağlı kaldıkları sonucu ortaya çıkmaktadır.¹³⁶

Hız. İsa, çağrısına karşı çıkan Yahudilere, döneminin revaçta olan meseleleri doğrultusunda mucizeler getirmiş ve şöyle demiştir "Size Rabbinizden bir mucize getirdim: Size çamurdan bir kuş sureti yapar, ona üflerim ve Allah'ın izni ile o kuş oluverir. Yine Allah'ın izni ile körü ve alacalıyı iyileştiririm, ölüleri diriltirim. Ayrıca evlerinizde ne yiyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm. Eğer inanan kimseler iseniz, bunda sizin için ibretler vardır."¹³⁷ Fakat İsrailoğulları bu mucizeleri apaçık bir sihir olarak değerlendirmişlerdir.¹³⁸

Hız.İsa'nın getirmiş olduğu mucizeler, kendi davasını destekler mahiyette mucizeler idi. Yani dönemin insanlarına hitap eden mucizelerdi. Bu çeşit mucizelerdeki amaç ise, ruhu terbiye etmek ve insanları ahlaki bir olgunluğa kavuşturmak idi. Hız. İsa, yaşadığı devir itibariyle insanların tıpta ileri gitmelerinden dolayı tedavi ve şifa ile ilgili mucizeler göstermiştir. Hız.İsa, getirdiği dinin doğruluğunu gösteren mucizelerini gerçekleştirirken aynı zamanda açıkça ruhun varlığını doğrulamakta ve bu konuda kesin deliller ortaya koymaktadır. Mucizelerinden biri olan, kuş şeklinde bürünmüş bir heykele üfmesi ve soluğuyla birdenbire kuşu canlandırması, varlığın yalnızca cisimden ibaret olmadığını ispatlamak ve beden dışında bir gücün üfmesiyle, hayatın geldiğine ve ruhun varlığına bir delil olduğunu ortaya koymak içindi. Bu mucizelerden maksat iyinin iyiliğini, kötünün kötülüğünü göreceği, hayrın hayırla, şerrin şerle cezalandırılacağı, bir başka dünyanın varlığını kabullendirme idi. Ancak Hız.İsa'nın bu mucizeleri inkarda direnen Yahudiler tarafından dikkate alınmamıştır.¹³⁹

Hız.İsa'nın risaletinin özü halık ile mahluk, abid ile mabudun arasına hiçbir şeyin giremeyeceği esasına dayanmakta idi. Yine onun daveti, zahidlik ve hayattan el etek çekme gibi bir züht hayatını kapsamakta idi. Hız. İsa, insanları ruhi yönden tatmin olmaya, her türlü tartışma ve ihtilaflardan uzak durmaya çağırmakta idi. Bu davetin nedeni ise Yahudilerin maddeyi putlaştıran ve kendini madde deryasına atan bir kavim olmaları idi. Mabetlerdeki din adamları dahi bu anlayışa sahip idiler. Mabetler birer menfaat kapıları olmuş, buraya adanan her türlü mal

¹³⁵ Araf, 7/7,59, Hud, 11/61,84, Enbiyâ ,21/ 25

¹³⁶ Emrullah Fatış, 113

¹³⁷ Âl-i İmrân, 3/49

¹³⁸ Mâide, 5/110

¹³⁹ M. Ebu Zehra, 40

bir vasıta olmuştur. İnsanların büyük çoğunluğu, insanlığın temel gayesi olarak dünya hayatını görmüştür. İşte Hz.İsa'nın gelmesi, menfaat odaklarını ciddi şekilde rahatsız etmiş, bu durum onları Hz. İsa'ya karşı çareler aramaya sevk etmiştir.¹⁴⁰

Hız. İsa, peygamber olarak gelince insanlar arasında bir ayırımın olmadığını, herkesin eşit olduğunu ortaya koymuştur. Hz.İsa'nın karşısında, garanti olarak görüp övündükleri her şeyin ortadan kalktığına müşahade edilmesi, Yahudileri korkutmuş ve öfkelenmiştir. Çünkü Hz. İsa, seçkin bir toplumun olacağı hususunda Allah'ın hiçbir şekilde pazarlığa giremeyeceğini halka öğretmeye gayret etmekte idi. O, Allah'ın bütün canlıları sevdiğini, halktan bir kısmını sevip bir kısmını sevmeme gibi ayırım yapmayacağını ortaya koymakta idi. İşte bu tutum sebebiyle Hz. İsa, İsrailoğulları'nın öfke ve düşmanlıklarına maruz kaldı. Kendisine çok az kişi iman etti. Halbuki İsrailoğulları bütün dünyaya hakimiyet kurmak için heyecanla O'nu beklemekteydi. Fakat Hz. İsa, onların bu ümitlerini boşa çıkardı. Hz.İsa'nın temel hedefi, insanları dini ve ahlaki yönden olgunluğa kavuşturmaktı. Kısacası o bir ıslah edici idi. O bir devlet başkanı olmayı, ya da alternatif bir yönetim oluşturmayı hedeflememişti.¹⁴¹

Hız. İsa, genel itibari ile davetini üç temel esas üzerine bina etmiştir:

- 1- İnsanların boyun eğip teslim olmaları gereken en yüce otorite Allah'tır. Bütün sosyal ve ahlaki sistemler tamamen bu esas üzerine bina edilir.
- 2- Bu yüce gücün yeryüzünde temsilcisi olan peygambere kayıtsız şartsız itaat edilmelidir.
- 3- Eşyayı helal-haram, temiz-pis diye sınıflandıran düzenlemeler ve kanunlar yapma hakkı yalnızca Allah'a aittir.¹⁴²

Hız.İsa'nın davetini bu temel esaslar çerçevesinde şekillendirmesi, derhal Yahudilerin tepkilerine neden olmuştur. Hz. İsa'ya sayı itibariyle çok az kişi iman etmiştir. Yahudiler, Hz. İsa'ya inanmamakla kalmadılar aynı zamanda halkın da inanmasına engel oldular. Hz. İsa'ya karşı kurdukları tuzakların geçersiz olduğunu buna mukabil güçsüz ve fakir halkın Hz.İsa'nın çevresinde toplandığını görünce çeşitli hile ve oyunlar hazırlamışlardır. Özellikle yöneticileri, Hz. İsa'ya karşı kışkırtmışlardır. Yahudiler, Romalı idarecileri Hz. İsa aleyhine tahrik etmişlerdir. Esasen Roma yönetimi, Yahudilerin kendi aralarındaki dini ihtilaflara hiçbir surette karışmamakta idi. Yahudiler ise sonucu ne olursa olsun, her halükarda İsa ve taraftarlarını

¹⁴⁰ M. Ebu Zehra, 41

¹⁴¹ Ahmet Şelebi, *Mukarenetü'l Edyan*, Kahire 1993, C.2 , 46

¹⁴² Mevdudî, C.2, 227

sindirmek istiyorlardı. Bunu için Hz.İsa'nın etrafına ajanlar ve gözcüler yerleştirdiler. O'nun Roma yönetimi hakkında bir şeyler söyleyip söylemediğini araştırdılar. Hz. İsa ise, yönetimle uğraşmak yerine insanları ahlaki ve ruhi noktalarda eğitmeye çalışmakta idi. Yahudiler Hz. İsa'ya karşı yapılan hilelerin netice vermediğini görünce hakkında yalanlar söyleyerek ona iftira ettiler, nihayet Romalı yöneticiler, Hz.İsa'nın yakalanıp idam edilmesi için idam fermanı hazırladılar.¹⁴³

Kur'an'ın özellikle ve ısrarla üzerinde durduğu Tanrı-vahiy ve peygamberlik ilişkisinin devamı noktasında, sonra gelen peygamberlerin gelişlerine dayanak olarak gördüğü bir önceki dönemin bozulmaya başlaması ve önce gelenin bu bozulmayı tamir edecek birisini müjdelemesi,¹⁴⁴ Hz. İsa'nın “Ey İsrailoğulları, ben size Allah'ın elçisiyim, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek olan Ahmed adında bir peygamberi de müjdeleyici olarak geldim”¹⁴⁵ ifadesinde de görülür. Yahudi peygamberlerin bir önceki peygamberin takipçisi ve doğrulayıcısı olması, Hz. İsa'nın Tevrat'ı doğrulaması, Hz. peygamberin de İsa şeriatını doğrulaması, bu esasların kutsal kitaplarda yer alması¹⁴⁶ Tanrı-vahiy ve peygamberlik ilişkisi geleneğini bizlere göstermektedir. İşte Hz. İsa'da bu genel ilkeler çerçevesinde risaletini yerine getirmeye çalışmış fakat O'nun bu daveti insanların nefretine neden olmuştur.

2. HZ.İSA'NIN VEFATI MESELESİ

İnsanlık tarihi boyunca Allah tarafından insanlara birçok peygamber gönderilmiş ve bu peygamberlerin her biri dünyadaki vazifelerini tamamladıktan sonra ahirete irtihal etmiştir. Peygamberlerin vazifesini ifa ederken karşılaşmış oldukları hadiseler genel itibariyle ayınlık arz etmektedir. Buldukları mekandan hicrete zorlanmaları, davetlerine karşı insanların tepkilerini üzerine çekmeleri, çeşitli menfaat odaklarının nefretlerini kazanmaları, bunların bazılarıdır. Hz. İsa'da Allah'ın vahyine mazhar olmuş ve bu yüzden dönemindeki insanlar tarafından dışlanmış peygamberlerden birisidir. İsrailoğulları, gönderilen diğer peygamberlere takındıkları tavrı Hz. İsa'ya da takınmışlardır. Hz. İsa'ya olan düşmanlıkları onları Hz. İsa'yı öldürme teşebbüsüne kadar götürmüştür.

---

¹⁴³ M. Ebu Zehra, 42, Suat Yıldırım 10

¹⁴⁴ Mustafa Ünal, “Kur'an'da Hristiyanlar'a Yönelik Teolojik Eleştirilerin Tipolojisi, Müslümanlar ve Diğer Din Mensupları, D,T,Y , Ankara 2004, 224

¹⁴⁵ Saff,61/ 6

¹⁴⁶ Âl-i İmrân, 3/84

2.1. İncillerde Hz.İsa'nın Vefatı Meselesi

Hz. İsa'nın vefatı hadisesini daha iyi anlayabilmemiz ve bu hususta doğru tahlillerde bulunmamız için Hıristiyanların hadiseye nasıl yaklaştığını, Hıristiyanlıkta kefarete hadisesiyle ilintili olarak çarmıh hadisesinin iç yüzünün ne olduğunu, hadisenin İncillerde nasıl ve hangi değişik anlatım tarzlarıyla ortaya konduğunu belirtmemiz gerekmektedir.

Bilindiği gibi, Hz. İsa'nın bütün beşeriyetin suçuna "kefarete" olarak gelmesi ve yine insanlık için "çarmıha gerilmesi "meselesi Hıristiyanlığın temel inanç esaslarından birisini oluşturmaktadır.¹⁴⁷ Kefarete doktrinin kaynağını İnciller oluşturmaktadır. Kutsal kitaplarında İsa-Mesih'in Baba'nın nezdinde yegane şefaateçi olduğu¹⁴⁸ ve onun bütün dünyaya kefarete olarak geldiği haber verilmektedir.¹⁴⁹ Kefarete'nin sebebi ise Allah'ın beşeriyete olan sevgisidir.¹⁵⁰ Hıristiyan akidesine göre, Hz. İsa kendisine hizmet edilmeye değil, ancak insanlığa hizmet etmeye ve insanlık için canını feda etmeye gelmiştir.¹⁵¹

Hıristiyanlıktaki bu inanış M.325 yılında gerçekleştirilen I. İznik Konsili'nde "İsa'nın kefarete olarak" esas, "İsa, bütün insanlığın kurtuluşu için gökten inmiştir ve cesetlenip insan olmuştur" şeklinde "resmen" benimsenmiştir.¹⁵² 451 yılında Kadıköy Konsili'nde ise bu inanç tekid edilmiştir.¹⁵³

Hıristiyanlıktaki kefarete doktrinine göre Hz. İsa, Allah'ın oğlu olarak babasının yanında ona eşit bir durumda bulunurken Allah'ın emri ile semadan inerek, insanları Hz. Adem'in işlediği "asli suç"tan kurtarmak gayesiyle onlara benzer hale gelmiştir.¹⁵⁴ Zira Hıristiyan inancına göre, insanlık kaçınılması imkansız bir kaderin baskısı altında bulunmaktadır. İşte bu baskıcı kader, Hz. Adem'in işlediği günahla, onun nesline geçmiş olan şeytanın egemenliği problemiydi. Böylece insanların bedeninde Allah'ın düşmanı ve günahkar olan kötü şeytan oturmaktaydı. Şeytanın iradesi insanı köleleştirmişti. Şeytanın bu hakimiyeti karşısında, insanın iyiliklere karşı yönelme gayreti boşunadır. İyilik için yapılan mücadeleler de faydasızdır. Bundan dolayı insanlık bedeninde taşımış olduğu günahkarlığa karşı istenen vergiyi ağır bir biçimde ödemektedir.¹⁵⁵

¹⁴⁷ M. Aydın, *Müslümanların Hıristiyanlara Karşı Yazdığı Reddîyeler ve Tartışma Konuları*, Konya 1989, 162

¹⁴⁸ Yuhanna 2/1

¹⁴⁹ Yuhanna 2/2

¹⁵⁰ Yuhanna 4/10

¹⁵¹ Matta 20/28, Markas 10/ 45, Yuhanna 1/29, 3/17, 11/50

¹⁵² M. Aydın *Hıristiyan Genel Konsilleri ve II.Vatikan Konsili*, Konya 1991

¹⁵³ M.Aydın, 18-19

¹⁵⁴ Filipelilere 2/6-11

¹⁵⁵ M. Aydın, *Reddîyeler*, 162-163

Hıristiyan inancına göre, insanlığı üzerinde bulunan ağır yükten kurtarabilmek için Davut neslinden Allah'ın oğlu gelmiş, bizim bedenimize benzer bir bedenle yeryüzünde kalmış ve beşer için geçerli olan kanunlara riayet etmiştir.¹⁵⁶ Fakat insanlarda doğuştan gelen günah yükü onda mevcut değildir. Çünkü O'nun günahının gücü kırılmış, böylece o, günahsız olarak dünyaya gelmiştir.¹⁵⁷ Hz. İsa, Babanın emrini yerine getirmek suretiyle, insanlığın kaderine masum olarak boyun eğmiştir. Sonuç itibarıyla Hz. İsa, beşeriyet için bir kefarete olarak kurban seçilmiş ve onun şahsında beşerin başındaki "asli suç" doktrinine bağlı olan günah yükü yok edilmiştir.¹⁵⁸ İşte insanlığın Hz. Adem'den beri sırtında taşıdığı günah, hayatını feda etmek suretiyle ödeyen Hz. İsa, çarmıha gerilmiş, gömülmüş¹⁵⁹ ve üç gün sonra da dirilerek¹⁶⁰ vazifesini tamamlamıştır.

Çarmıh hadisesi, dikkatle tetkik edildiğinde, hadisenin değişik ve birbirinden farklı anlatımlarını İncillerde görmek mümkündür. Hz. İsa'nın Roma yönetimi tarafından ne zaman tutuklandığı, insanlar önünde ne zaman yargılandığı, öğrencilerine ne şekilde görüldüğü ve onlara neler anlattığı, İncillerde birbirinden kopuk bir şekilde anlatılmaktadır. Yuhanna İnciline göre Hz. İsa'nın tutuklanması, Fısıh gününden önce gerçekleşmiştir. Sinoptik İncillerde ise Fısıh yemeği gecesinde olmuştur.¹⁶¹

Matta İnciline göre Hz. İsa'nın, defnedildikten sonra kabirde üç gün kaldığı ısrarla belirtilmesine karşılık, yine aynı İncil de, sebt gününü takip eden haftanın ilk gününde (Pazar) kabirde görülmediği haber verilmek suretiyle büyük bir çelişki ortaya çıkmaktadır. Matta'ya göre Fısıh yemeği, cuma günü akşamı Hz. İsa tutuklanmış, cumartesi günü saat üçte haç'a getirilmiş, Pazar sabahı Mecdelli Meryem, tan yeri ağarırken kabrini ziyarete gidince onu kabrinde bulamamıştır. Bu durumda İsa'nın kabirde tam üç gün kaldığı değil bir gün bile kalmadığı ortaya çıkmaktadır. Markos ve Luka'da olayı bu şekilde nakletmektedir. Yuhanna İnciline göre ise İsa, cumartesi günü defnedilmiştir.¹⁶²

---

¹⁵⁶ Romalılara 8/3

¹⁵⁷ Romalılara 8/3 , Korintoslulara 5/21

¹⁵⁸ M. Aydın, 163

¹⁵⁹ Luka 23/46, Yuhanna 19/17, Matta 17/23, Markos 18/9-15

¹⁶⁰ Korintoslulara 16/9

¹⁶¹ Şaban Kuzgun, *Dört İncil Farklılıkları ve Çelişkileri*, Ankara 1996, 332-338

¹⁶² Şaban Kuzgun, 337-338, Yuhanna 19/31

2.2. Kur'an'da Hz. İsa'nın Vefatı Meselesi

İslam'ın genel öğretisi çerçevesinde “bütün canlıların ölümü tadacağı” inanç ve prensibinden hareketle, yeryüzünde hayat sahibi olan her canlı bir gün hayatını teslim edecektir. Canlılar için yeryüzünde “kararlaştırmış bir ecel” mevcut olup, vakti ve saati geldiği zaman hiçbir canlıya mühlet verilmeden, her canlı ruhunu teslim edecektir.¹⁶³

İslam literatüründe asırlardır tartışıla gelen ve hâla tam bir sonuca bağlanmamış olan konulardan birisi de Hz. İsa'nın ölümü meselesi olmaktadır.

Pek çok tefsir kitabında zikrolunan ve bazılarında da uzun uzadıya anlatılan bu hadise kısaca şu şekilde hatırlatılabilir: Kıssaya göre, Hz. İsa çarmıha gerilerek öldürmek istendiğinde bulunduğu eve baskın düzenlenir. Bu sırada evde bulunan on üç kişiden biri kaybolur. Evdekilerden herhangi birisi alınarak çarmıha gerilir. Diğer bir anlatıma göre de, orada bulunanların hepsi İsa'nın şekline bürünürler. Hangisinin İsa olduğunu tespit edemedikleri için herhangi birini asmışlardır.¹⁶⁴ Kur'an, hadise hakkında çok fazla detay vermemiş, fakat Yahudilerin Hz. İsa'yı asamadıklarını, öldürmediklerini ve bu konuda kendilerinin de İsa'yı çarmıha gerip germedikleri noktasında kati bir bilgiye sahip olmadıklarını açıklamışlardır.¹⁶⁵

Hz. İsa'nın akıbeti meselesi, müfessirleri fazlasıyla meşgul etmiştir. Bu konudaki görüşleri genel hatları çerçevesinde şu şekilde sıralayabiliriz.:

1- Kelamcıların çoğunluğuna göre, Yahudiler Hz. İsa'yı öldürmek istedikleri zaman Allah onu göğe kaldırdı. Yahudi ileri gelenleri de halkın, alt tabakanın kargaşaya, karışıklığa düşmesinden korktular. Bir insan yakalayıp öldürüp çarmıha gerdiler. Halka da işte bu Mesih diye hile ve sahtekarlıkla ilan ettiler. Çünkü halkın çoğu Hz. İsa'yı şahsen değil de sadece isim olarak tanıyordu.¹⁶⁶

2- Fahreddin Râzî, ayette zikrolunan “onu ne öldürebildiler ne de çarmıha gerdiler ve ancak şüpheye düşürüldüler. Onlara öyle gibi gösterildi” ayetindeki “Şubbihe Lehüm” ibaresini şu şekilde açıklamaktadır. “Ayette zikrolunan meçhul fiilin naibül faili “hüve” zamiridir. Çünkü ayette “onlar onu öldürmediler” buyruğu bir başkasının öldürüldüğü anlamını taşır. Bu

¹⁶³ Nahl, 16/61

¹⁶⁴ İbn Kesir, *Tefsir'ül-Kur'an'il-Azim*, Beyrut 1981, C.1, 573-576

¹⁶⁵ Nisa, 4/157

¹⁶⁶ Elmalılı, C.3, 555

bakımdan öldürülen o başka adam, bu şekilde adeta zikredilmiştir. Bu sebeple “şübbiha”nın naibul failinin “hüve” olması isabetli görülmektedir.¹⁶⁷

Yukarıdaki ayette zikrolunan “İsa’nın bir benzeri” ifadesi dört türlü manayı ihtiva etmektedir:

- a) Yahudiler, Hz. İsa’nın arkadaşlarıyla beraber evde bulduklarını öğrendikleri zaman başlarında bulunan “Yahuda,” adamlarından birisine, İsa’nın evine girip onu oradan çıkarmasını emretmiştir. Adam eve girdiğinde, Allah Teala Hz. İsa’yı evin tavanından çıkarıp o adamı ona benzettirmiş, dolayısıyla İsa zannetmişler, tutup çarمیha gerip öldürmüşlerdir.
- b) İsa’yı gözetlemek için bir adam görevlendirmişler, İsa dağa çıkmış ve göğe kaldırılmış, Allah da o gözcüyü ona benzettirmiş onu yakalamışlar ve öldürmüşlerdir. “Ben İsa değilim” dese bile onun bu sözünü kimse dinlememiştir.
- c) Yahuda, Hz. İsa’yı tutmaya karar verdiklerinde arkadaşlarından on kişi beraberinde bulunuyormuş, onlara “Benim kılığıma sokulmaya razı olup Cennet’i satın alacak kim var” diye sormuş, içlerinden birisi de “ben” demiştir. Bunu üzerine Allah, onu İsa’ya benzetmiş, İsa göğe kaldırılmıştır.
- d) Hz. İsa’nın ashabından, inananlardan olduğunu iddia eden bir münafık, Hz. İsa aleyhinde Yahudilere yol göstermiş ve ona tuzak kurmak için Yahudilerle beraber gitmiş, Allah’da o münafığı Hz. İsa’ya benzetmiştir. Dolayısıyla İsa değil, o münafık öldürölüp çarمیha gerilmiştir. Hz. İsa’nın vefatı ile ilgili aktarılan bu hadiseler, görüldüğü üzere birbiriyle uyum arz etmemektedir. Dolayısıyla ayetin tefsiri ve yapılan yorumlar delil getirme açısından sıhhatli görülmemektedir.¹⁶⁸

Yukarıdaki görüşleri aktaran ve bu görüşlere dayalı olarak ayetin tefsir edilmesini uygun bulmayan Elmalılı, şu bilgileri vermektedir: “Hıristiyanlar İmparator Filatos devrinde Hz. İsa’nın Yahudiler tarafından öldürölüp çarمیha gerildiği ve sonra ayağa kalkıp dirilip göğe yükseltildiği görüşüne sahiptirler. On iki Havari’den biri olan Yahuda, İskaryot’un Yahudi kahinlerinden para alarak Hz. İsa’ya karşı hainlik edip, öldürölmesine öncülük ettiği ve daha sonra pişman olup kendini astığı İncillerde nakledilmektedir. Fakat Hıristiyanlardan üç grup, öldürmenin şekli hususunda aralarında ihtilafa düşmüşlerdir. Bir kısmı öldürme ve çarمیha germenin hem insanlık yönü, hem de ruhanilik yönü üzerinde gerçekleştiğine, ruhanilik yönünün ise bizzat değil de, hissettirme ve bilgilendirme ile ulaştığı görüşüne sahip olmuşlardır. Bunlar Hıristiyanlığın

¹⁶⁷ Fahreddin Râzî, C. 8, 403

¹⁶⁸ Zemahşeri, Keşşaf, C.1, 312

“Melkaiyye” mezhebine mensupturlar. Diğer kısmı ise öldürme ve çarmıha germenin iki özden doğan Mesihlik özü üzerine gerçekleştiği görüşüne sahip olmuşlardır ki bunlara da “Yakubiye” denir. Üçüncü bir kısımda Mesih’in insanlık yönü öldürüldü, ruhani yönü yükseklere çıktı demişlerdir ki bunlara da “Nasturiyye” denilmektedir.¹⁶⁹

Konuyla alakalı üçüncü görüşü yani Nasturiler’in görüşünü dikkate alan Râzî’nin görüşünü aktaran Elmalılı, kendisi’de bu görüşü benimser tarzda açıklamalar yapmaktadır. Yani öldürme olayı beden üzerinde gerçekleşmiş, gerçekte İsa öldürülmemiştir. Bu sadece İsa için değil, her insan için böyledir. Zira; beden ölür ama ruh ölmez. İsa’nın ruhu da vücudunun öldürülüp tahrip edilmesiyle büyük bir acı duymaz. Vücudun maddi karanlığından ayrıldıktan sonra ruh, semanın genişliklerine yükselir. Bu durum çok az kişiye nasip olur. İşte İsa’da bunlardan biridir.¹⁷⁰

Hiz. İsa’nın çarmıha gerilmesi ile ilgili olan meselelerden anlaşılacağı üzere sahih olan “çarmıha gerilen bir şahsın olduğu” bilgisidir. Bu şahıs Yahudilere ve Hıristiyanlara göre Hiz. İsa’dır. Kur’an’a göre ise, Hiz. İsa’ya benzetilen başka birisidir. Cenab-ı Hak onların bu konudaki delilleri yeterli olmadığından dolayı gerçeği bilmediklerini ve söylediklerinin de zandan öte hiçbir anlam ifade etmediğini beyan etmiştir.¹⁷¹

Kur’an-ı Kerim’in sarıh beyanıyla çarmıhta ölen kimsenin İsa olmadığı ortaya çıktığına göre, o halde İsa’nın ölümünün nasıl gerçekleştiği tartışma konusu olmuştur. Hiz. İsa, Allah tarafından kendi katına bedenen mi, ruhen mi yoksa hem bedenen hem de ruhen mi çıkmıştır? Şayet böyle değilse Allah, İsa’yı düşmanlarının elinden kurtardıktan sonra, ayrı bir mekanda eceliyle mi vefat ettirmiştir? İşte bütün bu sorulara aranan cevaplar mesele üzerinde çok farklı yorumların ortaya çıkmasına ve konuyla alakalı, ref gibi nüzul gibi yeni kapıların açılmasına neden olmuştur.

Biz öncelikle, ölümü ifade eden ayetteki “teveffa” kelimesini Kur’an’daki diğer kullanışlarıyla karşılaştırmak suretiyle konuyla alakalı müfessirlerin lehte ve aleyhte görüşlerini aktardıktan sonra, son olarak tezimizin esasını teşkil eden Elmalılı’nın görüşünü aktarmak suretiyle bu konuya açıklık getirmeye çalışacağız.

---

¹⁶⁹ Elmalılı, C. 2, 55-56

¹⁷⁰ Elmalılı, C. 3, 56

¹⁷¹ İbn Kesir, C.1, 574

2.2.a. Teveffa Kelimesinin Tahlili

Konuyla ilgili ayet, Kur'an'da şu şekilde zikrolunmaktadır.”Allah buyurmuştu ki: Ey İsa! Seni vefat ettireceğim, seni nezdime yükselteceğim, seni inkar edenlerden arındıracağım ve sana uyanları Kıyâmete kadar kafirlerden üstün tutacağım”.¹⁷²

Ayette zikrolunan “teveffa” kelimesi vefâ (v-f-y) kelimesinden türemiş, “tefaul” babında masdardır. Bu kelime esas itibariyle bir işi veya sayılı olan bir şeyi eksiksiz ve tastamam yerine getirmek, ikmal etmek anlamlarına gelir.¹⁷³ Herhangi birinden bir meta ya da herhangi bir şeyi, geride hiçbir şey bırakmaksızın tümüyle almak anlamında kullanılan “teveffa” kelimesinin daha sonra “can almak, ruhu kabzetmek” anlamlarında kullanımı yaygınlaşmıştır.¹⁷⁴

“Teveffi” kelimesi diri olarak alıp kaldırmak, yahut uykudayken almak şeklinde tarif edilmişse de, bunlar kelimenin lügat anlamına ters düşen yorumlar olup, bu tefsirler ifadeyi mevcut Hıristiyan inancına uygun olarak yorumlama gayretleridir.¹⁷⁵ Ayette zikrolunan anlamın, ölüm manasındaki vefat olmadığını açıklayan Ragıp El-İsfahani, İbn Abbas'tan bunu aksini ifade eden bir rivayetin nakledildiğini belirtir.¹⁷⁶

2.2.b. Kur'an'da Kullanıldığı Anlamlar

“Teveffa” kelimesine çok değişik anlamlar yüklenmiştir. Fakat bu anlamların Kur'an'a aykırılığı, Kur'an'daki diğer ayetlerde incelendiğinde açık seçik ortaya çıkmaktadır. Bu kökten gelen kelimeler, Kur'an'da otuza yakın yerde geçmektedir. Bu kelimelerin hiçbirisinde, canlı olarak bedeniyle göğe yükseltme anlamı kullanılmamıştır. Kur'an'da geçen “teveffa” ve bu kökten kullanılan yirmi dokuz kelimenin yaklaşık yirmi dört tanesi insanlar için kullanılmış ve bu kullanımlarda da normal ölüm anlamı verilmiştir.¹⁷⁷ Geri kalan dört tanesi kişinin yaptığı amelinin karşılığını tam ve noksansız bir şekilde alması¹⁷⁸ bir tanesinde de uyku konusu işlenirken, Allah'ın uyku üzerindeki etkisi vurgulanarak, kişilerin ruhunu çekip alarak kendinden

¹⁷² Âl-i İmrân, 3/55

¹⁷³ Bkz. İbn Manzur, *Lisan'ül Arap*, C.3, 961

¹⁷⁴ İbn Manzur, 961

¹⁷⁵ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, C. 2, 401

¹⁷⁶ Ragıp El-İsfahani, *El Müredat*, 830

¹⁷⁷ Bakara, 2/234,240, Âl-i İmrân, 3/55, 193, Nisa, 4/115,97, Mâide, 5/117, En'âm ,6/61, Â'raf, 7/126, Enfal, 8/10, Yûnus, 10/101, Rad ,13/40, Nahl, 16/28-32-70, Hacc, 22/5, Secde, 32/11, Zümer, 39/42, Mü'min, 40/67, 77,47, Muhammed, 47/27

¹⁷⁸ Bakara, 2/281, Âl-i İmrân, 3/185, Nahl, 16/111

geçirme ve uyutma anlamında kullanılmıştır.¹⁷⁹ Ancak Hz. İsa'nın ölümü hadisesini anlatan ayetlerdeki "teveffa" kelimesini uyku anlamında kullanmamız için geçerli bir sebep yoktur. Bu ayetlerde kelimeye uyku anlamı vermek, bir mana ifade etmemektedir. Çünkü canlı olarak bedeniyle birlikte göğe çıkartılmak için uykunun araç olarak kullanılması zorunlu değildir.¹⁸⁰ Şu ayeti kerimede ruhunu çekip almak suretiyle kendinden geçirme ve uyutma anlamı vardır: "Geceleyin sizin ruhunuzu çekip alarak, kendinizden geçirerek uyutan, gündüzün ne iş yaptığınızı bilen, mukadder olan hayat süreniz doluncaya kadar gündüzleri sizi tekrar kaldıran odur. Sonra dönüşünüz O'nadır. İşlediklerinizi size bildirecektir."¹⁸¹

Kur'anda "teveffa" kelimesi, normal ölüm anlamında kullanılmıştır. Ölüm meleklerinin insanların canlarını alacakları "teveffa" kelimesiyle ifade edilmiştir.¹⁸² Yine Hz. Muhammed'in ölümünden ve ruhunun alınacağından bahsederken "teveffa" kelimesi kullanılmıştır.

Kur'anda Allah'ın insanların canını alacağından bahsedilirken de yine bu kelime kullanılmıştır. "Rabbimiz, canımızı iyilerle beraber al",¹⁸³ "Rabbimiz Müslüman olarak canımızı al"¹⁸⁴ "Ey göklerin ve yerin yaratanı! Beni Müslüman olarak öldür"¹⁸⁵ gibi Kur'an ayetlerinde "canımızı al, öldür" dileklerinde "teveffa" kelimesi kullanılmıştır. "Teveffa" kelimesine lügat anlamının doğrultusunda mana verilecek olursa, Hz. İsa'nın ruhunun yükseltildiği anlaşılır. Yani Allah, Hz. İsa'yı düşmanlarının elinden kurtarıp kendi eceliyle öldürmüş ve ruhunu alıp kendi katına yükseltmiştir.¹⁸⁶

Hz. İsa'nın, Kur'anda Allah'ın kendisini sorgulamasına karşı Allah'a verdiği cevapta da "teveffa" kelimesi, normal ölüm olarak kullanılmıştır. Bu konudaki ayet Kur'anda şu şekilde zikrolunmaktadır: "Beni öldürdüğünde onları sen gözlüyordun, sen her şeye şahitsin"¹⁸⁷

Hz. İsa ile ilgili ayetlerde geçen "teveffa" kelimesine farklı anlamlar¹⁸⁸ yüklemek suretiyle veya önce ölüm anlamı verip sonra tevil yaparak bu ayetlere Hristiyan inançlarına

---

¹⁷⁹ Fatiş, 158

¹⁸⁰ Fatiş, 158

¹⁸¹ En'am, 6/60, Zümer, 39/42

¹⁸² Nisa, 4/97, Enfal, 8/50, Nahl, 16/28,32, Muhammed, 47/27, En'am, 6/61

¹⁸³ Âl-i İmrân, 3/193

¹⁸⁴ Â'raf, 7/126

¹⁸⁵ Yûsuf, 12/101

¹⁸⁶ Süleyman Ateş, Kur'an-ı Kerim Tefsiri, C.2, 710

¹⁸⁷ Mâide,5/117

¹⁸⁸ Mâide, 5/117

uygun veya ona yakın anlamlar kazandıran müfessirler dahi bu kelimenin normal ölüm anlamına geldiğine tefsirlerinde yer vermişlerdir.¹⁸⁹

2.2.c. Müfessirlerin İlgili Ayet Hakkında Yorumları

Hz.İsa'nın konumunu anlatan söz konusu ayette geçen “rafiüke” ve “müteveffike” kelimelerine müfessirler ve bazı İslam bilginlerince farklı anlamlar yüklenmesi, bu ayetle ilgili enteresan yorumların ve izah tarzlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yorumlar genel itibariyle şu şekildedir:

Taberî, tefsirinde bu ayeti açıklarken “müteveffike” kelimesine “yerden çekmek, kabz etmek ve göklere çıkarmak” şeklinde anlam vermiştir. O'na göre “teveffi”den maksat bizzat re'f yani yükseltme demektir. Dolayısıyla ayetin anlamı “seni diri olarak yeryüzünden alacağım ve göklere çıkaracağım, seni beden ve ruhunla birlikte vefat ettireceğim” şeklindedir.¹⁹⁰

Ehl-i Sünnet kelimcilerinden ve Maturidiye ekolünün kurucusu olan İmam Maturidi de, ayetle ilgili olarak yorum yaparken ihtilafları ortaya koymaya çalışmıştır. İmam Maturidiye göre, ayette takdim-tehir vardır. Bu durumda ayetin anlamı: “seni katıma yükselteceğim ve nüzulünden sonra öldüreceğim” şeklinde olmaktadır. Ayetle Allah'ın hakiki manada ölümü kastetmiş olabileceği gibi, bedenen dünyadan ayrılmak manasının da ihtimal dahilinde olduğuna dikkat çekilmiştir. İmam Maturidi bu hususta net bir görüş beyan etmektan sakınmaktadır. Her iki görüşü de mümkün görmektedir. Özet olarak her iki görüşten birisine öncelik tanımak, birini diğerine tercih etmek anlamı olacak ise, İmam Maturidi'nin “Hz. İsa'nın ölmediği “görüşünü benimsediği görüşü ortaya konabilir.¹⁹¹

Arap dili alanında söz sahibi olan Zemahşeri tefsirinde, zikrolunan ayeti genel hatlarıyla şu şekilde özetlemiştir.”Seni kafirlerin öldürmesinden koruyacağım ve senin için tayin ettiğim ecelin gelinceye kadar ölümünü erteleyeceğim, seni onların (kafirlerin)eliyle değil, normal bir ecelle öldüreceğim.”¹⁹²

Meşhur kelimci Fahreddin Râzî de ayeti şu şekilde izah etmektedir. “Senin ömrünü tamamlayacağım, o zaman seni vefat ettireceğim. Öldürmeleri için seni onlara terk etmeyeceğim. Seni göklerine yükselteceğim, meleklerime yaklaştıracam. Seni öldürmeye fırsat

¹⁸⁹ İbn Kesir, C.1, 366, Âlûsî, Beyrut 1994, C.3, 285-286, Bursevî, *Ruhu'l- Beyan*, C.1, 331

¹⁹⁰ Taberî, C.3, 289-292

¹⁹¹ Maturûdî, *Te'vilâtü'l Kur'an*, vr 80a-80b

¹⁹² Zemahşerî, *Keşşaf*, c.1, 432-433

bulamayacaklar. Çünkü ben seni onlara karşı koruyacağım” Ayrıca Râzî konuyla ilgili Hıristiyan dünyasında benimsenen, Hz. İsa’nın vefat ettirilip, arkasından diriltirilip göğe çıkarıldığı hususundaki bazı görüşlere de yer vermiştir.¹⁹³

Hz. İsa’nın vefatı ile ilgili ayetin yorumunda benzer düşüncelere İbn-i Kesir de katılmaktadır. İbn-i Kesir, “vefat” kelimesinin uyku anlamına geldiği başka ayetlere de atıfta bulunmak suretiyle, ayeti izah etmeye çalışır. İbn-i Kesir, ayetin siyakından Hz. İsa’nın halen hayatta olduğunun anlaşılması gerektiğini iddia etmektedir. İbn-i Kesir, bu görüşünü, vefatın uyku anlamına geldiğini belirten ayetleri delil getirmek suretiyle teyid etmeye çalışmaktadır. Cumhurun görüşünün de bu doğrultuda olduğunu” belirten İbn-i Kesir’e göre, Hz. İsa ölmemiş ve halen hayattadır.¹⁹⁴

Kurtubi, zikrolunan ayetle ilgili olarak şu yorumda bulunmaktadır.” Ben seni uyutmadan ve öldürmeden kendime yükselteceğim, küfredenlerden arındıracağım, semadan indikten sonra öldüreceğim.”¹⁹⁵

Âlûsî, ayet hakkında öne sürülen tevilleri zikrettikten sonra sözlerini Kurtubi’nin dediği gibi, “sahih olan, Allah Teâla’nın Hz. İsa’yı uyutmadan ve öldürmeden göğe çekmiş olmasıdır” Şeklinde bağlamaktadır. O’na göre Allah, Hz. İsa’yı düşmanlarının eliyle değil, kendi eceliyle öldürecek ve kafirlerin öldürmesinden onu temizleyecektir. Bu arada Alûsi enteresan bir noktaya da vurgu yapmaktadır. O’na göre söz konusu ibarede kinaye vardır. Vefattan maksat melekut âlemine ulaşmasını engelleyen shevani kuvvelerin ölümüdür. Dolayısıyla Hz.İsa, diri ve uyanık olarak göğe çıkmıştır.¹⁹⁶ Alûsi’nin görüşlerini genel olarak şöyle özetleyebiliriz: Bugün Hz.İsa, madde aleminin dışındadır. Zira melekut âlemine yükseltilmiştir. Maddi ihtiyaçları yoktur, shevani duyguları öldürülmüştür. Melekut âlemi ise ruhlara mahsus gayb âlemidir.¹⁹⁷

Mevdudî’ye göre ayette geçen “müteveffi” kelimesi “teslim almak” ve can almak” anlamlarına gelen “teveffa” kelimesinden gelmektedir; Fakat bu kelime mecazi anlamda kullanılmıştır. Burada görevden alma anlamında gelmektedir. Allah, Hz. İsa’yı geri çağırmıştır; çünkü İsrailoğulları kendilerine getirilen mucizelere rağmen onu reddetmişlerdir. Arka arkaya

¹⁹³ Fahreddin Râzî, C.8, 67-70

¹⁹⁴ İbn Kesir, C.1, 366

¹⁹⁵ Kurtubî, C.4, 99

¹⁹⁶ Âlûsî, C.2, 179

¹⁹⁷ Âlûsî, C.2, 179

birçok peygamberi öldürmüşlerdir. Allah, onlara son bir şans olarak Hz. İsa'yı göndermiştir. Onlar Hz. İsa'nın davetini reddetmişler, bu nedenle Allah, Hz. İsa'yı geri çağırmiş ve İsrailoğullarına Kıyâmet gününe kadar rezil ve aşağı bir hayatı layık görmüştür. Mevdudî ayetin, Hıristiyanların Hz. İsa'nın ilahlığı ile ilgili sapık görüşünü reddetmek ve düzeltmek üzere indirildiğini akılda tutmanın faydalı olacağını hatırlatır. O'na göre bu inancın Hıristiyanlar arasında geçerli olmasının üç şartı vardır;1- Hz. İsa'nın mucizevi doğumu 2- Hz. İsa'nın insanlar tarafından görülüp algılanabilen mucizeleri 3- Hz. İsa'nın göğe yükselişi.¹⁹⁸

Mevdudî hadiseye ilginç bir yorum getirmekte ve şu şekilde bir izahta bulunmaktadır: “Eğer Hıristiyanların göğe yükseliş inancı tamamen temelsiz olsaydı, bu inanç onların tapındığı ve Allah'ın oğlu dedikleri kişinin yıllarca önce öldüğü ve toprak olduğu, şayet tam tatmin olmak istenirse şu yerde mezarının görülebileceği öne sürülerek kolayca reddedilebilirdi. Fakat Kur'an, bunu açıkça beyan etmemektedir. Yine Kur'an, sadece Hz. İsa'nın yükselişini ima eden açık ifadeler kullanmakla kalmaz, Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği fikrini de reddeder. Kur'an'a göre çarmıha gerilen kişi kesinlikle Mesih değildir. Çünkü çarmıh hadisesi gerçekleşmeden önce Allah, Mesih'i kendisine yükseltmiştir. Ortaya çıkan sonuç şudur ki; bu ayette Hz. İsa'nın öldüğünü ispatlamaya çalışanlar, gerçekte Allah'ın kendisini açık ve belirli bir şekilde ifade edemediğini göstermeye çalışmaktadır.¹⁹⁹

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönem âlimlerinden Muhammed Zahid el-Kevseri, risalesinde “vefat” kelimesini tahlil etmiştir. Kevseri, hadiseye tarihi bir bakış açısıyla bakmış; bugün bir kelimenin ifade edeceği şeyin, geçmişte farklı bir mana taşımış olabileceğini iddia etmiştir. Kevseri, “müteveffike” kelimesinin birçok anlamları içerisinde bugünkü dilde ilk aklı gelen mânâsının ölüm olabileceğini, fakat Kur'an'ın indiği zamanda ve sahabenin kendi aralarındaki konuşmalarında bu mananın anlaşılmasının şart olmadığını Kur'an'dan örneklerle açıklamaya çalışmıştır. Ona göre, şayet ölüm manasının anlaşılması gerekli olsaydı, “Allah ölüm vakti gelen nefisleri vefat ettirir,” mealindeki ayette yer alan²⁰⁰ ve ölüm anlamına gelen “mevt” kelimesi yakışsız olurdu. Allah'ın kelâmı ise abes lafızlardan münezzehtir. Şayet Allah, normal ölümü kastetmiş olsaydı, böyle farklı ifadeler kullanmazdı. Mademki Allah, Hz. İsa'yı

---

¹⁹⁸ Mevdudî, C.1, 263

¹⁹⁹ Mevdudî, C.1, 230-231

²⁰⁰ Zümer 39/42

Yahudiler' in öldürmediğinden bahsetmiştir, o halde burada normal ölümün dışında mana düşünülmelidir.²⁰¹

Ömer Nasuhi Bilmen ise ayet hakkındaki kanaatini şu şekilde ortaya koymuştur: “Seni düşmanlarından, onların suikastından ben muhafaza edeceğim, seni onların ellerinden öldürmekten ben koruyacağım. Senin mukadder vaktin gelince, senin ruhunu ancak ben kabzedeceğim veya senin âlem-i melekuta yükselmene mani olacak şehvetini izale edeceğim ve seni bana yükselteceğim, seni küfredenlerden tertemiz kılacağım , sonra onların arasından çıkarıp kurtaracağım ve semadan nüzul ettikten sonra ruhunu kabzedeceğim.”²⁰²

Konyalı Mehmet Vehbi Efendi konuyla ilgili ayeti “Ey İsa! Ben seni uykuyla uyutarak mahal-i bereket ve kerametim olan sema cihetine kaldırıp, Yahudilerin şerrinden kurtaracağım ve kafirlerin fena fikirlerinden seni temizleyerek, onların içinden çıkarıp kötülüklerden kurtaracağım” şeklinde tefsir etmiştir.²⁰³

İsmail Hakkı Bursevî, bahsolunan ayeti “seni eceline tam bir şekilde yetireceğim” şeklinde yorumlamıştır. Bunun anlamı ise “seni inkarcıların öldürmelerinden koruyacağım ve ölümünü senin için yazdığım eceline kadar erteleyeceğim. Seni onların öldürmeleriyle değil, kendi ecelinle öldüreceğim” şeklinde olmalıdır.²⁰⁴

Yukarıdaki görüşlere ilaveten konuya mugayyebeta ait bir mesele olarak bakanlar da vardır. Seyyid Kutub'a göre, Hz. İsa'nın vefatı mugayyebata ait bir husus olup, te'vilini yalnızca Allah bilir. Onun bilinmeyen ve bilinme ihtimâli de olmayan taraflarını araştırmak için kendilerini zorlayanlar; bir mücadele ve münakaşa zemini yaratmak gayretindedirler. Netice itibariyle Allah'ın İlmine ait bir meseleyi kurcalamakla gönül rahatlığına ermedikleri gibi kesin bir hakikate de asla ulaşamıyorlar.²⁰⁵

2.2.d. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Değerlendirmesi

Elmalılı Hamdi Yazır, Hz. İsa'nın vefatına dair ayetten neyin kastedildiği noktasında birtakım kanaatleri ifade ederken; kendi kanaatini de belirtmek suretiyle enteresan yorumlar

²⁰¹ Muhammed Zahid El-Kevseri, *Nazratün A'bire Fi Mezaimi Men Yünkiru Nüzule İsa Kable'l Ahire*, Mısır 1980,34-37

²⁰² Ömer Nasuhi Bilmen, C.1, 376

²⁰³ Mehmet Vehbi, *Hulasatü'l-Beyan*, İstanbul 1979, C.2, 613

²⁰⁴ İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhu'l Meani*, Çev: Komisyon, İstanbul 1997, C.2, 10.

²⁰⁵ Seyyid Kutup, *Fizilâ-il Kur'an*, Çev: Komisyon, İstanbul 1971, C.2, 297

ortaya koymuştur. O'na göre ayette geçen "teveffi" kelimesi "vefa" masdarından alınmış olarak lügatta "tamamen kabzedip almak" anlamında kullanılmıştır. Fakat ruh sahiplerine ve özellikle insanla ilgili olduğu zaman vefat ettirmek, yani; "eceline yetiştirip ruhunu kabzetmek" anlamında açık ve herkesçe bilinmektedir. Dolayısıyla bir delil bulunmadığı müddetçe başka bir mana ile tevili caiz değildir.²⁰⁶

Kelime (teveffa) bu anlama gelmesine rağmen Kur'anda ifade edilen "Oysa onu öldürmediler ve asmadılar, ama onlara onun benzeri gösterildi" ayeti İsa'nın ne öldürüldüğünü, ne de çarmıha gerildiğini; fakat ona suikast girişiminde bulunanların şüpheye düşürüldüklerini açıkça belirtmiştir. Yine Hz. Peygamberden rivayet olunan "İsa ölmedi, Kıyâmet gününden evvel size dönecektir" hadisi de Kur'anda yer alan "Doğrusu senin hayatına ben son vereceğim"²⁰⁷ ayetinin, zahir anlamı dışında yorumlanması gerektiği neticesini ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla Elmalılı, ayetin zahir dışı bir mana ile tevil edilmesi gerektiğini belirtmektedir.²⁰⁸ "Teveffa" kelimesinin tahlilini yapan Elmalılı, kelimenin vefat anlamına geldiğini belirtmiştir. Ona göre ayetin devamındaki atıf harfi olan "vav" ne yakınlık ne de düzen gerektirmeyeceğinden burada nükteli bir öne alma ve sonraya bırakma anlamı vardır. Ref evvel, teveffi ise sonra olacaktır. Yani İsa, o suikast sırasında Allah'a ref edilmiş, yükseltilmiş, "Onlar, öldürdük, çarmıha gerdik zannetmişler; fakat İsa ölmemiştir." Görüldüğü gibi Elmalılı, burada bir takdim-tehir yoluna gitmiş, İsa'nın önce ruhunun yükseltildiğini, vefatının ise daha sonra gerçekleşeceğini ifade etmiştir.²⁰⁹

Elmalılı, kıyâmetten önce İsa'nın vefat edeceğini "doğrusu senin hayatına ben son vereceğim"²¹⁰ ayetine dayanarak ifade etmekte ve Müslümanlar arasında da genel kanaatin bu yönde olduğuna dikkat çekmektedir. O'na göre Allah'tan bir kelime olan ve Ruhu'l-Kudüs ile desteklenmiş bulunan İsa'nın ruhu daha alınmamıştır. Ruhunun eceli gelmemiştir. Kelime, daha Allah'a dönmemiştir. O'nun daha dünyada göreceği işler vardır. Bu bir beka-i ruhtur(Ruhun devamı). Fakat Hıristiyanların dediği gibi uhrevi, ebedi bir beka-i ruh da değildir. İsa, berzahi bir hayat yaşamaktadır. Kıyâmetten önce eceli gelecek, vefat edecek ve ruhu kabzolunacaktır. Ahirette de ölümden sonra bir ba's (yeniden dirilme) hayatı olacaktır. İsa'nın ruhunun

---

²⁰⁶ Elmalılı, C.2, 331-332

²⁰⁷ Âl-i İmrân, 3/5

²⁰⁸ Elmalılı, C.2, 332

²⁰⁹ Elmalılı, C.2, 332

²¹⁰ Âl-i İmrân, 3/5

kabzedilmediği ortaya çıkınca, onun ruhunun Allah'a yükselmesi gerekir. Ortadan kalkan, Allah'a yükselen, O'nun ruhudur²¹¹.

Elmalılıya göre, İsa'nın haberlerde gelen göğe yükseltilmesiyle, Kur'anda gelen Allah'a yükseltilmesi durumunu da birbirine karıştırmamak gerekir. Çünkü; sema ilahi isimlerden birisi değildir. O halde "seni kendime yükselteceğim" ifadesini "seni semaya yükselteceğim" şeklinde yorumlamak gerekir. Çünkü; İsa'nın Allah'a yükseltilen cismi, semaya yükseltilen de henüz kabzedilmemiş ruhudur. Sema, dünya seması değil ruhani, dördüncü semadır ki peygamberimiz orada İsa'yı görmüştür. Fakat İsa'nın semaya yükseltilişini, Allah'a yükseltilen İsa'nın cismiyle ilgili görmemek gerekir.²¹²

Elmalılı, Hz. İsa'nın canlı olarak semaya yükseltilmesini delillendirmek için Hz. Peygamberin Miraç'ta Hz. İsa'yı ikinci kat gökte gördüğünü²¹³ ileri sürmüştü de bu tartışmalı bir argümandır. Çünkü Miraçta Hz. Muhammed, Hz. İsa'dan başka, İdris, İbrahim ve Musa gibi başka peygamberleri de görmüştür. Bu durum mantıki olarak, bu peygamberlerin de ruh ve bedenle birlikte semaya çıkmalarını gerekli kılacağından buradan çıkarılacak sonuç, Hz. İsa'nın ref'inin manevi bir yükselme olması gerektiği şeklinde olmalıdır.²¹⁴

Elmalılı, her peygamberin ruhani ecelinin ümmetinin eceli olduğunu ve bu ruhani ecelleri tamamlanmamış nice peygamberlerin Kur'anda adının zikrolunmadığını belirtmiştir. Allah'ın seçkin peygamberleri içine giren büyük peygamberlerin, derecelerine göre, ruhani semada bekaları devam etmektedir ki bu da İbrahim ailesidir. İmran Ailesi'de bu zümreye dahildir. İsa'nın cesedi Allah'a yükseltilmiş, fakat ruhu kabzedilmemiş, yani ümmetinin eceli gelmemiş, İsrailoğulları'nın suikastı ve hilesiyle Hıristiyanlık yok olmamıştır. İsa'nın havarileri bu ruhtan yararlanarak Yahudiler'den daha üstün bir hayata kavuşmuşlardır. Hz. Muhammed'in gelmesiyle hepsi, Muhammed'e ait ruhun emri altına girmiştir. Artık bundan sonra, İsa'da diğer peygamberler gibi Hz. Muhammed'in ruhu maiyetindedir. Ümmeti Muhammed'in daraldığı bir dönemde İsa'nın ruhu ortaya çıkacak, Muhammed'in ruhu maiyetine hizmet edecek fakat Kıyametten önce vefat edecektir. İşte bu halin, yalnız İsa'ya özellikle açıklanması, İsa'nın hüviyetinin bir garip kelime olması, yani ölüleri diriltme gibi en çok inkar edilen bir harika olaya nail olması dolayısıyladır. Bu şeref peygamberlerin hepsinde ve hele Muhammedi hakikatte

²¹¹ Elmalılı, C.2, 332

²¹² Elmalılı, C.2, 332-333

²¹³ Buhari, Muhammed b. İsmail, *El-Camiu's-Sahih*, İstanbul 1981, Bed'ül Halk, 16

²¹⁴ Reşid Rıza, *Tefsirü'l Menar*, Beyrut. Ts, C.2, 316-318

mevcut ise de, o aynı zamanda maruf bilinen bir hakikattir. İsa, Adem gibi tekamülün gayesi olan bir hakikattir. Bunun için Muhammed'e ait ruh, Allah'ın izniyle, ölüleri diriltme mucizesinde İsa'nın ruhunu kullanır. Ölüleri diriltmek İsa'da soyut bir mucize, Muhammed'de bir kanundur. Muhammed'e ait ruhun seçiminde, İsa'nın ruhunun da bir ittıradı(birbirini takip etmesi)vardır. Her harika, ilk nail oluşa nispet olunur. Muhammed'e ait olan harika, onunla beraber olan, diğer peygamberlerden gelen harika silsilelerine eklenen olgun özelliğidir.²¹⁵

2.2.e. Hz. İsa'nın Öldüğünü, Ruhunun Allah'a Yükseldiğini Savunan Müfessirler

Hz. İsa'nın vefatı ile ilgili olarak bazı İslam âlimleri Hz. İsa'nın düşmanlarından gizlenerek yeryüzünde eceli gelinceye kadar yaşadığını, eceli gelince ise her insan gibi öldüğünü ve ruhunun da yüce Allah'a yükseldiğini kaydetmektedirler. Bu düşüncede olanlar, tartışmalara neden olan Âl-i İmrân 155. ayetteki “teveffa” kelimesine ayetin zahirine uygun olarak normal ölüm anlamı vermektedirler.²¹⁶ Ayette yer alan “Rafea” kelimesini de ölümden sonra gerçekleşen ruhun yükselmesi olarak tefsir etmektedirler.²¹⁷

Tarihçi ve müfessir olan Muhammed İzzet Derveze “teveffa” kelimesine normal ölüm anlamı vermekte, “Hz. İsa'nın canlı olarak bedeniyle birlikte göğe yükseldiğine kesin olarak hükmedilemez” demektedir. Ona göre Hz. İsa, ruhen ve manen yükselmiştir. Hz. İdris'in ruhen ve manen yükselmesi de aynı şekilde Hz. İsa'nın ruhen ve manen yükseldiğine bir delil teşkil etmektedir.²¹⁸

Müfessir Tahir b. Aşur da “teveffa” kelimesine ölüm anlamı vermekte ve esasen ayetin Hz. İsa'nın ölmüş olduğunu açıkça beyan ettiğini ifade etmektedir. Ona göre “vefat” kelimesine Hz. İsa'nın ruhunun kaldırıldığı anlamını vermek, kelimeye yeni anlamlar uydurmak demektir. Ayrıca Tahir b. Aşur, İbn Abbas, İbn Rüşd ve Vehb b. Münebbih'in de bu kelimeye hakiki ölüm anlamı verdiklerini ifade etmektedir.²¹⁹

---

²¹⁵ Elmalılı, C.2, 333-334

²¹⁶ Tahtavî, 206

²¹⁷ Tahtavî, 206

²¹⁸ Muhammed İzzet Derveze, *et Tefsiru'l Hadis*, Dımaşk 1961-1963, C.8, 1408; C.11, 216

²¹⁹ Muhammed Tahir b. Aşur, *Tefsiru'l Tahrir ve't -Tenvir*, Tunus 1984, C.3, 258

Mısırlı alîm Mahmut Şeltut, bahsolunan ayeti “Allah’ın İsa’yı vefat ettirdiği, kendi katına yücelttiği ve onu inkar edenlerden temizlediği” şeklinde anlamaktadır. Ona göre Allah, Hz. İsa’ya kendisini inkar edenlerin hilelerinden kurtaracağını ve onların hilelerinin başarıya ulaşamayacağını, öldürmeksizin ve asılmaksızın tabii ölümle ölene kadar eceline yetireceğini, sonra da onu kendi katına yükselteceğini müjdelemektedir. Hz. İsa’nın ölümünden sonra ref’i onun bedeninin değil, derecesinin yükselmesi anlamlarına gelmektedir. Özellikle bu ayetin arkasından, Allah’ın “inkar edenlerden seni tertemiz ayıracağım”²²⁰ ayetini zikretmesi, meselenin manevi bir şeref ve yüceltme işi olduğunu göstermektedir.²²¹

Vefatı gerçek anlamıyla açıklayan Reşid Rıza’da Hz. İsa’nın gerçek bir ölümle öldüğünü ifade etmektedir. Ayetten kastedilen şu manadır: “Ben senin ruhunu kabzedeceğim ve ölümden sonra yanımda yüksek bir makama yükselteceğim.” Hocası Muhammed Abduh’un görüşlerine de yer veren Reşid Rıza, şu yorumu da ilave etmektedir”.Ayete zahirine göre yorumlanır. Ruhun alınması, açık olan manasına göredir, yani burada açık bir şekilde vefat kastedilmektedir. Hz. İsa’nın Allah’ın huzuruna yükselmesi ise ölümden sonra ruhen vuku bulmuştur. Ruh ise insanın özüdür. Beden ruha göre bir elbise konumundadır. Elbise artar ve eksilir, değişir. İnsan, insandır. Ruh ne ise odur.²²²

Hz. İsa’nın vefatıyla ilgili olan ayetle alakalı olarak Süleyman Ateş de uzun değerlendirmeler de bulunmuştur. Ona göre “teveffî” kelimesi lügatta esas itibariyle “bir sayının tam olması, bir işi tam yapmak” anlamlarına gelir. Sonra da can almak manasında da kullanılmıştır. Bazı tefsircilerin ayette takdim tehir vardır, “mütevveffike” ile rafiuke’yi birbirine bağlayan “vav” tertip değil, cem ifade eder” görüşünü tenkit eden Süleyman Ateş şöyle bir açıklamada bulunmuştur: “Bu görüş tutarlı değildir. Çünkü edebi bir sözde, yapılan işler sıra ile anlatılır, rasgele söylenmez. Şayet takdim ve tehiri gerektiren edebi, ince ve bir nükte olursa, o zaman takdim-tehir yapılabilir. Bu ayette ise takdim ve tehir yapmayı gerektirecek herhangi bir durum yoktur.”²²³

Süleyman Ateş, Hz. İsa’nın cismen öldüğünü fakat ruhunun ölmediğini belirtmektedir. “Çünkü İsa’nın vefatı Kur’an’da sabittir. İsa, eceli müddetince yaşamış, Allah onu düşmanlarından gizlemiş, eceli geldiğinde de vefat ettirip semaya değil kendine yükseltmiştir. Şüphesiz bütün peygamberlerin ruhu Allah’a çıkar ve dinleri baki kaldıkça manen hükümler

²²⁰ Âl-i İmrân, 3/6

²²¹ Mahmut Seltut, *İsa’nın Refi*, Çev: Ethem Ruhi Fiğlalı, A.Ü.İ.F.D, Ankara 1978, 23 ,322-323

²²² Reşid Rıza, *Tefsiru’l Menar*, Beyrut, Ts, C.2, 316-318

²²³ Süleyman Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, C.2, 49

olurlar. Ona göre “İsa ölmedi, kıyâmet gününden önce dönecektir” hadisini ise te’vil etmek daha uygundur. Bu da İsa’nın ümmetinin yani Hıristiyanların yok olmadığının ve kıyâmetten önce o ruh yani İsa ümmetinin Müslüman olacağına dair bir işarettir” şeklinde bir yorum yapılabilir.²²⁴ Görüldüğü gibi Süleyman Ateş ilgili hadisi; “ Hıristiyanların halen yeryüzünde mevcut olması ve ahir zamanda ” Hıristiyanlığın İslam’a dahil olması şeklinde, yorumlamaktadır.

Hz. İsa’nın kendisi hakkında çıkarılan ihtilafları “içlerinde bulunduğum müddetçe yaptıklarına şahitlik ettim. Beni vefat ettirince, artık onlar üzerinde gözetleyici yalnız sen oldun²²⁵” ayetine dayalı olarak ortadan kaldırdığını söyleyen Bayraktar Bayraklı, Hz. İsa’nın doğduğunu, eceliyle öldüğünü ve ahirette de tekrar dirileceğini ifade etmektedir. Ayette yer alan “Beni vefat ettirdiğin zaman” ifadesi Hz. İsa’nın kesin olarak eceliyle öldüğünü ve öldükten sonra da dünyaya tekrar geleceğine dair hiçbir işaretin olmadığını kesin delili olduğu anlamına gelir.²²⁶

Hz. İsa’nın bir beşer ve elçi olduğuna dikkat çekenler, O’nun kendinden önceki peygamberler ve daha sonra gönderilen Hz. Muhammed gibi tebliğ görevini yerine getirmiş ve vadesini tamamlayınca da ölmüş olduğunu iddia etmektedirler. Bu iddiaya göre Kur’an, hiçbir canlının baki olmadığını, hiçbir canlıya ebedilik verilmediğini bildirmiştir. Buna Hz. İsa’da dahildir. Çünkü Hz. İsa’da bir beşerdir. Şayet genel kurallardan aykırı bir beşer olsaydı, Allah Hz. İsa’yı hariç tutardı. Ayetlerden de anlaşılmaktadır ki, ölümsüz bir insan ya da ölümü tehir edilmiş hiçbir insan söz konusu değildir.²²⁷

Kur’an’ın genel anlatımına göre Hz. İsa, ecelini tamamlamış ve ölmüştür. Çünkü; kurumları arasında kopukluk ve mantıksızlığı kabul etmeyen evrensel ve yüksek dinlerin özelliğini taşıyan İslam dininin, kutsal kitabında da kurumlar arası uyumluluk Hz. İsa’nın ölümü örneğinde de korunmuş ve böylece, “bütün nefisler ölümü tadacaktır”²²⁸ ve “Biz senden önce hiçbir beşere ebedilik vermedik”²²⁹ ilkeleri, Hz. İsa’nın ölümü fenomeninde de kırılmaya uğramamış ve Hz. İsa ölmüştür. Dolayısıyla da hadis ve tefsirle de ilgilenenlerin, Hıristiyanların “millenium” inancına uygun ve yoğun olarak İsa’nın ölmediği ve yeryüzüne ineceği yönünde gelişen ve İslam kurumları arasında olmayan “Mesihçilik” anlayışına da son vermeleri gerekir.

²²⁴ Süleyman Ateş, *İslam’a İtirazlar ve Kur’an’dan Cevaplar*, Ankara 1972, 355

²²⁵ Mâide, 5/117

²²⁶ Bayraktar Bayraklı, *Kur’an Tefsiri*, İstanbul 2002, C.6, 211

²²⁷ M. Zeki Duman, “Hz İsa”, *Fecre Doğru*, Ankara 2002, sayı 82, 35

²²⁸ Enbiyâ, 21/35

²²⁹ Enbiyâ, 21/42

Sonuç itibariyle Hz. İsa ile ilgili ayetler, bir bütün olarak değerlendirildiğinde, O'nun ölümünün şekli, yeri ve zamanı bildirilmemiş olsa da, her insan gibi o da ölmüştür.²³⁰

3) HZ. İSA'NIN REF'İ

Kur'an-ı Kerim'de "ref" kelimesi, Hz. İsa'nın vefatını belirten ayeti müteakiben kullanılmakta, vefat kelimesine verilen anlama paralel olarak, iki farklı tarzda yorumlanmaktadır. Esas itibariyle Hz. İsa'nın çarmıhta Yahudiler tarafından öldürülmediği ve Allah'ın onu kendi katına yükselttiği, ayette geçtiği üzere kesin olmakla beraber, bu yükseltme işinin gerçekleşme şekli tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışma, ref olayının bedenle mi, yoksa ruh ile mi, yoksa beden ve ruh ile birlikte mi? olduğu şeklindedir.²³¹

3.1. Kur'an'da Ref Kelimesi

"Ref" kelime olarak, "bir şeyi yukarı koymak, manen yüceltmek, yükseltmek, kaldırmak anlamlarına gelmektedir."²³² Ref kelimesi Kur'an'da çeşitli ayetlerde daha çok, manevi yükseklik, üstünlük ve üstte oluş anlamlarına gelmektedir. Hz. İsa'nın, bedeniyle ve canlı olarak semaya yükseldiği" şeklindeki bir açıklama, bize bu konudaki ayetlerin sınırını fazlasıyla zorlayan bir açıklama olarak görülmektedir.²³³

"Allah onu kendisine yükseltti"²³⁴ ayeti, Hz. İsa'nın bedeniyle göğe çıkarıldığını göstermez. Çünkü ayette gökten söz edilmemektedir. Allah, İsa'yı kendisine yükseltti denilmektedir. Yani onu kurtardı ve derecesini yükseltti. Düşmanları ona erişemediler, onu yakalayamadılar, demektir. Nitekim bu manayı destekleyen müfessirler de vardır. Taberî'nin İbn Cureyc'e dayandırdığı rivayete göre, Hz. İsa'nın yükseltilmesinden maksad onun şeref ve izzetinin yükseltilmesidir. Ayette zikrolunan yükselme Hz. İsa'nın manen yükselmesi, onur ve izzetinin artması, anlamına geldiğini göstermektedir.²³⁵

Kur'an-ı Kerimde zikrolunan "ref" kelimesi ilgili ayetlerde geçtiği üzere incelendiğinde, bu ayetlerin hiçbirisinde diri olarak göğe yükselme anlamı yoktur. Çünkü Kur'an'daki "ref" ve bu kökten gelen kelimelerden bir kısmı bir şeyi yüksekçe bina etmek,²³⁶ "bir şeyin temelini

²³⁰ Mustafa Ünal, 226

²³¹ Ethem Ruhi Fırlı, "Mesih ve Mehdi Üzerine" A.Ü.İ.F.D, 15 (1981), 187

²³² İbn Manzur, *Lisan'ül Arap*, C.1, 1197-1198

²³³ Fırlı, a.g.m, 194-195

²³⁴ Nisa, 4/157

²³⁵ Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri* C.2, 710

²³⁶ Al'i İmran, 3/55

yükseltmek”,²³⁷ sesi yükseltmek ve ağırlayıp ikram da bulunma, derece yükselmesi gibi manevi yükseklik ve üstünlükleri ifade etmektedir.²³⁸ Bu ayetlerden çoğunluğu derece yükselmesi anlamında kullanılabileceği gibi, yüksekçe bina etme anlamında da yorumlamak mümkün görünmektedir.

“Allah, peygamberlerden bir kısmı ile konuşmuş, bazılarını da derece derece yükseltmiştir. Meryem oğlu İsa’ya belgeler verdik, onu Ruh’ul Kudüsle destekledik.”²³⁹

“Dilediğimizi derecelerle yükseltiriz.”²⁴⁰

“Sizi birbirinizden derecelerle yükselten Allah’tır.”²⁴¹

“Biz İdris’i yüce bir yere yükselttik.”²⁴²

“Cennette yükseltilmiş tahtlar vardır.”²⁴³

“Senin şanını ve ününü yüceltmedik mi.”²⁴⁴

Allah’a mekan isnadında bulunan ayetler:(Mülk 16-17, Taha 5, Araf 54) mecazi anlamda kullanıldığı gibi, Hz. İsa’nın yükseltilmesiyle ilgili kullanılan ayetler de(Âl-i İmrân 55, Nisa 158) manen ve ruhen yükselme anlamlarında kullanılmıştır.²⁴⁵ Yüce Allah’ın semada olması demek onun maddi ve manevi yaratıklardan, her şeyden üstün olması demektir. Çünkü sema mutlak yükseklik ve üstünlük işaretidir. Allah’ın arş üzerinde olması demek, onun yüksek hakimiyeti demektir.²⁴⁶ Bu tür ayetleri, Yüce Allah’ı cisimleştirerek onun bir mekanda olduğu şeklinde yorumlayamayız. Aynı şekilde Hz. İsa’nın ref’ini de “manen ve ruhen yükselme” anlamı dışında yorumlamamız Kur’an’ın bütünlüğüne ters düşer.²⁴⁷

3.2. Ref Olayının Ruh ve Bedenle Gerçekleştiğini Savunanlar

Müfessirler, Hz. İsa’nın vefatını anlatan ayette “teveffa” kelimesine zahir anlamının dışında mecazi bir anlam vermişler ve ayeti değişik şekillerde yorumlamışlardır. Hz. İsa’nın vefatından sonraki akıbetini anlatan “ref” kelimesini, gerçek anlamı dışında kullanmışlar ve bu

---

²³⁷ En’âm, 6/83

²³⁸ Bakara,2/ 253, Âl-i İmrân, 3/55, Nisa, 4/158, En’âm, 6/83, Meryem, 19/57, Nur, 24/36, Fâtır, 35/10, Mücadele, 58/2, İnşirah, 94/4

²³⁹ Bakara, 2/253

²⁴⁰ En’âm, 6/83, Yûsuf 12/76

²⁴¹ En’âm, 6/165

²⁴² Meryem, 19/57

²⁴³ Gaşıye, 88/13

²⁴⁴ İnşirah ,94/4

²⁴⁵ Fatiş, 161

²⁴⁶ Elmalılı, a.g.e, 5233-5236

²⁴⁷ Fatiş, 161

kelimeyi maddi yükseliş şeklinde yorumlamışlardır.²⁴⁸ Hz. İsa'nın yükseldiğini ifade eden ayetler, Kur'an da iki yerde geçmektedir.

“Onu öldürmediler ve asmadılar; onu yakinen öldürmediler. Hayır Allah onu(İsa'yı) kendisine yükseltti”²⁴⁹

“Ey İsa! Ben seni öldüreceğim, katıma yükselteceğim.”²⁵⁰

Genel olarak bütün müfessirler arasında, Hz. İsa'nın Yahudilerin elinden kurtulduğu ve onun yerine bir başkasının öldürüldüğü konusunda ittifak vardır. Geleneksel müfessirlerin tamamı ref hadisesinin ceseden ve ruhen gerçekleştiği fikrini savunmaktadır.

Meşhur müfessir Taberî, Hz. İsa'nın refi konusunda ittifak olduğunu belirtir. Taberî'ye göre sıhhatli olan görüş, refin, ruhen ve bedenen olduğu şeklindedir. Zira bu konuda mütevatir haberler vardır.²⁵¹

Konuyla ilgili ayetlerin yorumu noktasında teferruatlı açıklamalarda bulunan İbn Kesir, ayetle ilgili müfessirlerin yorumlarını aktardıktan sonra, konuyu şu şekilde özetlemektedir. “Ayeti kerimelerden şunu anlıyoruz ki; Cenab-ı Hak, Hz. İsa'yı şüphe götürmeyen bir gerçek olarak uyku ile vefat ettirdikten sonra, göğe çekmiş ve o dönemde kendisini Roma yöneticilerine şikayet eden Yahudilerin elinden kurtarmıştır.”²⁵²

Konyalı Mehmet Vehbi, Hz. İsa'nın refi ile ilgili ayetlerde kanaatini şu şekilde ortaya koymaktadır. “Hz. İsa'nın semaya ref'i Kur'an ile sabittir ve semaya ref'etmek, kudret-i beşere nispetle müteazzirse de Allah'ü Teala'nın kudretine ve hikmetine nazaran asla taazzür olmadığını beyan için Cenab-ı Hak, ayetin ahirinde aziz ve galip olduğuna ve kemal-i İlmine işaret için hakim olduğunu ve İsa'yı semaya ref'e kudret ve hikmetinin kafi bulunduğunu beyan buyurmuştur.”²⁵³

---

²⁴⁸ Mehmet Ünal, *Tefsir Kaynaklarına Göre Hz. İsa'nın Ölümü, Ref'i ve Nüzulu Meselesi*, İslamiyat, C.3, 4, Ankara 2000, 133-146

²⁴⁹ Nisa, 4/157

²⁵⁰ Âl-i İmrân, 3/55

²⁵¹ Taberî, C.3 291

²⁵² İbn Kesir, C.1, 573-576

²⁵³ Mehmet Vehbi, C.3, 1108

Ömer Nasuhi Bilmen, ref'le ilgili ayetler hakkında “Cenab-ı Hak, Hz. İsa'yı berhayat olarak semaya kaldırmıştır. O, mübarek peygamberini kendisinin manevi huzuruna, ulvi ve kutsi bir makama, bir semayı muallaya yükseltmiştir” diyerek kanaatini belirtmiştir.²⁵⁴

Osmanlı Devleti'nin son şeyhülislamı Mustafa Sabri Efendi, ayette Hz. İsa'nın ruh ve cesetle göğe yükseltildiğini ve bu hususun muhakemattan olduğunu ifade etmiştir.²⁵⁵ Bu konuda kendisini destekleyen Zahid Kevseri, ref olayının fiziki olarak gerçekleştiğini ifade etmektedir. Ona göre ayeti mecaza hamlettirecek bir konum yoktur. Yahudiler Hz. İsa'yı bedenen öldürmeye niyet etmişler, Allah ise onların bu niyetlerini boşa çıkararak, Hz. İsa'nın cesedini kurtarıp göğe yükseltmiştir. Burada Yahudileri tekzip etmenin gerçekleşebilmesi için ref'in maddi olması gerekmektedir.²⁵⁶

Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, ayeti etimolojik yönden tahlile tabi tutmuş, Arap dilinin inceliklerini ortaya koymaya çalışmıştır. Ona göre “Allah, bilakis onu kendi katına yükseltti” ayetindeki “bel” atıf harfi olumsuzluk ifade eden bir cümleden sonra gelirse, Arapça gramer kaidesine göre kendinden sonraki cümle, kendinden önceki olumsuz cümlenin tamamen zıddı olmalıdır. Şayet burada “ref ruhen olmuştur” denirse yanlış olur. Çünkü bu durumda “bel” edatından sonra gelen ref ondan önce gelen ve olumsuz cümle olan öldürme ve asma fiillerine ters değildir. Zira bir insan hem öldürülmüş ve hem de ruhu göğe yükseltilmiş olabilir. Aksi takdirde bu tabir anlamsız olur ki bu da Kur'an'a terstir. Kur'an ise manasız ifadelerden münezzehtir.²⁵⁷

Kurtubi de Nisa 4/158.ayetin yorumunda “ileyhi” kelimesindeki “hu” zamirinin “semaya” demek olduğunu ve dolayısıyla Hz. İsa'nın semaya yükseltildiğini belirtmiştir.²⁵⁸

Fahreddin Râzî de, refle ilgili olarak özetle şu şekilde demektedir:”Buradaki yükseltme ile kendisinde Allah'ın hükmünün dışındaki hükümlerin geçerli olmadığı bir yere yükseltme kastedilmiştir. Hz. İsa'nın semaya yükseltildiği bu ayette sabittir. Allah'ın bu beyanı, Hz. İsa'nın kendisine yükseltilmesinin mükâfat bakımından cennetten ve cennetteki maddi lezzetlerden daha büyük olduğuna delalet etmiştir. Allahu Teâla, ayetin sonunda “Allah aziz ve hakimdir” buyurmuştur. Buradaki izzetten maksat, kudretinin; hikmetten maksat da İlminin kemali ve

²⁵⁴ Ömer Nasuhi Bilmen, C.2, 702

²⁵⁵ Mustafa Sabri, *Mevkifu'l Akl*, Beyrut 1981, 233

²⁵⁶ Zahid Kevseri, 32-33

²⁵⁷ Mustafa Sabri Efendi, 230

²⁵⁸ Kurtubî, C.6, 10

mükemmelliğidir. İşte böylece Cenab-ı Hak bu buyruğu ile Hz. İsa'nın dünyadan göklere doğru yükseltilmesinin, her ne kadar bir beşere imkansız gelse dahi bunun, kendi kudretine ve hikmetine nispetle imkansız olmayacağına dikkat çekmiştir.²⁵⁹

3.3. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Değerlendirmesi

Hz. İsa'nın henüz ruhunun kabzedilmediğini belirten Elmalılı, “Hz. İsa'nın ruhu kabzedilmeyince Allah'a yükseltilmiş ve yerden kaldırılmıştır” demektedir. Dolayısıyla ortadan kalkan ve Allah'a dönen Hz. İsa'nın ruhu olmaktadır. Elmalılı, İsa'nın haberlerde gelen göğe yükseltilişiyle, Kur'anda gelen Allah'a yükseltilmesi durumunu birbirine karıştırmamak gerektiğini ifade eder. Çünkü sema, Allah'ın isimlerinden biri değildir. Şayet Hıristiyanlar semaya Allah, Allah'a da sema diyorlarsa, bu anlayış İslam'a göre caiz değildir. Bu bakımdan “Seni kendime yükselteceğim” ayetini “seni göğe yükselteceğim” şeklinde yorumlamak gerçeğe uygun olmaz. Zira Hz. İsa'nın Allah'a yükseltilen cismi, semaya yükseltilen ise henüz kabzedilmemiş olan ruhudur. Görüldüğü gibi Elmalılı, Hz. İsa'nın hem beden, hem de ruhen semaya yükseltildiğini ifade etmekte ancak bu semanın gerçek anlamda bir sema olmadığını ortaya koymaktadır.²⁶⁰

Hz. İsa'nın yükseltildiği sema ile dünya seması arasında bir ayırım yapan Elmalılı, Hz. İsa'nın yükseltildiği semayı, “ruhani dördüncü semadır ki Miraç gecesinde Resulullah İsa'yı orada, Harun'u beşinci, Musa'yı altıncı, İbrahim'i de yedinci semada görmüştür” şeklinde tarif etmektedir. Ona göre İsa'nın semaya yükseltilişi ve kıyametten önce iniş ve dönüşünü ifade eden haber ve hadisleri, Allah'a yükseltilen İsa'nın cismiyle ilgili görmemek gerekir. Hz. İsa'nın ruhu böyle geçici beka ile bâki olduğu gibi, diğer peygamberler de böyledir. Kabirlerindeki peygamberler diridir.²⁶¹

Her peygamberin ruhani ecelinin, ümmetinin eceli olduğunu belirten Elmalılı, Hz. İsa'nın ruhunun semaya yükseltilmesinin Hıristiyanlığın sona erdiği şeklinde yorumlanmaması gerektiğini ifade etmektedir. Hıristiyanlığın bugünkü mevcudiyeti, Hz. İsa'nın ruhunun henüz kabzedilmediği anlamına gelmektedir. Çünkü rasuller derecelerine göre semada diridirler. Hz. İsa'nın da cesedi Allah'a yükseltilmiş, fakat ruhu henüz kabzedilmemiştir. Yani ümmetinin eceli gelmemiş, İsrailoğulları'nın bütün hile ve desiselerine karşı Hıristiyanlık mahvolmamıştır.

²⁵⁹ Fahreddin Râzî, C.6, 102-103

²⁶⁰ Elmalılı, C.2, 332-333

²⁶¹ Elmalılı, C.2, 333

Dolayısıyla mahvoldu zannedilen Hz. İsa'nın tabiileri, kısa bir zaman içerisinde Yahudilerden daha üstün bir hayata kavuşmuşlardır.²⁶²

3.4. Ref'in Manevi Olduğunu Savunanlar

Hız. İsa'nın vefatı ve ref'i konusunda yorum yapan müfessirler, ref'in gerçekleştiğini, Hız. İsa'nın Yahudilerin elinden kurtulduğu noktada müfessirler arasında ittifak olduğu kanaatini ortaya koymuşlardır.²⁶³ Ancak Hız. İsa'nın ref'i esnasında ref'in gerçekleşme şekli hususunda müfessirler arasında tam bir ittifak yoktur. Genel kanaat ref olayının hem ruhen, hem bedenen olduğu şeklindedir. Fakat genel kanaatin aksine "Hız. İsa'nın göğe yükselmesi ruhi ve manevi bir dereceyle olmuştur" şeklinde de görüş bildirilmiştir. Bu anlayışa göre yükselme ceseden değil, ruhen gerçekleşmiştir.²⁶⁴

Hız. İsa'nın ruh ve bedeniyle birlikte göğe yükseldiğine dair Kur'anda açık ve kesin bir delil olmadığını savunan Meragi şöyle söylemektedir: "Âl-i İmrân 55. ayetten zahiren anlaşılan, "Allah, Hız. İsa'yı eceline yetirip öldürdü sonra da ref' etti" şeklindedir." Ref', ölümden sonra ruh için olur ve Allah katında derece yükselmesi anlamına gelir. Hız. İdris hakkında da yüce Allah, "Biz İdris'i yüce bir dereceye yükselttik"²⁶⁵ ifadesini kullanmaktadır. Bazı İslam alimlerinin yorumuna göre, Allah Hız. İdris'i normal ölümlle öldürdü sonra kendi katındaki yüce bir dereceye yükseltti. Hız. İdris, şehitler ve diğer peygamberler gibi ölmüştür, fakat ruhen diridir. Buna göre Hız. İsa'nın canlı olarak bedeniyle birlikte göğe yükselmesine inanmak vacip değildir. Bunu inkar eden dinden çıkmış sayılmaz.²⁶⁶

Hız. İsa'nın diğer peygamberler gibi bir beşer olarak kendisine Allah'ın tayin etmiş olduğu süre tamamlandıktan sonra ölüp defnedilmiş olduğunu; sonradan ise ruhunun tıpkı diğer iyi kimselerin ruhları gibi ref olunduğunu ifade edenlerin temel hareket noktasını Allah'ın kanunlarında bir değişiklik bulunmadığı" ilkesi oluşturmaktadır. Buna göre, Hız. İsa'nın cismen göğe yükseltilmesi, Allah'ın arzdan çıkan maddelerin tekrar arza dönecekleri hakkındaki kesin kanuna aykırıdır. Madde, tabiatında harici bir değişiklik olmadan yukarı kalkamaz. Hiçbir beşere böyle bir hal olmamıştır.²⁶⁷

---

²⁶² Elmalılı, C.2, 333

²⁶³ Mehmet Ünal, 140

²⁶⁴ Ünal, 141

²⁶⁵ Meryem, 19/57

²⁶⁶ Mustafa El Merâgi, C.6, 88

²⁶⁷ Süleyman Ateş, C.2, 49

Hız. İsa'nın çıkmış olduğu gök ile kastedilen maddi gök değil, manevi göktür. Manevi göğe ise cesetler değil, ruhlar gitmektedir. Kur'an bu hususta Hız. İsa'nın göğe yükseltildiğini söylememekte, aksine Allah'a yükseltildiğini söylemektedir. Allah'a yükselmek ile göğe yükselmek birbirinden farklı şeylerdir. Allah' yükselmek O'nun katında yüksek derece kazanmak anlamına gelmektedir.²⁶⁸

Hız. İsa'nın vefatıyla ilgili olarak daha önce görüşlerini aktarmaya gayret ettiğimiz Mahmut Şeltut, söz edilen ayette geçen "ref" kelimesinin cumhur tarafından "semaya kaldırma" olarak tefsir edildiğini halbuki; Hız. İsa'nın normal eceliyle öldüğünü ve buradaki yükseltmeden kastın ceseden bir yükseltme değil de derece bakımından bir yükseltme olduğunu öne sürmektedir. Yine ayette geçen "ileyhi" yani "ona" kelimesini sema(gökyüzü)şeklinde anlamının Kur'an'a bir zulüm olacağını, sözlerine eklemektedir.²⁶⁹

Hız. İsa'nın ölümü ve refi ile ilgili ayetlerin tahlilini yapan Muhammed Esed, olaya farklı bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Esed'e göre Kur'an, Hız. İsa'nın çarmıha gerilme hikâyesini tamamen reddetmiştir. Müslümanlar arasında yaygın bazı efsanelere göre Allah, Hız. İsa'nın yerine, son anda ona çok benzeyen birini koymuş ve bu kişi çarmıha gerilmiştir. Ancak; bu efsanelerden hiçbiri Kur'anda ve sahih hadislerde en küçük bir destek dahi bulamaz. Bu çerçevede klasik müfessirlerden gelen hikâyeleri tamamen reddetmek gerekir. Bunlar, Hız. İsa'nın çarmıha gerilmediği şeklindeki Kur'an-i beyanı, İnciller'de onun çarmıha gerilişine ilişkin canlı tasvirler ile "uyumlu hale getirmeyi" amaçlayan şaşkın teşebbüslerden başka bir şeyi temsil etmezler.²⁷⁰

Esed'e göre "sadece onlara öyle olmuş gibi göründü" şeklinde tercüme edilmesi gereken Kur'an ibaresi şuna işaret etmektedir. "Zamanın akışı içinde, Hız. İsa'dan uzun zaman sonra, onun insanlığın işlediği ileri sürülen "ilk günah karşılığında kefarete olarak haç üzerinde öldüğünü söyleyen bir efsane gelmişti ve bu efsane Hız. İsa'nın daha sonraki izleyicileri arasında öylesine köklü şekilde yerleşmişti ki düşmanları olan Yahudiler bile ona inanmaya(olumsuz anlamda da olsa)başlamışlardı. Çünkü; çarmıha gerilme, o zamanlar en tehlikeli suçlular için verilen ölüm cezasının berbat bir biçimi idi.²⁷¹

²⁶⁸ Ateş, C.2, 49

²⁶⁹ Mahmut Şeltut, a.g.m, A.U.İ.F.D, C. 23, 321-323

²⁷⁰ Muhammed Esed, C.1, 166-167

²⁷¹ M. Esed, C. 1, 177

Hız. İsa'nın ref'i meselesine farklı bir anlam yükleyen Esed'e göre "bir insanın yükseltilmesi fiili, Allah'a atfedilmişse, bu her zaman "onurlandırma" yahut yüceltme anlamlarına gelir. Kur'an'ın hiçbir yerinde, Allah'ın Hz. İsa'yı yaşadığı sırada bedensel olarak cennete "yükselttiği" şeklindeki yaygın inancı destekleyen bir beyan yoktur. Ref ile ilgili ayette de "Allah onu kendi katına yükseltti" ibaresi, Hz. İsa'nın Allah'ın özel rahmeti mertebesine yükseltildiğini gösterir. "Onu yücelttik" fiilinin İdris peygamber ile bağlantılı olarak anlaşılacağı gibi yüceltme eylemi bütün peygamberlerin yararlandıkları bir lütuftur. Cümlenin başındaki "Bel" yani "hayır" vurgusu, Yahudilerin Hz. İsa'yı hac üzerinde korkunç bir ölüme mahkûm ettiklerine inanmaları ile Allah'ın "onu kendi katına yükselttiği" gerçeği arasındaki zıtlığı vurgulamayı amaçlar.²⁷²

Hız. İsa'nın refi ile ilgili ayeti delil göstererek Allah'a bir cihet nispet etmenin caiz olduğunu söyleyen Müşebbeheye, Râzî buradaki yükselmeden kasdın; "Allah'ın hükümlerinin dışında hiçbir hükmün geçerli olmadığı bir yere yükseltme" diyerek cevap vermiştir. Son olarak Süleyman Ateş, "Hz. İsa'nın Allah tarafından göğe yükseltildiğini kabul etmemektedir. Zira ona göre, böyle bir şeyi kabul etmek, Allah'a belli bir mekânı tahsis etmek" anlamına gelir. Allah ise mekândan münezzehtir.²⁷³

4) HIZ. İSA'NIN NÜZÜLÜ

4.1. Ayetlerden Hareketle Nüzule Delil Getirenler

Kur'an, Hz. İsa'nın doğumundan itibaren hayat hikayesine değişik surelerde yer vermektedir. Hz. İsa'nın akıbeti neticesinde ortaya çıkan nüzul anlayışının Kur'an'da mevcut olup olmadığı meselesi ise onun hakkında tartışılan meselelerden birisi olmuştur. Nüzulün gerçekleşip gerçekleşmeyeceği ya da gerçekleşecekse, bunun mahiyetinin ne şekilde vuku bulacağı meselesi geçmişte tartışılmış, bugün de hala tartışılan meselelerden biri olmuştur. Hz. İsa'nın nüzulünün gerçekleşeceğini kabul edenler, konuya dair bazı ayetleri delil olarak öne sürmektedirler. Kur'an'da açık ve sarîh olarak nüzul hadisesi ortaya konulmamasına rağmen, bu noktada bazı karinelere hareketle, Nüzul-i İsa'nın gerçekleşeceğine dair te'vil suretiyle çeşitli izah tarzları benimsemektedirler. Hz. İsa'nın nüzulünü çağrıştıran ve bu konuda delil olarak zikredilen üç ayet bulunmaktadır. Biz burada nüzülü kabul eden ve etmeyenlerin yorumunu aktardıktan sonra bu hususla alakalı olarak Elmalılı'nın görüşünü aktarmaya gayret edeceğiz. Bu

²⁷² M. Esed, C.1, 177

²⁷³ Süleyman Ateş, a.g.e, C.2, 49

konudaki mevcut söylemlerin tamamını aktarmak yerine, çok fazla detaya girmeden, genel hatları itibariyle konuyu özetlemeye çalışacağız.

4.1.a. “O, salihlerden olarak beşikte iken ve yetişkinlik halinde insanlara konuşacak” ayeti: Hz. İsa’nın nüzülü ile ilgili tartışma konularından olan ayetlerin ilki “O, salihlerden olarak beşikte iken ve yetişkinlik halinde insanlara konuşacak”²⁷⁴ mealindeki ayetin tefsirinde bütün klasik müfessirler, Hz. İsa’nın nüzulüne atıfta bulunmuşlar, konuyla ilgili olan hadisleri de dikkate almak suretiyle “Hz. İsa’nın yetişkinlik halinde insanlarla konuşmasının, Hz. İsa’nın nüzülü esnasında vuku bulacağını beyan etmişlerdir.²⁷⁵ Bu konuda Zemahşeri, Hz. İsa’nın nüzülü hakkındaki mevcut kanaate katılmamış, bu ayette nüzule dair bir işaret olmadığı kanaatini ortaya koymuştur. Ona göre peygamberlerin konuşmasında, çocukluk dönemi ile yetişkinlik dönemi arasında hiçbir fark yoktur.²⁷⁶

Nüzülü kabul eden müfessirler ayette zikrolunan “kehl” kelimesinden hareketle, Hz. İsa’nın nüzulüne bir dayanak oluşturmaktadırlar. Kur’an’da, Hz. Meryem’e bir erkek çocuk müjdesi verilirken, O’nun hem beşikte, hem de yetişkinlikte insanlarla konuşacağı haber verilmektedir.²⁷⁷ Ayette geçen “kehl” kelimesine “kendisinde ihtiyarlık alametleri beliren 30 ve 50 yaşları arasındaki kimse” anlamı verilmektedir. Müfessirler, bu ayeti delil getirmedeki gerekçelerini şu şekilde ortaya koymaktadırlar:

Hz. İsa, nasıl ki doğduğunda mucizevi bir şekilde konuşmuşsa, olgunluk yaşında da mucizevi bir şekilde konuşacaktır. Yoksa Hz. Meryem’e bunun mucize olarak verilmesinin bir anlamı yoktur. Öyle ise Hz. İsa’nın bu konuşması ahir zamanda gerçekleşecek olan bir konuşmadır.”

“Kehl” kelimesinden hareket ederek, Hz. İsa’nın geleceğine dair yapılan yorum tatmin edici bir yorum olmamaktadır. Hz. İsa, elbetteki yetişkinlik döneminde de insanlarla konuşmuştur. Bunu nüzul zamanındaki konuşmaya yorumlamak tutarlı bir delile dayanmamaktadır.²⁷⁸ Sonuç itibariyle ayetten Hz. İsa’nın nüzülü sonucunu çıkarmak metni

²⁷⁴ Âl-i İmrân, 3/46

²⁷⁵ Kurtubî, C.4, 90-91, Suyutî, *Tefsirü'l Celaleyn*, Mısır, 1320, 1, 31; Taberî, C.3, 271-273

²⁷⁶ Zemahşerî, C.1, 430-431

²⁷⁷ Âl-i İmrân, 3/46

²⁷⁸ Zeki Sarıtoprak, *Nüzul-i İsa Meselesi*, İzmir 1997, 70; Sami Baybal, *İbrahimi Dinlerde Mesih'in Dönüşü*, Konya 2002, 196

zorlamaktır. Ayetten Hz. İsa'nın geleceği kanaatine ulaşmak, ayetlerden hareket etmek suretiyle konuyla ilgili hadislerle destek bulma endişesinden kaynaklanmaktadır.

4.1.b. “Ehl-i Kitaptan her biri, ölümden önce muhakkak iman edecektir” ayeti:

Hz. İsa'nın nüzulüne işaret olarak zikredilen ayetlerden ikincisi, “Ehl-i Kitaptan her biri, ölümden önce muhakkak iman edecektir, kıyâmet gününde de O, onlara şahit olacaktır”²⁷⁹ ayetidir. Müfessirler tarafından ayetin farklı şekillerde yorumlanmasının sebebi, ayette geçen zamirin mercii noktasında olmaktadır.

Bazı müfessirler, ayette geçen “leyü'minünne bihî” ile “kable mevtihi” deki iki zamirin de Hz. İsa'yı kastettiğini söyleyerek buradan nüzule dair delil çıkarmaktadırlar. Bu müfessirlere göre mana, “Kıyâmet alâmeti olarak Hz. İsa, diri bir şekilde gökten yeryüzüne indiğinde, Ehl-i Kitaptan hayatta olan herkes ona inanacaktır. Ortada sadece İslam milleti kalacaktır” şeklinde anlaşılmalıdır.²⁸⁰

Müfessir Taberî, yukarıdaki yoruma katılmakla beraber “Ehl-i Kitaptan her biri, Hz. İsa'nın ölümünden önce O, Deccal'ı öldürmek üzere yeryüzüne indiğinde ona iman edecektir. O zaman bütün milletler İslam adıyla tek millet haline gelecektir.” şeklinde bir izah da ortaya koymuştur.²⁸¹

Ayetle ilgili müfessirlerin genel kanaati şu şekilde özetlenebilir: Müfessirlere göre ayetteki ilk zamir (Bihi) Hz. İsa'ya, ikinci zamir ise (Mevtihi), Ehl-i Kitaba raci olmaktadır. Nitekim; farklı bir kıraatte zamirin tekil değil de çoğul bir şekilde (mevthim) getirilmesi bunu teyit etmektedir. Yine “kable mevtihi” ölümünden önce “yani” bilinmeyen bir kimsenin ölümünden önce şeklinde ifadesi “siyak-ı nefy'de nekra umum ifade eder” kuralı gereği umum mana içermektedir. Buna göre mana şu şekilde olmaktadır.” Ehl-i Kitaptan hiçbirini hariç olmamak üzere her biri Hz. İsa'ya sahih bir imanla inanacaklardır. Yahudi, onun sadık bir peygamber olduğunu, yalan söylemediğini bilecek; Hıristiyan ise, onun Allah'ın kulu ve resulü olduğunu, ne

²⁷⁹ Nisa, 4/159

²⁸⁰ Kurtubî, C.6, 10, 11, Zemahşerî, C.1, 588-599

²⁸¹ Taberî, C.4, 8

ilah, ne de ilah'ın oğlu olmadığını öğrenecektir. Fakat bu imanları kendilerine fayda vermeyecektir.²⁸²

Konuyla ilgili ayeti, Hz. İsa'nın nüzulüne delil olarak gösterenler, bu ayetin nüzülü ortaya koyması noktasında çok fazla tutarlı bir yaklaşım ortaya koyamamaktadırlar. Zira; bu kanaatte olanlar, ayeti Hz. İsa'nın döneminde yaşayanlar için tahsis etmektedirler. Burada ise Hz. İsa'nın döneminde yaşayanlar için tahsis olacağına dair somut bir delil yoktur. Bu meseleyi destekler mahiyette Kur'an'da başka bir ayet de bulunmamaktadır.

4.1.c. “O, kıyâmete bir alâmettir” ayeti: Hz. İsa'nın nüzulüne dair zikrolunan üçüncü ayet ise “O, kıyâmete bir alâmettir”²⁸³ mealindeki ayettir. Müfessirlerin delil olarak öne sürdükleri nokta; ayette yer alan “İnnehü” kelimesindeki zamirin mercii ve “Leilmün Lissâati” ibaresi olmaktadır.²⁸⁴

Alîmlerin ekseriyetine göre bu ayet, Hz. İsa'nın nüzulüne dair bir işarettir. Hz. İsa'nın nüzülü Kıyâmetin yaklaştığına dair bir alâmettir. Çünkü Hz. İsa'nın nüzülü, Kıyâmetin on alâmetinden birisidir. O'nun yeryüzüne inmesi demek, dünyanın sonunun geldiğinin ve Ahiret'in de başlangıcının delilidir.²⁸⁵

Mevdudî ise ayet hakkında şu görüşleri öne sürmektedir: “Hz. İsa'nın babasız doğuşu ve çeşitli mucizeleri kıyâmetin alâmetlerindedir. Bu ayette bir çocuğun babasız dünyaya gelmesi, bir kulun çamurdan kuş yapıp ona can üflemesi, ölüleri diriltmesi mümkün iken Allah'ın kıyâmet günü ölümlerden sonra insanları yeniden diriltmesi niçin mümkün olmasın.”²⁸⁶

Konyalı Mehmet Vehbi ayeti; “Hz. İsa'nın babasız meydana gelmesi ve birtakım olağanüstülüklere kaynaklık etmesi, kıyâmetin varlığına bir işarettir. Çünkü Hz. İsa'nın eliyle ölülerin dirilmesi, kıyâmette ölülerin diriltileceğine delalet eder”²⁸⁷ şeklinde yorumlanmaktadır.

²⁸² İbn. Kesir, C.1, 366; Suyuti, *Tefsirü'l Celaleyn*, C.1, 54; Râzi, C.11, 103-104; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, C.2, 407-408; Sâbûnî, C.1, 317; Ömer Nasuhi Bilmen, C.2, 407-408

²⁸³ Zuhurf , 43/61

²⁸⁴ Kurtubî, C.16, 7-105, Âlûsî, C.25, 95, Taberî, C.25, 1-90, Râzi, C.27, 222

²⁸⁵ Zemahşerî, C.3, 494, Âlûsî, C.25, 95; Hasan Basri Çantay, *Kur'an'ı Hakim ve Meali Kerim*, İstanbul 1988, 3, 900; Sâbûnî, C.3, 162

²⁸⁶ Mevdudî, C.5, 269

²⁸⁷ Mehmet Vehbi, C.13, 5227

Ahmet Şelebi ise söz konusu ayeti şöyle yorumlamaktadır. “Hz. İsa, kıyâmetin alâmetidir. Fakat bu, Hz. İsa’nın dönüp ineceği anlamında değildir. Bilakis bu ayetin manası, “Hz. İsa’nın ahir zamanda bulunuşu, kıyâmetin yakınlığına delalet etmektedir ve Hz. İsa kıyâmet alâmetlerinden biridir. Yahut, onun babasız olarak yaratılması veya ölüleri diriltmesi, diriltmenin gerçek olduğuna bir işarettir.”²⁸⁸

4.1.d. Konuyla İlgili Olarak Hamdi Yazır’ın Yorumu

Ayetleri farklı bir bakış açısıyla ele alan Elmalılı, ilk olarak zikredilen ayetteki “kehl” kelimesi üzerinde durmaktadır. Kehl, “kuvvetini toplamış, gençliği olgunluğa ermiş olandır. Çoğunlukla otuzdan sayarlar. Beşikte iken ve büyükken insanlara söz söyler bir halde olması, Meryem suresinde gelecek bir mucizesine veya kelime diye adlandırmasının yönünü açıklama manasından başka, dünyada kühulet (olgunluk) yaşına kadar yaşayacağını müjdelemek ve özellikle ortaya çıkışını çocukluk ve olgunluk gibi halden hale, tavırdan tavıra başkalaşım değişimini anlatmakla hakkında ilahlık iddiasının batıllığına uyarıyı içermektedir”²⁸⁹

Görüldüğü gibi Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, kehl kelimesine klasik tefsir anlayışından farklı bir anlam vermiştir. Zikrolunan ayeti, Hz. İsa’nın nüzulüne yönelik bir işaret olarak yorumlamamaktadır. Burada Hz. İsa’nın çocukluk dönemini yaşadktan sonra kühulet dönemine girdiğini, dolayısıyla bir halden diğere bir hale geçtiğini, başkalaşım değiştiğini ifade etmektedir. Başkalaşım değişmek ise insana mahsus bir özelliktir. Bu, ilahlığın batıllığına bir delildir. Çünkü başkalaşım değişen şey ilah olamaz. Dolayısıyla Elmalılı, ayeti Hz İsa’nın nüzulüne karine olacak şekilde değil de, Hz İsa’nın ilahlığının geçersizliği noktasında ele almıştır.

Hz. İsa’nın nüzulüne dair, delil olarak zikredilen “ Kitap Ehinden gerek Yahudiler ve gerekse Hıristiyanlardan hiçbirini yoktur ki ölümünden önce İsa’ya iman edecek olmasın”²⁹⁰ ayetini Elmalılı, İbni Abbas’tan nakille şöyle izah etmektedir: Buradaki “Bihî” zamiri Hz. İsa’ya, “Kable Mevtihi” deki zamir ise kitap ehline racidir. Yani İsa, ölmezden önce demek değil, Kitap Ehinden her biri ölmezden önce demektir. Fakat herhalde iman edecek olunca İsa ne için aleyhlerinde şahit olacak denilirse, buna karşı “Kötülüğe dalanların ölüm geldiği zaman

²⁸⁸ Ahmet Şelebi, C. 2, 52

²⁸⁹ Elmalılı, C.2, 325

²⁹⁰ Zuhruf, 43/61

şimdi inandım demeleri tevbe değildir.²⁹¹” Ayetinde geçtiği üzere ölüm anında yapılan iman geçersiz olduğunda dolayı , bu imanlarının kendilerine faydası yoktur fakat ayette “ölüm zamanı” buyrulmayıp “ölmeden önce” buyrulduğuna göre bu cevap ayetin zahirine pek de uygun değildir.²⁹² Bu ifadeler göre Elmalılı, Kitap Ehlinde olan herkesin ölüm esnasında değil, ölüm gelmeden önce İsa’ya inanacağını belirtmektedir. Buradan kasıt, İsa ölmeden önce değil Ehli Kitap ölmeden önce şeklindedir.

Hz. İsa’nın nüzulüne dair üçüncü olarak zikredilen “Hakikaten O, kıyâmet için bir ilimdir”²⁹³ ayetinde “O” zamirinin merciini Elmalılı, Hz. İsa olarak işaret etmektedir. Dolayısıyla manâ şu şekilde olmaktadır. “İsa, kıyâmet saatinin geleceğini, ölümlerin dirilip ayağa kalkacağını bildiren bir delil ve alâmettir. Çünkü Hz. İsa, gerek ortaya çıkışı ve gerek ölümleri diriltme mucizesi ve ölümlerin ayağa kalkmasını haber vermesi itibariyle kıyâmetin olacağına bir delil olduğu gibi inişi de kıyâmet alâmetlerindedir.”²⁹⁴

Yukarıda zikrolunan ayetler ve nüzule dair rivayet edilen hadisler çerçevesinde Elmalılı, Hz. İsa’nın nüzulünü bedenen bir nüzul olarak anlama yerine, hadisleri tevil etmek suretiyle mecâzi ve sembolik olarak anlamıştır. Elmalılıya göre “Her peygamberin ruhani eceli ümmetinin ecelidir. Ruhani ecelleri tamam olmuş nice peygamberler var ki bunlar Kur’an’da zikrolunmamıştır. Hz. İsa’nın cesedi Allah’a kaldırılmış fakat ruhu kabzedilmemiş, yani ümmetinin eceli gelmemiştir. Hz. İsa, İsrailoğulları’nın suikastı ile öldürülmemiş onların hileleri ile Hıristiyanlık mahvolmamış ve yaşamıştır. Hz. İsa’ya tabi olanlar, Hz. Muhammed’in gelmesiyle, Hz. Muhammed’in ruhunun emri altına geçmiştir. Bundan sonra Hz. İsa diğer peygamberler gibi Hz. Muhammed’in ruhu maiyetindedir. Hz. Muhammed’in ümmetinin daraldığı bir dönemde, Hz. İsa’nın ruhu ortaya çıkacak ve kıyâmetten önce vefat edecektir.”²⁹⁵ Sonuç itibariyle Elmalılı, Hz. İsa’nın nüzulüne dair rivayet edilen hadisleri tevatür derecesinde görmemekte, sahih olmalarını da göz önünde bulundurarak, mecâzi anlamlar yüklemekte, ahir zamanda Hz. İsa’nın manevi timsalinin geleceğini ve Hıristiyanlığın İslam’a kalbolacağını belirtmektedir.

---

²⁹¹ Nisa,4/18

²⁹² Elmalılı, C.3, 57

²⁹³ Zuhruf, 43/61

²⁹⁴ Elmalılı, C.6, 386

²⁹⁵ Elmalılı, C.2, 333

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ile, bu noktada benzer kanatları paylaşan Bediüzzamanda'da nüzul hadisesini şu şekilde yorumlamaktadır. "Ahir zamanda Hz. İsa gelecek, şeriatı Muhammediye ile amel edecek" mealindeki hadisin sırrı şudur ki: Ahir zamanda felsefe-i tabiiyyenin verdiği cerayan-ı küfriye ve inkâr-ı uluhiyyete karşılık İsevilik dini tasaffi ederek ve hurafattan tecerrüp edip İslamiyet'e intikal edeceği bir sırada, nasıl ki İsevilik şahsı manevisini öldürür: öyle de; Hz. İsa, İsevilik şahsı manevisini temsil eden Deccali öldürür."²⁹⁶ İfadelerden anlaşıldığı üzere Bediüzzaman Said Nursi'de, Hz. İsa'nın bedenen nüzulüne temas etmemiş, Hıristiyanlığın mevcut sapık inanışlarından arınarak İslamiyet'e katılacağı kanaatini benimsemiştir.

4.2. Nüzul Olayını Kabul Etmeyenler

Nüzul-i İsa meselesiyle ilgili rivayetleri kabul etmeyenler, genel itibariyle aklın bu hadiseyi imkânsız gördüğünü ifade etmektedirler. Bu konuda kanaatlerini ortaya koyanlar, Nüzul-i İsa inancının yabancı kültürlerin İslam kültürüne sızması ve peygamberimizden sonra yeni bir peygamberin gelmeyeceği gerekçesiyle bu olayı kabul etmemişlerdir.

Hz. İsa'nın nüzulüne dair Kur'anda sarih nass bulunmamaktadır. Nüzule dair tartışmaların ana çerçevesini bu konuda rivayet edilen hadisler oluşturmaktadır. Nüzul ile ilgili hadislerin her birinin kritiğini yapmak bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Biz konu ile ilgili genel kanaatleri ve müfessirlerin kanaatlerini ortaya koyduktan sonra, son olarak nüzule dair değerlendirmelerimizi yapıp, konuyu burada bitireceğiz.

Nüzulle ilgili ayetler incelendiğinde, Hz. İsa'nın yeryüzüne indirileceği inancı Kur'an'da tartışmaya mahal bırakmayacak şekilde net ve kesinlikte değildir. Hz. İsa'nın ineceğine dair leh ve aleyhte pek çok görüş ortaya konmuş, çeşitli yorumlarda bulunulmuştur. Konunun, Kur'an açısından belirleyici olmaması, meseleyi hadislerle bırakmıştır. Hz. İsa'nın nüzülü meselesinde de rivayet edilen hadisler hakkında ihtilaflar ve tartışmalar vardır. Tartışmaların odak noktasını hadislerin mütevatir mi, âhad mi olduğu oluşturmaktadır. Bugün dahi taraflar arasında bir mutabakata varılamamıştır. Konuyla ilgili hadislerin âhâd olduğunu iddia edenler, sadece bunu iddia etmekle yetinmişler, rivayetlerin birbiriyle çeliştiğini belirtmişler de, iddialarını kapsamlı bir incelemeye dayanarak ortaya koyamamışlardır²⁹⁷

²⁹⁶ Bediüzzaman Said Nursi, *Mektûbât*, İstanbul 1992, 6

²⁹⁷ M. Hayri Kırbaoğlu, "Hz. İsa'yı Gökten İndiren Hadislerin Tenkidi", *İslamiyat*, 3 (2000), sayı 4, 148

Nüzul-i İsa ile ilgili rivayet edilen hadislerin kritiğini yapan Hayri Kırbaşoğlu “şayet konu iddia edildiği gibi sübutu kesin ve dinen inanılması zorunlu bir iman esası ise ve inkâr edilmesi de küfrü gerektiriyorsa, o takdirde, bu kadar önemli bir iman esasının Hz. Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali, peygamberin eşleri ve dini bakımdan temayüz etmiş önde gelen sahabelerin rivayet etmesi beklenirdi. Halbuki hadisleri rivayet edenlerin bazıları geç Müslüman olmuş, bazılarının yaşlarının küçük olması, zapt açısından yetersiz olması, isimlerinin israiliyat rivayetlerine karışması nedeniyle güvenilirlikleri tartışma konusu olmuştur. Kısacası; kaynak ravilerin güvenilirliği bakımından durumun çok ikna edici olmadığını söylemek mümkündür. Ravilerin güvenilirlikleri açısından bakıldığında, konuyla ilgili hadisleri rivayet edenlerin tamamının sika olmadıkları hatta rivayetler arasında mevzu olduğu açıkça ifade edilenler dahi bulunmaktadır.”²⁹⁸ Tenkidini yapmaktadır.

Konuyla ilgili rivayetler incelendiğinde, bu rivayetlerde anlatılanların tamamının Ortaçağ kültürünü yansıttığını, o çağın şartlarına ve o çağın zihniyetine hitap ettiğini, rivayetteki çeşitli unsurların, motiflerin ve olayların, o çağdan seçildiği şeklinde güçlü bir etki bıraktığını belirten Kırbaşoğlu, rivayetlerde anlatılanların çoğunun, bugünün insanına hitap etmediğini, gelecek nesillere hitap etmesinin de imkânsız olduğunu öne sürmektedir. Örnek olarak Hz. İsa’nın ikinci dönüşüyle ilgili “onun tekrar yeryüzüne ineceğini, icraat olarak domuzu öldüreceği, haçı kıracağı, cizye ve haracı kaldıracığı” hadisini vermekte bu hadisin günümüz insanları için hiçbir anlamının olmadığını ifade etmektedir. Çünkü; “bu tip hadisleri piyasaya sürenler kendi dönemlerindeki şartları dikkate almışlar ama gelecekteki gelişmeleri kestirememişlerdir.”²⁹⁹ Bu hadislerle dayalı olarak Hz. İsa’nın ikinci gelişini savunmak mümkün görünmemektedir. Çünkü bu tür rivayetlerin yer aldığı kaynaklar güvenilir değil, isnadları ve metin tenkitleri açısından tutulacak bir yanı yoktur. Durum böyle olunca meseleyi bir inanç esası gibi savunmak, sübutu şüpheli bir hususu iman esası haline getirmek ancak dogmatizmle mümkün olur. Bu tür bir zihniyetin sürdürülmesi ise İslam’a, Hz. Peygambere ve hadisler zarar vermektedir.³⁰⁰

Hz. İsa’nın nüzulünü kabul etmeyenler arasında yer alan çağdaş düşünürlerden Fazlurrahman, nüzul düşüncesinin hicri ikinci yüzyıldan itibaren sünni inanç içerisine girmeye başladığını, bu inancın benimsenmesinde Şiilik ve sufiliğin rolü olduğunu iddia etmiştir. Ona göre söz konusu yüzyılda siyasi ve ahlak açısından çöküntüye uğramış halk kitlelerine teselli ve

²⁹⁸ Bkz, Hayri Kırbaşoğlu, 158

²⁹⁹ Kırbaşoğlu, 158-160

³⁰⁰ Kırbaşoğlu, 160-16 8

ümit vermek için birtakım kişiler tarafından kurtarıcı Mesih fikri yani İsa'nın ikinci defa yeryüzüne döneceği doktrini geliştirilmiş, bu da Ehl-i sünnet tarafından benimsenmiştir.³⁰¹

Fazlurrahmanla aynı kanaatleri paylaşan Hüseyin Atay, Hz. İsa'nın nüzulü meselesinin Hıristiyan kültüründen, İslam kültürüne aktarıldığını dolayısıyla da Hıristiyan mitolojisinin İslamlaştırıldığını söylemektedir. Atay'a göre, bu mesele iman meselesi değildir. Çünkü; hadislerle iman esası sabit olmaz. Rivayetler tenkit edilmiştir. Değişik ve tutarsız görüşlerden kendisini kurtaramamıştır. Bu görüşlere ilaveten Atay peygamberimizin geleceğe yönelik haber vermediğini iddia etmektedir. Dolayısıyla Hz. İsa ölmüştür ve bir daha gelmeyecektir.³⁰²

Konuya psikolojik bir bakış açısıyla yaklaşan Ethem Ruhi Fığlalı, zulümler ve haksızlıklar sebebiyle ezilen ve bunalan siyasi ve idari düzensizliklerle sömürülen tabiatın ve hayatın baskılarına dayanacak güce ulaşamayan kitlelerin kendilerini, karanlıklardan aydınlığa, haksızlıktan adalete kavuşturacak “kurtarıcı” hayali ile yaşadıklarını belirtmektedir. Bu anlayıştaki insanlar için inandıkları şahıs fevkaladelikler taşımak suretiyle diğer insanlardan ayrılmaktadır. Durum böyle olunca, inanılan şahsın ölümünden sonra diğer canlılar gibi olacağına inanılmaz. Bunların hakikatle hiçbir ilgisi yoktur. Ancak kitleler bu inanışla manevi bir ferahlık duyarlar ve sıkıntıların çözümünü onun dönüşüne bağlarlar. Bu durum hadiseler arasında sebep-sonuç bağlantısını kuramayan topluluklar için her zaman ve her yerde tezahür eden değişmez bir vakıdır.³⁰³

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı üzere nüzul olayını reddedenlerin gerekçeleri bu tür görüş ve düşüncelerin Müslümanlar arasına Ehli Kitap tarafından sızmış olmasıdır. Genel olarak bu düşünceleri İslam'a sokanların hedefi, mü'minleri Kur'an ile amel etmekten, İslam'a sarılmaktan alıkoymak suretiyle onları tembelleğe atmaktır.

Nüzul olayını kabul etmeyenlerin bir diğer gerekçesi de, nüzul-i İsa meselesi ile ilgili ayetlerin müteşabih, hadislerin ise âhâd olmasıdır. Çünkü; âhâd hadisler, akaid konularında hüccet değildirler. Delil getirilen ayetler ise, muhkem ayetlerle reddedilmektedir. “Hiçbir Ehl-i Kitap yoktur ki, ölümden önce ona inanmış olmasın”³⁰⁴ mealindeki ayet, “senden önce hiçbir

---

³⁰¹ Fazlurrahman, *İslam*, Çev: Mehmet Aydın, Mehmet Dağ, İstanbul 1981, 309

³⁰² Hüseyin Atay, *Kur'an'a Göre Araştırmalar 1*, Ankara 1993, 49-51

³⁰³ Ethem Ruhi Fığlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, İstanbul 1999, 315

³⁰⁴ Nisa, 4/159

insanı ebedi kılmadık”³⁰⁵ ayetiyle çelişmektedir. Bu ayet, her insanın ölümü konusunda delil olduğu gibi, Hz. İsa’nın da ölümüne delildir. Dolayısıyla Hz. İsa vefat etmiştir.³⁰⁶

Görüldüğü gibi Hz. İsa’nın nüzülü, tamamen maddi olarak değerlendirildiğinden nüzul olayı reddedilmiştir. Maddi anlamda gökten bir insanın nüzülü mümkün görünmemiştir. Böylesi somut bir olayın, mucize olarak gerçekleşmesinin imkân kabilinde olmadığı iddia edilmiştir.

İslam Dini’nin temel kaynağı olan Kur’an’a baktığımızda, Hz. İsa’nın nüzülü Kur’anda sarih olarak geçmemektedir. Bu konuda yapılan yorumlar birtakım tefsir ve tevillere dayanmaktadır. Ancak, bazı ayetlerden nüzul-i İsa’ya işaret çıkarmak mümkündür. Buna rağmen, Hz. İsa’nın nüzulüne dair Kur’andan delil getirmeye çalışanların delilleri çok fazla tatmin edici değildir.

Kur’anda Hz. İsa’nın vefatını konu alan ayetler müteşabihdir, sarih değildir. Sarih olan Hz. İsa’nın çarmıhta öldürülmediği, onun Yahudilerin zulmünden kurtulduğudur. İhtilaf edilen konu, Hz. İsa’nın vefatıyla birlikte değerlendirilmesi gereken ref hadisesidir. Ref kavramına değişik anlamlar yüklenmiştir. Buna göre Hz. İsa’nın ölümü normal insanın ölümünden farklı bir anlam taşımaktadır. Şayet Allah Hz. İsa’nın ölümünü hakiki manada anlatmak isteseydi, tartışmaya mahal bırakmadan, açık ve seçik bir şekilde ifade ederdi. Buradan Hz. İsa’nın ölümünün, normal bir ölümden farklı olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

Nüzul meselesi, Kur’an-ı Kerim’de sarih olarak geçmemesine rağmen, hadisler bu meseleye fazlasıyla yer vermektedir. Hadislerde Hıristiyanlıkla alâkalı rivayetlerin ağırlığını nüzul-i İsa ile ilgili olanlar oluşturmaktadır. Nüzulle ilgili genel kanaat de Hıristiyan inancıyla uyum arz etmektedir. Konuyla ilgili rivayet edilen hadisleri mütevatir olarak kabul edenler olduğu gibi uydurma olarak da kabul edenler vardır. Bu mesele halen canlılığını korumaktadır ve tam anlamıyla çözüme kavuşturulamamıştır. Bazıları da hadisleri ahad olarak görmekte ve bu ahad hadisleri zahiri anlamda kabul edenler olduğu gibi bunun sembolik olduğunu ifade edenler de mevcuttur. Dolayısıyla nüzule ait hadislerin, Hıristiyanların kıyâmet öncesinde asli dinlerine dönerek tevhid akidesini benimseyecekleri ve böylece hepsinin İslam’a dahil olacakları şeklinde anlaşılması mümkündür.

Müslüman’a düşen vazife, böyle bir olay karşısında tamamen inkârcı veya tamamen kabulcü bir yaklaşım tarzı sergilemek yerine, bu hususta ihtiyatlı davranmak, ön kabullerden kaçınmak, ilgili meseleye dair ileri sürülen rivayetlerin Hz. Peygamber tarafından söylenmiş

³⁰⁵ Enbiyâ, 21/34

³⁰⁶ Zeki Sarıtoprak, 135

olabileceğini de hesaba katmak olmalıdır. Düşünceler ortaya konurken, muhatap kitleyi de küfürle itham etmemek gerekir. Zira; nüzul meselesi, bir inanç meselesi değildir. Bu konuda rivayet edilen hadisler, bir iman akidesi ortaya koymamaktadır. Peygamberimizin bu konudaki açıklamaları Müslümanların hazırlıklı olmalarını sağlamaya yöneliktir.

İslam'da nüzul inancı bir iman esası değildir. Ayrıca nüzülü beklemek de İslam toplumunun kurtuluşu değildir. Kurtuluş, yine Müslümanların kendindedir. Hz. İsa yeryüzüne şu an inmiş olsa bile müslümanın hayatında bir değişiklik gerçekleşecek değildir. Dinin mevcut akideleri aynen devam edecektir. Hz. İsa, yeni bir akide ortaya koyacak değildir. Çünkü; din tamamlanmıştır. Ayrıca hiçbir İslam bilgini, nüzülü beklemek suretiyle insanları tembelleğe ve miskinliğe teşvik etmemiştir. Müslüman, nüzülü beklemek yerine mevcut durumunu en iyi bir şekilde değerlendirmeye çalışmalıdır. Zira, kişiyi dünya ve ahiret saadetine kavuşturacak olan şey kurtarıcı beklemek değil, salih amellerde bulunmaktır. İnanan bir insan başkalarından medet beklemek yerine erdemli davranışlarıyla kendi kurtuluşunu kendi temin etmelidir.

Hz. İsa'yı beklemek suretiyle hiçbir insan kendisine Kur'an'ın ve sünnetin yüklemiş olduğu vazifelerden kaçamaz. Kurtarıcı olarak gelecek kimsenin kimliği önemli değildir. Zira, önemli olan insanın vazifesini yerine getirmesidir. İnsan, kendi kurtuluşunu kendisi gerçekleştirecek donanıma sahiptir. Müslüman, asli vazifesini unuttur da görevlerini ihmal ederse herhangi bir zamanda ortaya çıkabilecek bir kurtarıcının kendisine hiçbir faydası olmaz. Bu yüzden, Müslümanların çözümü başkalarında aramak yerine, Allah'ın kitabına ve peygamberin sünnetine sarılmak suretiyle hiç durmadan gayret etmeleri, dünya ve ahiret dengesini en iyi şekilde sağlamaları en makbul yoldur.

III. BÖLÜM

HRİSTİYANLIKTAKİ TESLİS İNANCI

1. TESLİS

Hıristiyan literatüründe inanç kavramının karşılığı olarak kullanılan kelime, dogmadır. İlk Hıristiyanlar doğma terimini “ilahi vahiy yoluyla gelen ve kilise tarafından doğru olarak tanımlanan öğreti “ anlamında kullandılar. Bugünkü kilisenin bu ifadeden anladığı şey ise “kökeni ilahi olduğu için değiştirilemeyecek inançlar bütünüdür.” Bu doğma, Hıristiyanların kurtuluşu için hayati önem arz etmekte, terk edildiği takdirde kurtuluş için son derece tehlikeli bir durum ortaya çıkmaktadır.³⁰⁷

Hıristiyanlığın inanç esaslarının temelini teşkil eden teslis, (trinite) Arapça üçleme anlamına gelmekte “Üç Tanrılık Gücün Tek Tanrı’da Birleşmesi” anlamını ihtiva etmektedir. Teslis kelimesi, üçte bir anlamına gelen “sülüs” ve üç anlamına gelen “selâse” sözcüklerinden türemiştir.³⁰⁸ Hıristiyanlığın Tanrı İncancını ifade etmekte kullanılan bir terim olarak teslis, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh’tan oluşan ilahi üçlemeyi ifade etmektedir.³⁰⁹ Bu üçleme, Hıristiyanlığın neoplatonizmden aldığı ve İznik Konsili’nde resmen iman doktrini olarak kabul ettiği bir inanç esasıdır.³¹⁰

Baba, Oğul ve Kutsal Ruh arasındaki münasebet Hıristiyanlıkta “Ökümenik” olarak tasvir edilmiştir. Babanın işi yaratılış, oğlunun işi kurtuluş, ruhun ki ise takdistir. Bundan sonra bu üç sıfat, Tanrı’nın içinde vaki olan, ifade edilemez hayatı sembolleştirmek maksadıyla temsil edilmiştir. Ruhul Kudüs ise peder ile oğul arasında mevcut olan ezeli ve ebedi muhabbetin ifadesidir. Bu bakımdan, ruhun bu ikisinden çıktığına inanılmaktadır.³¹¹

Teslisin unsurlarından olan Allah’a “baba” ünvanının verilmesi, insanların Allah’ı çocukları seven bir peder gibi görmeleri, çocuk gibi ona sığınıp bütün kalbini ona vermeleri içindir. Oğulda bu “Allah – Baba”ya inanış ve güveniş, dinin merkezinde yer almaktadır. Çünkü İsa, bu üçlü birlikte kendisini oğul olarak izah etmiştir. Ancak, bu ifade, mecazi bir anlam taşımaktadır.³¹²

³⁰⁷ Mehmet Aydın, “Hıristiyanlık Maddesi”, İstanbul 1998, C. 17, 345

³⁰⁸ Orhan Hançerlioğlu, *Dünya İnançları Sözlüğü*, İstanbul 1993 , 504

³⁰⁹ Şinasi Gündüz, *Hıristiyanlık*, İstanbul 2006, 62

³¹⁰ Osman Cilacı, *Dinler ve İnançlar Terminolojisi*, İstanbul 2001, 366

³¹¹ M.E.B., *Türk Ansiklopedisi*, Ankara 1982, C 19, 211.

³¹² Annamarie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, İstanbul 1990,165

Teslisin önemli özelliklerinden birisi, teslisi oluşturan şahsiyetlerin birbiri ile olan ilişkilerinin kolay izah edilemeyişidir. Sadece Tanrı olan, sadece insan olan ve aynı zamanda hem Tanrı, hem insan olan bir Mesih'ten ya da üçte bir tabiatlı olan bir Mesih'ten bahsedilir. Yani üçte bir Tanrı, üçte bir insan, üçte bir hem Tanrı, hem insan.³¹³ Zikrolunan bu kavramlar öylesine büyük ve gizemlidir ki, insan aklı bunu derinliğine kavrayamaz. Bu bakımdan mahiyet ve köklerini araştırmaksızın, ona inanmak gerekir.³¹⁴

Hıristiyan inancı açısından gizemli bir sır olan teslis; tek, canlı, müşahhas olan cesur bir Tanrı anlayışına sahiptir. Bu da, Baba -Oğul- Kutsal Ruh üçlü uknumuyla temayüz etmektedir. Bu uknumlardan ikincisi, birinciden; üçüncüsü ise ilk ikisinden kaynaklandığı halde, üçü de tek tabiatı içinde eşittir ve bölünme kabul etmezler. Uknumlar, yaratma ve tabiat üstü düzeye yükselmelerinde birlik içinde hareket ettikleri halde; özellikle kudretle ilgili işler Baba'ya, bilgi ile ilgili hususlar Oğul'a veya kelimeye, aşkla ilgili konular, Kutsal Ruh'a atfedilmişlerdir.³¹⁵

Hıristiyan inancı, Tanrı'nın yanı başına onun oğlu olan İsa'yı koymaktadır. İsa, babanın özünden doğmadır. Onunla aynı özdendir. Baba gibi sonsuzdur.³¹⁶ İsa, annesinin karnında cisimleşmiştir. Böylece Tanrı'nın insan kılığına girmesi, babayla aynı öze sahip olması, tarihin en önemli olayı olarak kabul edilmektedir.³¹⁷ Baba ile Oğul'un yanında Kutsal Ruh yer alır. Kutsal Ruh ise ayrıcalıklı varlıkları yöneten Tanrı soluğudur.³¹⁸

Baba, ne yaratılmış, ne doğrulmuştur. Oğul, Babadan doğmuştur. Üçüncü unsur olan Kutsal Ruh, Baba ve Oğul'dan südur etmiştir. Baba, Oğul ve Kutsal Ruh, tek kişide toplanmış üç kişidir, hepsi sonsuzdur. Aralarında da eşitlik vardır.³¹⁹

Hıristiyanlar teslis inancına sahip olmakla birlikte; kendilerini monoteist yani tek Tanrı'ya inananlar olarak görmektedirler. Tanrı'nın vahdaniyetine ters düşen bir anlayışı kabul etmediklerini iddia ederler.³²⁰ Üçlü birlikten bahsederken Tanrı'nın tek olduğunu ifade ederler.

³¹³ Mircea Eliade, *Dinler Tarihi Sözlüğü*, Çev: Ali Erbaş, İstanbul 1997, 137

³¹⁴ Osman Cilacı, *Günümüz Dünya Dinleri*, Ankara 1998, 80

³¹⁵ Mehmet Aydın, *Din Fenomeni*, Konya 2000, 170

³¹⁶ Felicren Challeye, *Dinler Tarihi* Çev: Samih Tiryakioğlu, İstanbul 2002, 190

³¹⁷ Mehmet Taplamacıoğlu, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, Ankara 1966, 187

³¹⁸ Challeye, 191

³¹⁹ Challeye, 191

³²⁰ Mehmet Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, Ankara 1995, 47

Hıristiyanlar, buradaki için matematik ötesi bir sayı olduğunu belirtmek suretiyle, üç'ün daima bir'in aynı olduğunu iddia etmektedirler.³²¹

Esas itibariyle “Üçlü Birlik” terimi Kutsal Kitabın hiçbir yerinde geçmemektedir. Bu terim ilk defa M.S. 180 yıllarında Antakyalı Teofilos tarafından kullanılmıştır. Fakat teslis, ilk defa Hıristiyanların ortaya attıkları bir görüş de değildir. Hıristiyanlıktan önceki diğer bazı dinlerde ve felsefî akımlarda da teslise rastlanmaktadır.³²² M.S. 325 yılında İznik'te toplanan konsilde resmen, Teslis doktrini ortaya konmuş, Aziz Augustinle de doktrin tamamlanmıştır. Böylece Teslis, Hıristiyanlığın temel doktrini olmuştur.³²³ Bu doktrin, kutsal kitaptaki şu ifadeye dayanmaktadır: “İmdi siz gidip bütün milletleri şakirt edin, onları Baba, Oğul ve Ruh'u Kudüs adına vaftiz eyleyin.”³²⁴

Hıristiyanlar, kutsal kitapta “Üçlü Birlik İfadesi” kullanılmamakla birlikte, aslında peder olarak adlandırılan, Tanrı'dan bedenleşen ve İsa'da yaşayan Tanrı kelamından , “ruh” denilen Tanrı'nın güçlü ve içkin mevcudiyetinden söz etmektedirler.³²⁵ Onlara göre Tanrılığın içinde “birbiriyle aynı olmayan ama Tanrı'dan farklı olmayan üç bilinç merkezi vardır. Bunlar Allah'ın Özü, Sözü ve Ruhudur.”³²⁶

Teslis inancı, bir Hıristiyan açısından, matematik veya felsefî bir araştırma değil, kişisel dini bir deneyimdir. Hıristiyan için Allah; kendisini yaratan, birlikte yaşamaya gayret ettiği insanları göz ardı etmeksizin taptığı ve dualarını sunduğu, izinden gitmek istediği pederle barışmasını sağlayan, kendisine benzemesi için kalbini değiştiren, İsa sayesinde onunla konuşan, içkin Allah aracılığıyla yaşayan ve etkin olan her şeye üstün pederdir.³²⁷

Günümüz Hıristiyanlığı, teslisin unsurlarının aynı Tanrısal öze sahip olduğunu; bu yönüyle birbirlerinden ayrı olmadıklarını belirtir. Bununla birlikte evrene ve insana yönelik fonksiyon açısından Baba'nın yaratıcı ve yönetici, Oğul'un kurtarıcı ve yargılayıcı, Kutsal Ruh'un ise inayet ve ihsan edici olma özellikleri ön plana çıkarılır. Böylelikle Hıristiyanlık, inanılan tek Tanrıyı “Üç uknumlu tek tanrı” olarak nitelemektedir. Bu inanma üç kişide tek

³²¹ Albert M.Besnard', *Hıristiyan İlahiyatı*, Çev: Mehmet Aydın, Konya 1983, 67

³²² Carlos Madrigal, *Hıristiyanların Üçlü Birlik İnancı Ne Demek?* İstanbul 1995, 25

³²³ Mehmet Aydın, *Hıristiyanlıkta Teslis Doktrini ve Hıristiyan İtüzalleri*, AÜİFİD, sayı V, 142

³²⁴ Matta 3/16, Suat Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, İzmir 1996, 188

³²⁵ Thomas Michel, *Hıristiyan Tanrı Bilimine Giriş*, İstanbul 1992, 68

³²⁶ Carlos Madrigal, 27

³²⁷ Thomas Michel, 72

Tanrı'ya ve tek Tanrı'da üç kişiye, kişileri karıştırmadan ve onları cevherden ayırmadan gerçekleşmektedir.³²⁸ Bu bağlamda uknumlarla (Baba, Oğul, Kutsal Ruh) ilgili olarak zaman zaman ifade edilen “ne birbirinden gayrı, ne de birbirinin aynı ifadesi; bunların tanrısal cevher açısından birbirinden ayrı olmadığını, hepsinin bir ve aynı cevher olduğunu; ancak işlevlerinin farklı olduklarını anlatmaktadır.³²⁹ Kısacası; üç uknumun kişilikleri ayrı ancak Tanrısallıkları birdir, mutlulukları eşittir ve Tanrısallıkları sonsuza kadar devam eder.³³⁰

Bütün bu açıklamalara binaen, birçok inanç sisteminde olduğu gibi, Hıristiyanlıkta da nihai anlamda Tanrı'nın bir sır olduğu, onu mutlak anlamda bilip tanımanın mümkün olmadığı, kabul edilmektedir. Tanrı bir sırdır, insanın aklını aşmaktadır. İnsan aklı, bunu kavrayamaz. Bir Hıristiyan'ın işi ispat etmek değil, inanmak olmalıdır.³³¹

2. TESLİSİN UNSURLARI

2.1. BABA

Kendisini monoteist bir din olarak kabul eden Hıristiyanlıkta, teslisin ilk ve asıl unsurunu Baba oluşturmaktadır. Baba, Hıristiyanlıkta “Allah” olarak tasavvur edilir. Bu tasavvur içinde Allah, en mükemmeldir ve sonsuz saf bir ruhtur. O, her şeyin yaratıcısı ve sahibidir.³³²

Hıristiyanlar, Allahın ebedi, her şeye muktedir, her şeyi bilen, evreni ve evrenin içerdiği her şeyi yaratan, her yerde hâzır ve nâzır, hayatı ihsan eden, merhametli ve bağışlayıcı, yüce ve içkin, her şeye üstün Rab, kıyâmette tüm insanlığın adil yargıcı, ebedi mükâfatı ve cezayı veren tek varlık olduğuna inanırlar.³³³

Hıristiyan teslis doktrininde esas olan “baba”dır. O, her şeyin yaratıcısıdır. Cevherinde, Baba Allah, Oğul Allah, Ruh'u Kudüs olarak görünürse de “bir”dir ve bölünme kabul etmez, bir cevherdir. Çünkü bu cevher ruhtur. Ruhta bölünme kabiliyeti yoktur. Bunun için de Allah birdir. Allah mukaddes üçlüktür.³³⁴

³²⁸ Dominik Pamir, *Kutsal Üçlü Birlik Gizi*, İstanbul 1997, 7

³²⁹ Şinasi Gündüz, 64

³³⁰ Dominik Pamir, 7

³³¹ Xavier Jacab, *Sorabilir miyiz?* İstanbul 1999, 17-18

³³² Mehmet Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, 50

³³³ Thomas Michel, 56

³³⁴ Günay Tümer- Abdurrahman Küçük, 282

Hıristiyan kutsal kitabındaki Tanrı tasviri genel olarak şu şekildedir. “Tanrı, iyilik, hakikat ve hikmetin kendisidir.³³⁵ Gökler âlemi O’nun tahtıdır; O, ebedi olarak kutsaldır; yeryüzündeki her şeyi, O kontrol eder.³³⁶ O, yaratıcıdır ve hiçbir şey O’nun bilgisi dışında değildir.³³⁷ Oğul’u yer yeryüzüne gönderen odur. Her şeyi bilen ve yüce olan iyilikleri ödüllendirendir.³³⁸

Hıristiyanlara göre, Allah’ın özü sevgidir. O, mahlûkatına karşı sonsuz sevgi duyar. Oğul ve Kutsal Ruh’da tezahür eden özellikler ve güçler, Baba’nın ilahlığının ve sevgisinin yansımasıdır.³³⁹ Baba bir nurdur. İsa’da onun oğludur. Tanrı, İsa’nın şahsında insanla birleşmiştir. İsa’nın bedeni insan, ruhu Tanrıdır. Onda tanrılık bir öz vardır. İnsanı Tanrı ile birleştiren sevgidir. Tanrı, insanı Âdem’den beri devam edip gelen asli suçtan kurtarmak için oğlunu göndermiştir. O’da çarmıhta kendini feda ederek insanlığı kurtarmıştır.³⁴⁰

2.2. OĞUL

Hıristiyan iman ikrarında Tanrı’nın biricik oğlu ve “Tanrı’dan Tanrı, ışıktan ışık ve hakiki Tanrı’dan, hakiki Tanrı” olarak nitelenen oğul, teslisin ikinci unsurunu oluşturmaktadır. Oğul’un, cevher bakımından Tanrıyla aynı tabiata sahip ve ezeli olarak Tanrı’dan sudur etmiş olduğuna inanılır.³⁴¹ Allah’ın oğlu olan İsa, babanın cevherinden kabul edilmek suretiyle “Hak ilah” olarak nitelendirilir.³⁴²

Hz. İsa için, “Allah’ın oğlu” tabirini kullanan Hıristiyanlar, bununla Allah’ın İsa ile benzer olmayan içten bir ilişki oluşturduğunu, ezeli ve yaratılmamış mesajın, İsa’da var olduğunu düşünmektedirler. “Allah’ın oğlu” unvanı, karşılıklı ve içten bir aşinalık ve birlik azmi belirtmektedir.³⁴³ Ancak Hıristiyanlar; bu unvanı kullanmak suretiyle, Allah’ın fiziksel olarak İsa’yı çocuk edindiği anlamını düşünmemektedirler.³⁴⁴

Hıristiyanlara göre, İsa’ya “Allah’ın oğlu” deyimini kullanmanın kaynağını İncil metinleri oluşturmaktadır. Bu deyim İncillerde birkaç defa kullanılmış ve bu yüzden yaygınlık

³³⁵ Markos 10 / 18, Romalılara Mektup 3/15, 16 /27

³³⁶ Matta 5 /34, 23 /22, Romalılara Mektup 9/5-14

³³⁷ Matta 6 /30, 10-29, Markos 13 / 19, Luka 12 / 24

³³⁸ Matta 6 / 1 - 4

³³⁹ Ali Rafet Özkan, *Fundamentalist Hıristiyanlık*, Ankara 2002, 167

³⁴⁰ Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, 283

³⁴¹ Şinasi Gündüz, 67

³⁴² Mehmet Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, 51

³⁴³ Thomas Michel, 60

³⁴⁴ Xavier Jacob, *İsa Kimdir?* İstanbul 1992, 150

kazanmıştır.³⁴⁵ Oğul, aynı zamanda Allah'a tıpatıp benzemektedir. Bu benzeme ise gayet normaldir. Nasıl ki bir oğlun babasına, bir babanın da oğluna benzemesi mümkün ise, İsa'da aynen babasına benzemektedir.³⁴⁶

Hız. İsa'nın en derin sırrı, O'nda beşeri bir kişiliğin veya daha doğrusu beşeri bir benliğin olmayışıdır. Onun kişiliği, O'nun benliği, teslis'in ikinci şahsı olan ilahi kelamın benliğidir. İşte bu benlik ilahi bir benlik olduğu için, İsa ilâhi bir benliğe, kişiliğe sahiptir. Bu sebepten dolayı kendisine "Allah'ın Oğlu" tabiri kullanılmaktadır.³⁴⁷

Hıristiyan Kutsal Metinlerinde Baba ile Oğul arasında çeşitli açılardan karşılıklı ilişkilere dikkat çekilir. Bunların başında geleni ise baba ile oğlun birlikteliği olmaktadır. İsa, Allah ile aynı öze sahip, Allah'ın oğlu, Tanrı'dan Tanrıdır. Ezeli bir varlıktır.³⁴⁸

Ayrıca Baba ile Oğul arasında çeşitli nitelikler açısından da bir birliğin olduğu zaman zaman vurgulanır. Oğul'un tıpkı Baba gibi, ölüleri diriltip onlara yaşam verdiği ifade edilir.³⁴⁹ Yargılama işinde, Baba'nın kimseyi yargılamayacağı, tüm yargılama işinin Oğul'a devredildiği belirtilir.³⁵⁰

Baba ile Oğul'un bu birlikteliği Hıristiyan geleneğine göre "bedenleşme" olarak telakki edilmektedir. Allah İsa'da "bedenleşmiştir". Yaratıcı güç olan Allah, ete kemiğe bürünerek tenleşmiştir.³⁵¹ Daha önce Kutsal Ruh'un ilhamıyla ve peygamberler aracılığıyla kutsal sözlerle ifade edilen Allah, yaşayan bir insan şeklinde bedenleşmiştir. Baba Allah, insanlara sevgi ve merhametini göstermek için, İsa Mesih suretinde yaklaşmış ve aralarında yaşamıştır. Böylece Allah'ın inayeti, insanlara İsa Mesih vasıtasıyla erişmiştir. Oğul'a tapınmak, O'na kul olmak, Baba Allah ile temas kurmak demektir. Çünkü Oğul, Baba ile aynı cevhere sahiptir ve Baba gibi mükemmeldir. O, gerçek Allah'tır.³⁵²

Hıristiyanlık açısından Oğul'un zihniyeti büyük önemi haizdir. Çünkü İsa, Allah'ın sevgisinin insanlara ifşa etmek ve belirtmek için dünyamıza gelmiştir. O, insanlığı Allah'ı bilmemek ve tanımamaktan ibaret olan cehaletten kurtarmak amacıyla fedakârlıkta bulunmuştur.

---

³⁴⁵ Matta 11 / 27, Luka 10 / 22, Markos 12 / 6, Luka 20 / 13, Markos 13 / 32

³⁴⁶ Xavier Jacob, İsa Kimdir?, 22

³⁴⁷ Xavier Jacob, 22.

³⁴⁸ Mehmet Paçacı, *Kur'an ve Ben Ne Kadar Tarihseliz?*, Ankara 2000, 169

³⁴⁹ Yuhanna 5 / 21

³⁵⁰ Yuhanna 5 / 22

³⁵¹ Şinasi Gündüz, 72

³⁵² Günay Tümer – Abdurrahman Küçük, 284

İsa, hem Allah'a, hem de insanlara karşı beslemiş olduğu sevgiden dolayı her şeye, ızdıraplarla dolu bir ölüme; hatta çarpmıhta ölmeye katlanmıştır. Allah'ın sevgisini ve kendi şahsiyetini inkâr etmemek için fedakârlıkta bulunmuş, çarpmıha gerilmek suretiyle öldürülmüştür.³⁵³

2.3. KUTSAL RUH

Hıristiyanlıkta, Tanrı ve İsa ile birlikte, teslisin üçüncü unsurunu Kutsal Ruh oluşturur. Kutsal Ruh, üçlü birliğin bir ferdidir. Bu üçlü birlik, uluhiyeti oluşturmaktadır.³⁵⁴ İznik Konsili'nde (M.S.325) resmen kabul edilen Kutsal Ruh'un, M.S. 381'de İstanbul'da toplanan ikinci konsilde, baba ve oğulla aynı cevherden olduğu kabul edilerek, aynı seviyede ilah olduğu benimsenmiştir.³⁵⁵

Hıristiyanlar, Kutsal Ruh'tan İncilde bahsedildiğine inanırlar. Tanrı'nın oğlu olan İsa, Kutsal Ruh'tan "Allah'ın Ruh'u"³⁵⁶ya da "pederin Ruh'u" olarak bahsetmektedir.³⁵⁷ Fakat bizzat İncil'in kendisi, Kutsal Ruh'tan bahsederken, O'nu aynı zamanda İsa'nın Ruh'u veya Oğlunun Ruh'u olarak vasıflandırmıştır.³⁵⁸ Buna göre kutsal Ruh, hem Allah'ın Ruh'u, hem de İsa'nın Ruh'u olmaktadır.

Kutsal Ruh, baba ile oğul arasında bir bağlantı kurar. Buna göre Oğul, Baba'yı tanır ve sever, Baba'da Oğul'u tanır ve sever. Çünkü; Baba şuursuz bir varlık olmadığı gibi iradesiz de değildir. Sevgi, iradenin bir özelliğidir. Bu iki şahsiyet; yani Baba ve Oğul arasında mevcut olan bu sevgi bağlantısına ise Kutsal Ruh denir. Kutsal Ruh, üçüncü bir şahsiyet oluşturur. Bu üçüncü şahsiyet de ezelden beri mevcuttur ve ebediyete kadar var olacaktır. Çünkü; Allah ile oğlu birbirlerini ezelden ebede kadar severler.³⁵⁹

Hıristiyan inancına göre Tanrı ve Oğluna inanmak gerektiği gibi Kutsal Ruh'a da inanmak gereklidir. Çünkü; Tanrı ile Oğul birbirlerini sonsuz bir aşkla severler. Bu aşk, her ikisinde de tam anlamıyla belirir. Sonsuza dek her ikisinde de eşittir. Pederle Oğuldan türeyen bu sevgi, bir kişidir. Ezeli ve ebedi Kutsal Ruh'tur.³⁶⁰

³⁵³ Xavier Jacob, *Sorabilir miyiz?* 284

³⁵⁴ Ekram Sarıçioğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Isparta 2000, 300

³⁵⁵ Mehmet Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, 52.

³⁵⁶ Matta 3116, 12/28, Luka 3/26, Korintoslulara Mektup, 2 / 14

³⁵⁷ Matta 12 / 28

³⁵⁸ Romalılara Mektup 8 / 9, Galatyalılara Mektup, 4 / 16

³⁵⁹ Xavier Jacop, 16

³⁶⁰ *Hıristiyan İnancı*, (Türkiye Katolik Kilisesi Yayınları), Derleyenler: Leyla Alberti, Xavier Jacop, Nilay Hıdıroğlu), İstanbul, 1994, 31

Tanrı ile aynı cevherden olan ancak mahiyet itibarıyla ayrı olan Kutsal Ruh, Tanrı'nın bütün kudret ve iradesini kendinde taşımaktadır. Böylece Baba, Oğul ve Kutsal Ruh, tek kişide toplanmış üç cevherdir. Hepsi ebedidir. Aralarında da eşitlik vardır. Bu durum şöyle açıklanabilir: "Allah'ta üç uknum, üç sıfat vardır. Peder, Oğul ve Kutsal Ruh. Peder, ezelde kendi cevherinden oğulu yarattı. Aziz Ruh, pederden veya oğlundan çıkmıştır. Üçü de aynı cevhere sahip olup evveleri ve âhirleri yoktur. Peder, hiçbir vakit oğul ve Ruhu'l Kudüs olmadan tek başına bulunmuş değildir."³⁶¹

Kutsal Ruh, özellikle inanan bireylerle ilişkiler ve insanlara yönelik ilahi kurtuluş misyonu açısından da aktiftir. Vaftiz olarak İsa Mesih'e iman eden herkes Kutsal Ruh'u almakta ve onunla dolmaktadır. Bu bakımdan Kutsal Ruh, kişiye iman, mucize gücü, ebedi yaşam ve benzeri nitelikler kazandıran bir ilahi cevher olarak da değerlendirilir. Kutsal Ruh, bireylerin kalbine, imanın ihvan edilmesinde ve ilâhi inayetin sağlanmasında aktif olan ilâhi unsurdur.³⁶² Fail ve müessirdir.³⁶³ İnsanlara yönelik kurtuluş misyonunun ulaştırılmasında da aktiftir. Kutsal Ruh aracılığıyla kişilere bilgece söz söyleme yeteneğinin, imanın, hastaları iyileştirme ve mucize gösterme gücünün verildiği düşünülür.³⁶⁴ Ayrıca; Kutsal Ruh sayesinde Tanrı'nın insanlarla iletişim kurduğu ve insanlara hakikatleri Kutsal Ruh kanalıyla öğrettiği kabul edilir.³⁶⁵

Kutsal Ruh, tarih boyunca insana yönelik tanrısal iradenin açılımında büyük öneme sahiptir. İnsanlara gönderilen ilahi buyruklar, Kutsal Ruh'un ilhamıyla gerçekleşir. Konfirmasyon ayininde aktif konumda olan Kutsal Ruh, kiliseyi yönlendirmektedir.³⁶⁶ Kutsal Ruh ve kilise birbirinden ayrılamaz. Kilisenin olduğu her yerde Kutsal Ruh vardır. Kutsal Ruh nerede varsa, orada Tanrı vardır. Bugün de Kutsal Ruh'un, kiliseye hayat verdiğine inanılır ve onun Tanrısal güç olduğu kabul edilir.³⁶⁷

---

³⁶¹ Ahmet Kahraman, *Mukayeseli Dinler Tarihi*, İstanbul 1999, 230

³⁶² Şinasi Gündüz, 76 – 79

³⁶³ Günay Tümer – Abdurrahman Küçük, 285

³⁶⁴ Gündüz, 78

³⁶⁵ I. Korintlulara 2 / 10 – 13

³⁶⁶ Mehmet Aydın, *Hristiyanlık Mad.*, DİA, C.19, 347

³⁶⁷ Hristiyan İnanıcı, 119 - 122

3. TESLİS ANLAYIŞININ ORTAYA ÇIKARDIĞI MEZHEPLER

Genel olarak bütün Hıristiyanlar, Baba, Oğul ve Ruh'u Kudüs adıyla her biri seçkin ve aynı mertebede eşit birer zat olarak inandıkları Ekanim-i Selase'nin; yani üçünün birden İsa'da bir ilâh meydana getirdiği ve "Allah'ın Meryem'in oğlu İsa'dan ibaret olduğu" görüşündedirler.³⁶⁸ Üç unsur cevher olma noktasında aynı, nitelikleri itibariyle ise farklıdır. Oğul, Baba'dan doğmuş değil, Ruh'da baba ve oğuldan çıkmış değildir. Baba ile oğul arasındaki ilişki nesebi bir bağ olmayıp, kelamın akıldan, alevin ateşten ve ışığın güneşten süduru şeklindedir.³⁶⁹ Yakubiler, Nasturiler ve Melkaiye adı verilen Hıristiyanlığın ana gövdesini oluşturan bu üç büyük mezhep bu noktada aynı görüşü paylaşmaktadır.³⁷⁰ Her üç mezhep, oğuln Mesih olarak adlandırılan bir şahısla birleştiği, bu şahsın insanlar için ortaya çıktığı ve çarmıha gerildiği hususunda görüş birliği içinde olmuş;³⁷¹ ancak Mesih'in mahiyeti hakkında fikir ayrılığına düşmüştür. İsa'da, Allah'tan başka bir cevher olup olmadığı; yani İsa'ya Allah denilip denilmeyeceği³⁷² hususu, mezhepler arası tartışmalara neden olmuştur.

Hıristiyanlıkta teslis doktrini üzerinde uzun müddet tartışmalar devam etmiştir. Bu tartışmalardan sonra bazı ayrılıklar ortaya çıkmıştır. Allah'ın Oğlu'nun bedenleşmesi olarak İsa'nın kabulü ve üç unsurlu bir tek Allah'ın tasdiki, rasyonel düşünmeyi sarsmış ve bazı mezheplerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.³⁷³ Teslis konusunda ayrılığa düşen Hıristiyan Mezhepleri, temelde 3 kısma ayrılır:

3.1. YAKUBİLER

Bu mezhep öncelikle bir tepkinin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Nestorius'un başlatmış olduğu itizale son vermek ve Hıristiyan Birliğini sağlamak amacıyla 431 yılında Efes'te bir konsil toplanmış ve bu konsilde Nestorius ve taraftarları azledilerek, İsa'da iki tabiatın birleşmiş olduğu, annesinin ise Tanrı annesi olduğu görüşü benimsenmiştir.³⁷⁴

Nasturiliğe karşı mücadele eden İstanbul patriklerinden "Ötikes" Hz. İsa'da ilahlıktan ibaret olmak üzere ancak bir tabiat bulunduğunu ve ilahlığın İsa'nın bedeninde

³⁶⁸ Elmalılı, C. 3 135 - 136

³⁶⁹ Mustafa Sinanoğlu, "İslam Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık", DİA C.17, 366

³⁷⁰ Elmalılı, C. 3, 136

³⁷¹ Mustafa Sinanoğlu, C 17, 366

³⁷² Elmalılı C. 3, 135 – 136

³⁷³ Mehmet Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, 53

³⁷⁴ Aydın, 57

maddileşmesinden itibaren, ilahlığın insanlık yönünü yutmuş olduğunu iddia etmiştir.³⁷⁵ Bu anlayış, Hz. İsa’da ilahlık ve insanlığın birleşmesini, rakı ile su birleşmesine benzeterek, tanrılık ve insanlık unsurlarının tek tabiatta birleştiğine inanır.³⁷⁶ Bu şekilde Batılıların monofizit dedikleri, Hz. İsa’nın bedeninde ilahlık ve insanlık yönlerinin birleşmesi mezhebi ortaya çıkmıştır.³⁷⁷ 451 yılındaki İznik Konsili’nin kararlarına muhalif davranan bu mezhebe “Yakubilik” adı verilmiştir.³⁷⁸

Jacob Baradaeus (Ö.578) isimli bir dini lider, bu mezhebin yayılması konusunda oldukça başarılı çalışmalar yapmış ve onun adı sonradan bu kiliseyle özdeşleşir hale gelmiştir.³⁷⁹ Bunlar Ekânim-i Selaseyi benimsemişler, ilk üç konsili kabul etmişler ancak 4. konsile karşı çıkarak Allah’ın tamamen Mesih olduğunu iddia etmişlerdir. Onlara göre, Allah gökten inip, Hz. Meryem’in rahmine girmiş ve ondan sonra, İsa suretinde yeryüzüne gelmiş ve daha sonra göğe çıkmıştır.³⁸⁰ Bu mezhepten bazıları Mesih’te iki cevher olduğunu iddia etmişlerdir. Buna göre Allah’ın cevheriyle, insanın cevherinin birleşip bir esas olduklarını, ancak “ilah insan oldu” denilemeyip, “insan, ilâh oldu” denileceğini iddia etmişlerdir. Buna şu örneği vermişlerdir. “Kömür ateşe atılınca “ateş kömür oldu” denmez, ama “kömür ateş oldu” denir. Gerçekte ise “O ne kömür, ne de ateştir, yalnızca bir kordur” demektedirler.³⁸¹

3.2. NASTÛRİLER

Teslis doğması üzerinde yapılan tartışmalardan ortaya çıkan ve bu yüzden aforoz edilen fırkalardan biri de, Nasturilik akımıdır. Bu akım daha çok, teslis doğmasının ikinci unsuruna bağlı bir hareket olarak görülür. Oğlun mahiyeti üzerinde araştırma yapan “Antakya İlahiyat Ekolü” özellikle İsa’nın tabiatı üzerinde durmuş ve bundan dolayı “insan Allah” inancına doğru yönelmiştir. Daha idealist olan İskenderiye Ekolü” ise, İsa’nın şahsında cesetlenmiş Allah’tan bahsederek, İsa’nın ulûhiyeti üzerinde durmuştur.³⁸²

³⁷⁵ Elmalılı, C. 3, 131 – 132

³⁷⁶ Ahmet Emin, *Fecrü’l – İslam*, Kahire 1965, 125

³⁷⁷ Elmalılı, C. 3, 131

³⁷⁸ Elmalılı, C. 3 131 – 132

³⁷⁹ Şinasi Gündüz, 109

³⁸⁰ İbn Kesir, C.1, 574, Ali Arslan, *Büyük Kur’an Tefsiri*, İstanbul. Ts, C. 3, 522

³⁸¹ Elmalılı, C. 3, 132

³⁸² Mehmet Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, 55

İsa'nın tabiatı üzerinde ihtilaf edilen bu meselede İskenderiye Ekolü, İsa'nın şahsiyetindeki birlik üzerinde durmuş, iki tabiatın ayrılığını inkâra gitmiştir. Antakya Ekolü ise, İsa'nın tabiatındaki ayrılık üzerinde ısrar ederek, İsa'nın şahsiyeti ile kelimenin ayrılığını ispata yönelmiştir.³⁸³ Bu ihtilafta, İstanbul Patriği Nestoryus, Antakya Ekolü'ne yakın durmuş ve İsa'nın ilâhi ve insanî tabiatlarının birbirine karışmadan varlıklarını devam ettirdiğine dayalı, iki tabiatlılık görüşünü savunmuştur.³⁸⁴ İsada ilahlık ile insanlığın birleşmesini zeytinyağı ile su birleşmesine benzetmiştir.³⁸⁵ Ona göre, İsada Tanrılık ve ilahlık unsuru birbirine karışmadan bulunmaktadır.³⁸⁶

Genel itibariyle Nestoryus'un görüşleri şu şekilde özetlenmektedir: “Teslis'in ikinci unsuru olan ilâhi kelimenin bir annesi vardır. Beden, ancak beden doğurur. Allah bir kadından doğmuş olamaz. Meryem, içinde kelimenin hulûl ettiği bir insan doğurmuştur. Kelime, ölümlü bir insan içinde cesetlenmiştir. Fakat o, ölümsüzdür. İçinde hulûl ettiği şeyi o diriltmiştir.”³⁸⁷ Nestoryus'un bu görüşleri İskenderiye Patriğine ulaştı. İskenderiye, Antakya ve Roma Psikoposları arasında bir haberleşme gerçekleşti. Bu meseleyi tartışmak ve Nestoryus'u tevbeye çağırarak, şayet kabul etmez de, görüşünde ısrar ederse, aforoz etmek üzere Efes'te bir konsil toplanmasını kararlaştırdılar. 431 yılında toplanan Konsil neticesinde Nestoryus, lanetlenip aforoz edilmiştir.³⁸⁸

3.3. MELKİTLER

İbranice “Melk” kelimesinden türemiş olan melkit kelimesi “hükümdar fırkası” manasıyla Katolikliğe ve Ortodoksluğa verilmiş bir isimdir. Rum Ortodokslarına'da “Melkit” denir.³⁸⁹

Aslında Melkit Hıristiyanlığı, bir itizal hareketi değil, resmi Hıristiyanlığın temsilcisi olan Kilise fikriyatının savunucusudur.³⁹⁰ 451 Kadıköy Konsili kararları gereği aforoz edilmiş olan Monofizit temayülün salikleri, Kadıköy Konsili kararlarını kabul eden kimseleri “kral yandaşları” anlamında “Melkitler” olarak isimlendirmişlerdir.³⁹¹

Hz. İsa'da tanrılık ve insanlık unsurlarının birbirleriyle birleşmesini ateşin

³⁸³ Mehmet Aydın, 56

³⁸⁴ Şinasi Gündüz, 107

³⁸⁵ Ahmet Emin, *Fecrü'l İslam*, 125

³⁸⁶ Mehmet Aydın, “*Mezhepler ve Tarikatlar*”, DİA, C. 17, 355

³⁸⁷ Mehmet Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, 55

³⁸⁸ M. Ebu Zehra, 242 – 243

³⁸⁹ Elmalılı, C. 3, 132 -133

³⁹⁰ Mehmet Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, 60

³⁹¹ Şinasi Gündüz, 109

kızarmış levha ile birleşmesine benzeten Melkitler³⁹², İsa'nın uluhiyette tam, insaniyette tam, O'nun hakiki Allah olduğuna, uluhiyette baba ile aynı cevherden, insaniyette bizimle aynı cevherden olduğuna, günah dışındaki unsurlarda bize benzediğine inanırlar. Melkitler'e göre İsa, iki tabiatlı biricik oğuldur. Onda bu iki tabiat karışmamıştır. Birbirine dönüşmemiştir. İsa, bölünemez ve ayrılamaz. Çünkü birleşme, tabiatların ayrılığını ortadan kaldırmamıştır. Tabiatların her biri, kendi özel varlığını korumuştur.³⁹³

451 yılında Kadıköy'de yapılan konsilde alınan kararlara bağlı olan Melkitleri³⁹⁴ Nastûrilerden ayıran temel fark, Nasturiler'in Meryem'i, "Allah Annesi" olarak kabul etmemeleridir. Ancak Melkitler, Meryem'i "Allah Annesi" olarak kabul etmektedirler.³⁹⁵

4. HİRİSTİYANLAR'IN TESLİSİ SAVUNMALARI

Hıristiyanlar, iman esası olarak kabul ettikleri teslis doktrinine inanırlar. Teslis, aynı zamanda üçlü birlik kavramını ihtiva eder. Bu birliği ise Baba, Oğul ve Kutsal Ruh oluşturur. Bu üç unsur, aynı Tanrısal öze sahiptir. Bu bakımdan aralarında bir farklılık yoktur. Ancak bununla beraber evrene ve insana yönelik fonksiyon açısından Baba'nın yaratıcı ve yönetici, Oğul'un kurtarıcı ve yargılayıcı, Kutsal Ruh'un ise inayet ve ihsan edici olma vasfı ön plana çıkarılır. Bu üç unsurun cevherleri aynı olmakta, kişilikleri ise farklı olmaktadır.³⁹⁶

Hıristiyanlar "Üçlü Birlik" kavramını Kutsal Kitabı referans göstermek suretiyle temellendirme yoluna gitmektedirler. "Ve İsa vaftiz olunup hemen sudan çıktı ve işte gökler açıldı ve Allah'ın ruhunun güvercin gibi inip üzerine geldiğini gördü ve işte göklerden bir ses geldi ve dedi: Sevgili oğlum budur, ondan razıyım."³⁹⁷ Bir başka ifadede de "imdi siz gidip bütün milletleri şakirt edin, onlara Baba, Oğul ve Ruhul Kudüs ismiyle vaftiz eyleyin."³⁹⁸ İbaresini zikrolunmakta ve bu cümleler Teslis'in kaynağını oluşturmaktadır.

Hıristiyanlar, tek Allah'ta üç unsurun mevcut olabileceğini şu şekilde izah etmektedirler: "Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki Allah bir sırdır, insanın aklını aşmaktadır, ona sığamaz; insan aklı Allah'ı kavrayamaz; O, her kavramdan büyük ulvi ve üstündür; bütün filozoflar ve ilahiyatçılar, Hıristiyan olsun olmasın bunu kabul ederler. Buna rağmen, "Ondan herhangi bir şey

³⁹² Ahmet Emin, *Fecrû'l İslam*, 125

³⁹³ Mehmet Aydın., 60

³⁹⁴ Mehmet Aydın "Mezhepler ve Tarikatlar", DİA, C. 17, 355

³⁹⁵ Mehmet Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, 61

³⁹⁶ Dominik Pamir, İstanbul 1997, 7

³⁹⁷ Matta, 3 / 16 - 17

³⁹⁸ Matta 28 / 19

bilmek veya söylemek başarısızlığa mahkûm bir teşebbüstür” demek yine bir yanlışlıktır; her şeyi kavrayıp anlamasak da, yine O’nun hakkında fikir yürütmek imkânsız değildir. Teslis abes ve imkânsız değildir. Akla aykırı bir nazariye olamaz. Ancak Allah’ın sırrı açıklanamaz.”³⁹⁹

Üçlü birliği tanımlamak amacıyla “şahıs, uknum, şahsiyet gibi terimler kullanılır. Ancak bu terimler, insanlar tarafından kullanılan anlamların dışında kullanılmaktadır. Bu kavramlar tek anlamlı değil, benzeşim anlamlıdır. Bu bakımdan insanlar ve Allah için kullanıldığında aynı manayı vermezler. Sonuç itibariyle Allah’ın gerçek mahiyeti veya özü bir sır veya gizdir, insan dilinin oluşturduğu hiçbir terim, insan aklının oluşturduğu hiçbir kavram, onu gerçekten olduğu gibi ifade edemez.⁴⁰⁰ Görüldüğü gibi Hıristiyanlık teslisi akılla temellendirme yerine bir iman konusu yapmaktadır. Çünkü; bu inanca göre insan, aklıyla Allah’ın sırrını çözemez. Bu sırrı çözmek insan aklını aşar.

Hıristiyanlar, teslisin ikinci unsuru olan “Oğul” kelimesinin Yahudi kaynaklı olduğunu ifade ederler. Zira; Yahudi geleneğinde “Tanrı’nın oğlu” tabiri mecazi olarak kullanılmakta idi. İbrani kralları, mecazi olarak Tanrı’nın oğulları, Tanrı’da onların babaları sayılırdı. Fakat Müslümanlar, bunu lafzi olarak anladıkları İsa’ya bir iftira kabul edip bu anlayışı reddetmektedirler. Böyle yapmakla Müslümanlar, Hıristiyanların “baba” kelimesine yükledikleri lafzı anlama cevap vermiş olmaktadır. Ancak bu mecaz olarak kullanıldığında, Müslümanların itiraz edecekleri bir nokta kalmamaktadır. Bizim mecaz olarak kullandığımız aynı ilahi sıfatları Kur’an, değişik ayetlerde “rahman, rahim” gibi sıfatlar olarak kullanmaktadır.”⁴⁰¹

Müslümanların kendileri için yapmış olduğu tenkitlere cevap veren Hıristiyanlar, İsa için kullanılan tabirlerin, mecazi olarak kullanıldığını, bunların sıfat olduğunu, aynı sıfatların Kur’an tarafından da kullanıldığını ifade etmekte, bu suretle Hıristiyanlığa yapılan tenkitlerin haksız olduğunu belirtmektedirler.

Teslisi oluşturan üç unsurun vasıf olduğunu iddia eden Hıristiyanlar; bu vasıfların ebedi olduğunu savunurlar. Çünkü doğası her zaman aynı olan tanrı’da, öze ilişkin bir değişiklik yoktur. Bu vasıflar, bizim insan olarak, Tanrı’ya yakıştırdığımız vasıflar değildir. İçkin ve Tanrı’nın doğasına özdür. Dışarıdan etkilenecek vasıflar değildir.⁴⁰²

³⁹⁹ Xavier Jacop, *Sorabilir miyiz?*, 17 - 18

⁴⁰⁰ Xavier Jacop, 19

⁴⁰¹ John Hick, *Hıristiyanların İsa’yı Algılamaya Biçimi ve Bunun İslam’ın Anlayışıyla Karşılaştırılması*, Çev: Şaban Ali Düzgün, İslamiyat, C. 3, sayı 4, 82

⁴⁰² Thomas Michel, 70

Hıristiyanlar İsa'ya oğul denmesini şu şekilde ispat etmeye çalışırlar. “İsa, Allah’tan bahsederken “Peder” ya da “Pederim” deyimini kullanmıştır; bunun üzerine ilk Hıristiyanlar da “Oğul” deyimini kullanmışlardır. Bir başka neden ise, oğul peder’e benzemektedir. Bu benzerliği ifade için Oğul tabiri çok uygun bir tabirdir. Babanın oğlunu, oğulun da babasını sevdiği gibi birbirlerini sevmektedirler. Üçüncü neden ise İsa’nın beşer olmadığı, beşer uknumun yerine ilahi uknumun var olduğudur. Dolayısıyla, İsa’nın tabiatı beşeri değil ilahi olmaktadır.”⁴⁰³

Hıristiyanlara göre Kutsal Ruh, İsa’nın göğe alınmasından sonra inananları desteklemek, güçlendirmek ve yönlendirmek için inmiştir. Kutsal Ruh, Tanrı’nın etkinliğini ifade etmektedir. Ayrı bir Tanrı değildir.⁴⁰⁴

Kutsal Ruh, pederle oğul arasındaki sevgi bağlantısını tesis etmektedir. Oğul ve peder karşılıklı olarak birbirlerini sevmektedirler. Kutsal Ruh, hem oğulda, hem pederde üçüncü bir benlik oluşturur. Peder ile oğul arasındaki bu sevginin niçin üçüncü bir şahsiyetle var olduğunu bizim beşeri zekâmız anlayamaz. Çünkü; bu tamamen Allah’ın sırrıdır.⁴⁰⁵

Hıristiyanlar “Teslisi anlamaya çalışalım ama tamamen anlayamayacağımızı da kabul edelim” anlayışı çerçevesinde, “yaratılmış bir aklın Tanrı’yı kavrayamayacağı; aksi takdirde Tanrı’nın Tanrı olamayacağı” iddiasında bulunmaktadır. Çünkü; sonlu olan sonsuz olanı idrak edemez. Burada akıl, kendi sınırının sonuna gelmiş bulunmaktadır. Buradan daha öteye ancak inanarak ve güvenerek ulaşılabilir.⁴⁰⁶ Dolayısıyla insan bu imana akli ve bilimsel yolla değil, ancak Tanrı’nın inayeti ve ilhamı sayesinde kavuşur. Bu bir akıl işi değil, aksine iman ve ilham işidir.⁴⁰⁷

---

⁴⁰³ Xavier Jacob, *İsa Kimdir?*, İstanbul 1992, 151

⁴⁰⁴ *İsa’nın Yaşamı ve Kilise Tarihi*; Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 2000, 72

⁴⁰⁵ Xavier Jacob, *Sorabilir miyiz?* 18

⁴⁰⁶ Dominik Pamir, 102

⁴⁰⁷ Ahmet Şelebi, *El – Mesihîyye*, Kahire 1973, 106.

5. ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR'IN HİRİSTİYANLIĞI TENKİDİ

5.1. Allah'ın Birliği ve Teslis'in Tenkidi

İslam Dininde Allah'ın birliği, teslise mukabil olarak tevhid inancında özetlenmiştir. Çünkü; tevhid inancı İslam Dini'nin temelini teşkil etmektedir. Tevhid, Allah'ın tek olup, eşi, benzeri ve ortağının bulunmaması demektir. Bu inanç, Hz Âdem'den itibaren son peygamber Hz. Muhammed'e kadar, Hz. İsa'da dâhil olmak üzere, gönderilen bütün elçiler tarafından tebliğ edilmiş bir hakikattir.

Kâinata bakıldığında, tek bir nizamın hâkim olduğu ve hüküm sürdüğü müşahede edilmektedir. Kâinattaki bu nizam hiçbir surette inkıtaya uğramadan varlığını idame ettirmektedir. Öyleyse, evreni idare eden yaratıcı bir ve tektir. O da Allah'tır. Eğer bunun aksi düşünülmüş olsaydı, bu durumda ilahlar birbirlerinin tesis etmiş olduğu nizamı bozarak, üstünlük mücadelesine girişirler, bu suretle ilahlar arasında kıyasıya bir rekabet yaşanırdı. İşte Kur'an, bu hususu şu şekilde ifade etmektedir: "Eğer yerle gökte Allah'tan başka tanrılar olsaydı ikisi de bozulurdu. Arşın Rabbi olan Allah, onların vasıflandırdıklarından münezzehtir."⁴⁰⁸ Allah evlat edinmemiştir; Onun yanında hiçbir Tanrı yoktur, olsaydı, her tanrı kendi yarattığına sahip çıkar ve birbirinden üstün olmaya çalışırdı. Allah onların vasıflandırdıklarından münezzehtir.⁴⁰⁹ "Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. Biz, ondan başkasına Tanrı demeyiz".⁴¹⁰ Zikrolunan ayetlerde, tevhid inancının bütün sadeliğiyle korunulması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Bir başka ayette de tevhid inancı şu şekilde vurgulanmaktadır. "Muhakkak ki ben, yalnızca ben Allah'ım. Benden başka hiçbir ilah yoktur."⁴¹¹

Allah, kemiyetten, keyfiyetten, mahiyetten, mekândan, zamandan ve hareketten münezzehtir, tektir. Çünkü hiçbir surette bölünme kabul etmez. Ne bil fiil parçada, ne de bütünde olduğu gibi düşünce ve vehim ile parçalarda, ne de zatı, birbirine aykırı bir takım akli manalardan mürekkep olarak onların birleşmesiyle bir bütün olmak suretiyle akılda asla bölünmesi yoktur. Allah kendine özgü olan, varlığında bir ve tektir. O, tamam olmak için ihtiyaç duyacağı bir şey kalmamış olan, tam varlık olduğu için tek olandır.⁴¹²

Allah, varlığı vacibü'l-vücut olandır. Yani O, hakikatin özünde bir araya gelme ve birden fazlalık gösterme yönlerinin hepsinden münezzehtir. Çünkü bir araya gelen her mahiyet,

---

⁴⁰⁸ Enbiyâ, 21/22

⁴⁰⁹ Mü'minun, 23/ 91

⁴¹⁰ Kehf , 18/14

⁴¹¹ Tâhâ, 20/14

⁴¹² Elmalılı, C.9, 274

parçalarından her birine muhtaç konumundadır. Parçalardan her birisi de ona muhtaçtır. Başkasına muhtaç olan her şeyin, zatından dolayı varlığı ve yokluğu mümkündür. Bu yüzden mürekkep olan her şey, zata itibariyle mümkündür. Kâinatın hepsinin başlangıcı olan Allah'ın mümkün olması ise imkânsızdır. Öyleyse Allah, özünde ferttir, birdir. Allah bir olduğu için, katılımsız olması da zorunludur. Çünkü her katılımın sağı, solundan başkadır. Şayet bu şekilde olursa bölünen olur. Öyleyse Allah'ın katılmışlığı muhaldir. Allah kendisi katılmış olmayınca, katılanlardan ve yönlerden hiçbir şeyin içinde değildir. Bir şeyin içerisine girmemesi de zorunlu olur. Çünkü; mahalli ile beraber bir olamaz. Allah, hiçbir şeye mahal de olmaz. Dolayısıyla, Allah'ın bir olması zorunludur.⁴¹³

Tevhid inancının sadeliği ve açıklığına mukabil Hıristiyan inancının esasını teşkil eden teslis akidesi, karmaşıklıklarla doludur. Hıristiyanlar bu inançlarında “Baba ilah, kendi ilahlık cevherinden Oğula ve Ruh'u'l Kudüs'e birer cevher vermiş, her biri birer ilah olan üç unum yani Baba, Oğul, Ruh'u'l Kudüs, hem cevherde hem ilahlık vasfında birleşip bir ilah olmuş” demek suretiyle Allah'ı bir cevherden üç şahsa ayırıp, sonra üç şahsı ilahlık sıfatında birleştirmişler ve bir şahıs yapmışlardır. Bu surette üç zata, hem cevherde hem sıfatta ortak ederek birleştirmişlerdir.” Üç şahıs bir şahıstır, üç ilâh bir ilahtır. Çünkü cevherleri bir, sıfatları birdir” demişlerdir.⁴¹⁴

Hıristiyanların “Ekânim-i Selase”, dedikleri şey, üç kök anlamına gelmektedir. Buradan anlaşılıyor ki; Ekanim-i Selase, ulûhiyetin üç aslı, kökü, cevheri olan üç zat, mütemayiz üç şahıs demektir. Bunların birincisinden, diğerleri sırasıyla südur etmişlerdir. Her biri, birbirinden tamamen ayrı bir şahıs olmakla beraber, üçü de birbirinin temsilcisi olarak bir tek şahıs halinde birleşmiş, üçü bir, her biri aynı zamanda üç, daha sonra hepsi bir olmuş” şeklinde izah olunmuştur.⁴¹⁵

Görüldüğü gibi Hıristiyanların teslis inancı meçhul ve kapalıdır. Çünkü; üç sıfatla tavsif edilmiş bir zata varlığını kabul ediyorlar. Hıristiyanlar teslisi savunurken, bunların sıfat olduğunu iddia etmektedirler. Ancak bu üç unsur sıfat değil, hakikatte zattır. Delili ise, onlar bu sıfatların bizatihi, hem İsa, hem de Meryem'e birleşmesini caiz görmektedirler. Onlar, sıfatların başka bir varlığa hulul etmesini ve başka bir seferde de o varlıktan ayrılmasını normal

---

⁴¹³ Elmalılı, C. 9, 275

⁴¹⁴ Elmalılı, C. 9, 280

⁴¹⁵ Elmalılı C. 9, 300

karşılmaktadırlar. Hıristiyanlar her ne kadar sıfat deseler de, gerçekte kendi kendine kaim olan müteaddit zatlar kabul etmişlerdir. İşte bu katıksız bir küfürdür.⁴¹⁶

Fahreddin Razî, bu meseleyle ilgili şöyle bir kıyaslama yapmaktadır: “Üç lafzını, onlar “üç sıfat” olarak kabul ediyorlar” şeklinde anlarsak, bunun kabul edilmemesi mümkün değildir. Çünkü Müslümanlar da Allah için “Melik, Kudüs, Selam” gibi birbirinden ayrı anlamlı sıfatlar kullanılmaktadırlar. Dolayısıyla sıfatların taaddüd ettiğini söylemek küfür olsaydı, bütün Kur’an’ın reddi ile aklın da reddedilmesi gerekirdi. Çünkü Allah’ın “âlim” sıfatı ile “hayy” sıfatı birbirinden farklıdır.⁴¹⁷

Kur’an, Allah’ın her türlü şirk şaibesinden uzak olduğunu vurgulamak ve şüpheleri ortadan kaldırmak için “ De ki O Allah birdir” buyurmuştur.⁴¹⁸ Şunu kabul etmek gerekir ki birden fazla sıfatın cüz olarak değil, sıfat olarak yalnızca bir zatta toplanması şirki gerektirmez. Aksine, kemal ve fert olmasını gerektirir. Ancak birden fazla zatın bir özellikte veya herhangi bir şeyde birleşmesi ise şirkin kendisidir. Sıfatlar birbirine girer. Ama zatlar birbirine girmez. Bu yüzden İslam âlimleri bunu şu şekilde formüle etmişlerdir: “Allah’ın zatında sıfatların çokluğuna hükmetmek, şirk olmaz. Fakat sıfatta birleşen zatların çokluğuna hükmetmek katıksız şirk olmaktadır”.⁴¹⁹ Hıristiyanlar, sıfatlar noktasında İslam’ı tenkit ederken bu ayırımı dikkat etmemişlerdir. Çünkü bir zatta, birden fazla sıfat toplanabilir. Bu, Allah’ın zatında çokluk anlamına gelmez.⁴²⁰

Allah, zatından dolayı varlığı, zorunlu olandır. İlahlık yalnızca O’nun hakkıdır. Allah hiçbir şeyden südur etmemiştir. Sıfatları özüyle kaimdir. Fakat; Hıristiyanlar bu sıfatları aynı tabiatta doğmuş zatlar olarak kabul etmekle kalmayıp, zarfı zarf içine kor gibi hepsi bir biri içinde eşit bir şekilde iç içe girmiş, farklı olarak birlik içinde; çıkmış değilken çıkmış, çıkmış iken çıkmamış, bir iken üç, üç iken bir olması gibi türlü çelişkilerle dolu bir teslis benimseyerek, akıl ermez bir itikada tabi olmuşlardır.⁴²¹

---

⁴¹⁶ Râzî, C. 8, 428

⁴¹⁷ Râzî, C. 8, 428-429

⁴¹⁸ İhlas, 112/1

⁴¹⁹ Elmalılı, C. 9, 280

⁴²⁰ Elmalılı, C. 9, 283

⁴²¹ Elmalılı, C. 9, 301-302

Kur'an, teslis inancını benimseyen Hıristiyanlara çok ağır tenkitlerde bulunmakta, "Allah, Meryem oğlu Mesih'ten ibaret" diyenlerin kesinlikle küfre girdiklerine işaret etmektedir.⁴²² Çünkü; İsa'ya iman ve ibadet adına söylenmiş bu söz, esas itibariyle onu yalanlama ve davetine karşı koyma anlamına gelmektedir.⁴²³

Kur'an, bir başka ayette "Allah'tan başka hiçbir ilah bulunmadığı halde, Allah için üçüncüsüdür" diyenleri, küfürle itham etmektedir.⁴²⁴ Elmalılı, ilgili ayeti şöyle açıklamaktadır: "Allah üç ilahtan biridir. Bu inanç sebebiyle Hıristiyanlar, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh arasında ayırım yapmazlar."⁴²⁵ Burada ince bir noktaya dikkat çeken Elmalılı, "Salisü Selase" ifadesinin kesinlikle "Ehadü Selase" anlamına gelmediğini ifade etmektedir. Çünkü ona göre, üçün içinde üçüncü mertebede bulunan biri anlamında "Ehadü Selase" demektir. Burada mertebe gözetilmektedir. Birinci, herhangi birinden varsayılsa bile, salis yine ikinciden sonra gelir. Dolayısıyla "Salisi Selase" diyen sadece üçün biri dememiş, aynı zamanda "üçün üçüncüsü" demiş olmaktadır. Ayeti kerimede "üçün birincisi" denilmeyip, "üçün üçüncüsü" denilmesi önemli bir noktadır. Dolayısıyla bu görüş üçlü ilah inancına sahip olan bütün Hıristiyanların inancıdır.⁴²⁶

Hıristiyanlar tesliste "Allah üçtür" demiyorlar, ilâh üçtür diyorlar ve Allah'ın "üçün üçüncüsü" olduğunu söylüyorlar. Çünkü onlara göre ilahlığın tabiatı birdir. Ancak; şahıs üçtür. Üç unsurun her biri ilahdır. Bu yönüyle üçü de eşittir. Bu itibarla, üç tanesi basit (ayrı), biri de birleşik olmak üzere dört ilah olduğu da düşünülmemelidir.⁴²⁷

Hıristiyanlıktaki bu izah edilmesi güç akideye karşı duran Kur'an "Allah'ın var olmasında hiçbir şeye muhtaç olmadığını, aksine herkesin O'na muhtaç olduğunu vurgulamış",⁴²⁸ kendisine nesil isnad edenlere, "O, aynı zamanda Babadır, Oğuldur, Anadır, her biri, ilahlık makamında birdir. Çünkü cevherleri aynıdır" diyenlere "O doğurmadı" ifadesiyle karşılık vermektedir. Yani; Allah'ın zatından parçalar çıkmamıştır. Allah, ana ve baba değildir. Çünkü doğurmak, ona benzer bir parçanın teşekkülü, sonra da ayrılması demektir. Bu da Allah'ın zatında bölünmeyi, değişmeyi, sonradan olmayı gerekli kılar ve sonuçta faniliği ve yok olmayı gerektirir. Çünkü

---

⁴²² Mâide, 5/72

⁴²³ Elmalılı, C. 3, 247

⁴²⁴ Mâide, 5/73

⁴²⁵ Elmalılı, C. 3, 248

⁴²⁶ Elmalılı, C. 3, 247- 248

⁴²⁷ Elmalılı, C. 3, 248 -249

⁴²⁸ İhlas, 112/2.

doğuran parçalanır, parçalanan ise yok olur. Dolayısıyla doğan ve doğuran, konum itibariyle aynı pozisyona düşer. Bütün bunlar Allah'ın birliğine aykırı düşen şeylerdir.⁴²⁹

Teslisteki üç unsurun, üçünü de birbirine eşitleyen Hıristiyanlar, bununla da yetinmeyip, üç unsuru oğlun şahsında toplamışlardır. İşte Kur'an, bunları red için "O doğurmadı ve doğrulmadı" buyurmuştur.⁴³⁰ Buradaki "doğurmadı" ifadesi, Allah'ın bir başkasını doğurmaması, bir başkasından da doğmaması anlamındadır. Çünkü doğuran bir baba veya doğuran bir ana, Allah olmadığı gibi, doğrulmuş bir oğlun veya doğuran bir ananın da ilah olması mümkün değildir. Doğuran fani ve muhtaç olduğu gibi, doğan da aynı şekilde fani ve muhtaç olur. Allah'ın zatında ise böyle bir noksanlık düşünülemez.⁴³¹

Kur'an, Allah'ın zati, sıfatları, birliği gibi noktalarda bu denli şeffaf olmasına rağmen, Hıristiyanlık bir o kadar sırlarla ve karmaşa ile doludur. Teslis inancı gereği, uluhiyet âlemi ile beşeriyet âlemi birbirine karışmış durumdadır.⁴³² Aklın çelişki kanununu çiğneyen bu inanç, akli açılımlara fırsat bırakmamış, bütün ilim ve fenleri tabiatından çıkarmış, ispat yolundan ayrılmış, tamamen eğilimlere dayalı olarak dini nasıl rast gelirse, insanları dizginlemeye bir vesile kılmıştır.⁴³³

Sonuç olarak Hıristiyanlar, dinlerinin akıl dini olmadığını, inanç dini olduğunu vurgulamaktadırlar. Çünkü din, iman işidir. Akıl işi değildir. "Dinime saçma olduğu için inanıyorum" diyen Augustin ve aynı felsefeden hareket ederek "inanıyorum çünkü aklıma yatmıyor" diyen Tertullianus,⁴³⁴ bunu çok net bir şekilde ortaya koymaktadır. Hıristiyan felsefesine göre üç kişilikte bir Tanrı, bir kişilikte üç Tanrı" kavramını alelâde bir kafa kavrayamaz. Bu doktrin ancak medeni kafalarca anlaşılabilir. Doktrinin anlaşılmama nedeni, insandan kaynaklanmaktadır.⁴³⁵ Teslis, bu günkü hali ile açıklanamaz. Ancak; kıyâmet günü her şeyin açıklanması ile teslisin açıklanması mümkün olacaktır.⁴³⁶ Aklın her şeyi kavrayamadığını, akıl kanunlarına ve mantık ölçülerine uymayan bir takım meseleler de olduğunu belirten Hıristiyanların bu inancı, akli aşan bir mesele değil bilakis aklın gerisine itilmiş bir meseledir.⁴³⁷

---

⁴²⁹ Elmalılı C. 9, 296

⁴³⁰ İhlas, 112/3

⁴³¹ Elmalılı, C. 9, 298

⁴³² Elmalılı, C. I, 137

⁴³³ Elmalılı, C. I, 138

⁴³⁴ Ali Arslan Aydın, *İslam – Hıristiyan Diyalogu ve İslam'ın Zaferi*, Ankara 1984, 186

⁴³⁵ Abdullah Masdûsi, *Yaşayan Dünya Dinleri*, İstanbul 1981, 189 -190

⁴³⁶ M. Ebu Zehra, 199

⁴³⁷ Ahmet Kahraman, *Mukayeseli Dinler Tarihi*, İstanbul 1999, 230 – 231

5.2. Hz. İsa'nın İlah Kabul Edilmesinin Tenkidi

Teslisin ikinci unsuru olan Hz. İsa, Hıristiyanlar tarafından beşer konumundan çıkartılarak ilah konumuna yükseltilmiştir. Hz. İsa, bir peygamber olarak gönderilmesinin nedenini ve kendisinin bir kul olduğunu açıkça ifade etmesine rağmen,⁴³⁸ ölümünden sonra da Hıristiyanlıkta bazı değişiklikler meydana gelmiştir. İşte bu değişikliklerin başında, İsa'nın konumu gelmektedir. Hıristiyanların Hz. İsa'ya yüklemiş oldukları vasıflar sebebiyle Kur'an onları şiddetle reddetmektedir.⁴³⁹ Çünkü Kur'ana göre, hiçbir surette Allah'a doğma, büyüme, peygamber olma ve ölme gibi beşeri vasıflar izafe edilemez. Hz. İsa'nın da peygamber olması nedeniyle Allah'tan vahiy alması, ona insanüstü bir özellik de kazandırmaz.⁴⁴⁰

Allah, insanlara peygamber olarak göndereceği kimseleri, yine insanlar arasından seçip ayırmıştır. Kur'anda, çoğu zaman peygamberlerin beşeriyeti vurgulanmaktadır. Kendilerine peygamberlik görevinin tevdi edilmesi, kesinlikle onları beşer konumundan ilâhi konuma çıkarmaz. Çünkü peygamberler beşerdir. Beşer ise ölümlüdür. Ölümlü olan bir insanın ulûhiyetten nasibi yoktur. Çünkü ölüm ile ulûhiyet bir arada bulunmaz.⁴⁴¹ Onun için sınırlı olan ve belli bir doğum günü olan bir insana "tanrı" demek, affedilmez bir hatadır.⁴⁴²

Hz. İsa'yı, insanlığı hidayete erdirmesi için risalet görevi ile gönderen Allah, hiçbir peygamberin Allahlık iddiasında bulunamayacağını şu ayetiyle ortaya koymaktadır: "Hiçbir insanın, Allah'ın kendisine kitap, hikmet ve peygamberlik vermesinden sonra kalkıp da diğer insanlara: "Allah'ı bırakıp bana kulluk edin" demesi mümkün değildir. Aksine şöyle demesi gerekir: " Okutmakta ve öğretmekte olduğunuz kitap gereğince Allah'a halis kullar olun" der ve size " melekleri ve peygamberleri tanrılar edinin" diye de emretmez.⁴⁴³ Çünkü peygamber bir elçidir. Görevi ise tebliğdir.⁴⁴⁴

İnsanları kulluğa ve ibadete çağırarak, ilahlığın bir gereğidir. Bu kulluk yalnızca Allah'a muhsustur. İnsanların kulluk yapması, Allah'a karşı aciz durumda olduklarını gösterir. Çünkü; kulluk beşeri bir vasıftır. Nitekim Hz. İsa'da, "Allah benim de Rabbim, sizinde Rabbinizdir. Öyle

---

⁴³⁸ Zuhruf, 43/63 - 64

⁴³⁹ Mâide, 5/116 - 117

⁴⁴⁰ Fatiş, 124

⁴⁴¹ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, Çev: Salih Tuğ, İstanbul 1993, C. 1, 427

⁴⁴² Fazlurrahman, 246

⁴⁴³ Âl-i İmrân, 3/79 -80

⁴⁴⁴ Sâbûnî, C. 1, 216

ise ona kulluk edin. İşte bu doğru yoldur.”⁴⁴⁵ Demek suretiyle insanlara kime ibadet edilmesi gerektiğini açıklamış, kendisinin de bir beşer olduğunu ortaya koymuştur.

Peygamber olarak gönderilen insanlarda, beşeriyet üstü vasıflar aranmış, onların beşere mahsus bir takım fiilleri peygamberlikle bağdaştırılmamıştır. Nitekim; Mekke müşrikleri de “Bu peygambere ne oluyor ki yemek yiyor ve çarşılarda geziyor”,⁴⁴⁶ ifadesini kullanmışlardır. Buna mukabil Allah “De ki! Ben de ancak sizin gibi bir beşerim, bana tanrınızın tek bir Tanrı olduğu vahyolunuyor.”⁴⁴⁷ Ayetiyle peygamberinin konumunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla, peygamberler yemek yemeyen cesetler olarak yaratılmamıştır. Onlar da yer, içer ve uyurlar.⁴⁴⁸

Hz. İsa için beşeriyet vasfını uygun görmeyen Hıristiyanlar, onun ölüleri dirilttiğini, babasız yaratıldığını, dolayısıyla Tanrı olması gerektiğini iddia etmektedirler.⁴⁴⁹ Hâlbuki Allah, Meryem oğlu Mesih’in mucize ve tebliğ ile gönderilmiş bir elçi olduğunu, ilk olarak gönderilmiş bir elçi olmadığını, kendinden önce de peygamberlerin gelip geçtiğini, kendisine verilen bir takım mucizelerin onlara da verilmiş olduğunu, fakat gönderildikleri kavimlerin kendilerini ilah mertebesine çıkarmadıklarını belirtmiştir. Allah nasıl ki İsa’ya ölülere hayat verme mucizesini vermiş ise, Musa’ya da asasıyla hayat verme mucizesi vermiştir.⁴⁵⁰ Nasıl ki Âdem, hem anasız, hem babasız yaratılmışsa, İsa da babasız yaratılmıştır. İşte İsa’da, böyle bir resuldür. Dolayısıyla babasız doğmuş olmak, ulûhiyetin delili olamaz. Çünkü; aynı ailede yetişen ve değişik şekillerde yetiştirilen Yahya’da mucizevî bir şekilde yaratılmıştır.⁴⁵¹ Dolayısıyla yaratan mutlak ilah, yaratılan ise nasıl yaratılırsa yaratılsın kuldür.⁴⁵²

Kur’an, Hz. İsa ile annesini yan yana zikretmektedir. Hz. İsa için “Meryem oğlu” ifadesini kullanmaktadır.⁴⁵³ Bu kullanım tarzı Hıristiyanların İsa’nın konumunu ilâh konumuna taşımaları,⁴⁵⁴ İsrailoğulları’nın ise çirkin iftiraları nedeniyledir.⁴⁵⁵ Ayette “Meryem oğlu” ifadesinin yer alması dikkate değer bir husustur. Çünkü; annesi de bir beşerdi. Dolayısıyla bu ifade, Hz. İsa’nın bir beşerden doğduğunu, ezeli olmadığını, tanrı olamayacağını ifade içindir.

⁴⁴⁵ Al-i İmrân, 3/51

⁴⁴⁶ Furkan, 25/7

⁴⁴⁷ Kehf, 18/110, Fussilet, 41/6

⁴⁴⁸ Enbiyâ, 21/7, 8

⁴⁴⁹ İbn Kesir, C. I, 368

⁴⁵⁰ Âraf, 7/103 – 126, Tâhâ, 20/17 - 21

⁴⁵¹ Mevdudî, C. 1, 255

⁴⁵² Vehbe Züneyli, *Tefsirü'l - Münir*, Çev: Komisyon, İstanbul 2005, 135

⁴⁵³ Mâide, 5/72 - 75

⁴⁵⁴ Fatih Kesler, 237

⁴⁵⁵ Elmalılı, C. 2, 122

Çünkü birinden doğanın başlangıcı var demektir.⁴⁵⁶ Böyle bir durumda olanın, yani ana rahminden şekillenen birisinin sonradan, Tanrı olması imkânsızdır.⁴⁵⁷

Hiz. İsa'nın ilah olamayacağına dair Kur'an "Hz. İsa'nın ve annesinin yiyip içtiğini" delil getirmektedir.⁴⁵⁸ Çünkü; yemek ve içmek bir ihtiyaçtan ve eksiklikten kaynaklanmaktadır. Böyle bir ihtiyaç ise ilah olmaya manidir. Şayet Hz. İsa ilah olsaydı, yiyip içmeksizin, kendisinden açlığın tesirini defetmeye kâdir olurdu. Hz. İsa, kendisinden zararı gideremediğine göre, onun âlemlerin ilahı olması da düşünülemez.⁴⁵⁹

Hiz. İsa ve annesi ilâh olamayacağına göre, burada ilahlığın gereği, bir de tersi olması itibariyle, iki delil sunulmaktadır. "Birincisi; İsa ve Meryem'in özellikleri, geçmişte görülen özelliklerdir. İlahlık benzersizliği gerektirir. Örnek ve benzerlerinin olması onun bir resul, annesinin ise salih bir kadın olmasını gerektirir. İsa ve annesinin, üstünlüklerinin gelip geçici olması da bir noksanlıktır. Dolayısıyla noksanlık, ilahlık arz etmez. İkincisi; Hz İsa'dan önce anneleri salih birer kadın olarak resuller gelmiştir. Onlar da bir ihtiyaca binaen yiyip içmekte idiler. Hâlbuki bu bir eksikliktir. İlah olan, muhtaç olmayan; ama muhtaç olunan demektir."⁴⁶⁰ Bu ifadeler kısaca şöyle özetlenebilir: 1) İsa ve annesi örnekleri ve benzerleri olan kimselerdir. Benzerleri olan kimselere ilah denemez. 2) İsa ve annesi benzerleri gibi ölüme mahkûmdurlar. Dolayısıyla ilah olamazlar. 3) İsa ve annesi yemek yiyen ihtiyaç sahibi kimselerdir. İhtiyaç, acziyetten ileri gelir. İlahlık ise hiçbir şekilde acziyet kabul etmez.

İlah olanın, kendisi dışındaki her şeyden müstağni; kendisi dışındaki her şeyin de ona muhtaç olması gerekir. Şayet İsa böyle olsaydı, Allah'a ibadet etmesi anlamsız olurdu.. Çünkü ilah olan başka şeye tapmaz. İlah'a ibadet eden, ancak kuldur. Hiz. İsa'nın da ibadete devam ettiği tevâtürden bilindiğinden, O'nun başkasına muhtaç olduğu anlaşılır. Dolayısıyla bu konumda olan birinin ilah olması, kullara fayda verip, zararları def etmesi imkânsızdır.⁴⁶¹

Hıristiyanlar, Hiz. İsa'nın gaybı bildiğini, gaybı ise yalnızca Allah'ın bilebileceğini, dolayısıyla İsa'nın "Allah" olduğunu iddia etmektedirler. Onlar, İsada normal insanlarda görülmeyen haller göründüğünü, dolayısıyla İsa'nın ilahi bir yönünün olduğuna dikkat

⁴⁵⁶ Bayraktar Bayraklı, C.6, 111

⁴⁵⁷ Taberî, C. 1, 225

⁴⁵⁸ Mâide, 5/75

⁴⁵⁹ Râzî, C. 9, 176

⁴⁶⁰ Elmalılı, C. 3, 252 -254

⁴⁶¹ Râzî, C. 9, 177

çekerler.⁴⁶² Hâlbuki İsa'nın gaybı bilmesi, Allah'ın kendisine vahyetmesiyledir. Ancak İsa'nın bazı şeyleri bilip, ihata edememesi, O'nun ilah olmadığına, kati surette delalet etmektedir. Hz. İsa'nın bütün malumatı ve muğayyebatı bilmediği ise açıktır. Şayet bilseydi, kendisine eziyet edilip, acılar tattırılmadan önce o mekândan uzaklaşırdı. Dolayısıyla, İsa'nın bir ilah olmadığına kesinlikle hükmetmek gerekir.⁴⁶³

Allah'ın Meryem'in döl yatağında suret verdiği İsa, ne ilahtır, ne de oğuldur. O, Meryem oğlu ve Allah'ın yarattığı bir insandır. Allah'ın onu Meryem'in rahmindeyken bazı mucizeler gösterecek şekilde yaratması, onu kul olmaktan çıkarmaz. Çünkü Allah, onu Âdem'in halifelerinden biri kılmıştır. O'nun Allah tarafından “doğrultularak” gelmesini düşünmek de caiz değildir. Zira doğurtma; hem doğurtanın içinde doğrudan doğruya bir suret vermeye bağlıdır, hem de doğurtanın “kayyum” oluşunu noksanlaştırır. Allah'ın noksanlaşması ise mümkün değildir.⁴⁶⁴

Allah'ın İsa'yı mucizevî bir şekilde yaratması, İsa'ya ilahlık cevheri verdiği anlamına gelmez. Buna bağlı olarak Allah'ın İsa ile bir tutulması ve İsa'nın öne geçirilmesi doğru değildir. Çünkü Allah'ın yaratması, bir eksilme değildir. Varlık âlemindeki hiçbir şey ondan südür etmemiştir. O, hiçbir şeye kendinden bir parça vermez. Allah, dilediğini dilediği şekilde yaratandır. İsa'da, Allah'ın yarattığı bir varlıktır. Onun göstermiş olduğu mucizeler, ilahlığından değildir. Allah dilemeseydi, bunların hiçbiri gerçekleşmezdi.⁴⁶⁵ Sonradan olanlar, Allah'ın eseridir. Eserler, eseri yapanın aynı veya parçası değil, ancak delilidir. Dolayısıyla Allah, İsa'nın ne aynı, ne de cüz'üdür. Yine, İsa da, Allah'ın ne aynı, ne parçası, ne cüzü değil, Allah'ın dışında ve aşağısında olan bir yaratıktır.⁴⁶⁶

Hıristiyanlar ve Yahudiler “Allah oğul edindi”⁴⁶⁷ demek suretiyle Allah'a iftirada bulunmuşlar, yaratma ve üreme arasındaki farkı ortaya koyamamışlardır. Yaratmayı ve icad etmeyi doğurmak ve üretmek olarak anlamışlardır. Sonradan gerçekleşmeyi bir doğum, gerçekleşeni bir çocuk, sebebi de, anne ve baba gibi düşünmüşlerdir. Doğurma ve doğmanın, her

⁴⁶² Suad Yıldırım, *Kur'an'da Ulûhiyet*, İstanbul 1987, 283

⁴⁶³ Râzî, C. 6, 139

⁴⁶⁴ Elmalılı, C. 2, 271-272

⁴⁶⁵ Elmalılı, C. 3, 140

⁴⁶⁶ Elmalılı, C. 3, 138-139

⁴⁶⁷ Yûnus 10/68, Enbiyâ, 21/26-27, Meryem, 19/88 - 92

şeyden önce bir yaratmaya bağlı olduğunu, yoktan yaratma olmadan, kendiliğinden bir doğumun olacağını düşünmenin bir çelişki olduğunu hesap edememişlerdir.⁴⁶⁸

Allah’u Teala, İsa’ya ilahlık iddiasında bulunan Hıristiyanları, şiddetle kınamaktadır. Allah, Hıristiyanlara meydan okumaktadır. “Şayet Allah İsa’yı ve annesini ve bunlar gibi yeryüzünün her tarafından bulunan insanları yok etmek istese kim bir şey kurtarabilir.”⁴⁶⁹ Tehdiidiyle adete onların acziyetini ortaya koymaktadır. İfadeden anlaşılıyor ki; bütün insanlar ölmeye mahkûmdur. Bunlardan biri olan İsa, ilah olamaz. Allah’ın iradesine karşı annesini ölümden kurtaramayan, kendini hatta bir kılını bile kurtarma imkânı olmayan İsa, Allah’la nasıl aynı olabilir? Allah’ı ölümlü bir şahsa indirgemek ve “Allah İsa’dan ibarettir” demek büyük bir küfürdür.⁴⁷⁰

Kur’an, Hıristiyanların iddialarını çürütmek, söyledikleriyle kendilerini susturmak için ayette yalnız “Meryem oğlu İsa’yı ilah etmeyi dilerse” demek yeterli iken, bununla yetinmemiş, gerçeği hem susturma, hem de delil getirme yoluyla açıklayıp anlatmak üzere “Annesini ve bütün yeryüzündekileri” ifadesini de eklemiştir. Bu çok önemli bir incelikdir. Bununla tümevarım yolu gözetilmek suretiyle, İsa’nın önce annesine, daha sonra yeryüzündeki bütün ruh ve akıl sahiplerine” hitap ederek bunların aynı cinsten ve birbirine benzer olduğuna dikkat çekmiştir. Böylece İsa ve annesinin ölmeye mahkûm olacakları, ilah olamayacakları önce açıkça, daha sonra gizli bir mana ile ispat edilmiştir. Dolayısıyla İsa’nın ilah olduğu, bütün ihtimalleriyle batıl ve küfürdür.⁴⁷¹

Hız.İsa’nın ilahlığını reddetme noktasında yukarıda zikrolunan ayetlerde “Kim ve şey” lafızları kullanılmaktadır. Bu lafızlar, Allah’tan başka her şeyi içine alır. Bu manaya göre, Allah’tan başka her şeyin ölmesi ve yok olması mümkün, O’ndan başkasının ilahlığı imkânsızdır. Dolayısıyla bu tür ifadelerin yalnız İsa için değil, başkaları için dahi söylenmesi Allah’ı inkâr anlamına gelmektedir.⁴⁷²

---

⁴⁶⁸ Bkz., Elmalılı, C. 4, 381

⁴⁶⁹ Mâide, 5/17

⁴⁷⁰ Elmalılı, C. 3, 136 – 137

⁴⁷¹ Elmalılı, C. 3, 137 – 138

⁴⁷² Elmalılı, C. 3, 138 – 139

Allah’u Teala, Hz. İsa’nın ilahlık makamına karşı nasıl aciz bir konumda olduğunu hatırlatmak amacıyla “Ey İsa, Beni ve Annemi Allah yanında iki ilah edinin”⁴⁷³ diye sen mi söyledin?” ifadesinde bulunmaktadır. Allah, burada İsa’yı azarlamayı amaçlamamıştır. Asıl amaç, Hz. İsa’yı ilah edinen, teslis inancına sahip kimselerdir. İşte bu ayetten, Hz. İsa’yı ilah edinenler olduğu gibi, annesini de ilah edinenlerin olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.⁴⁷⁴

Allah’ın, Hıristiyanları İsa’nın nezdinde azarlaması, İsa’yı ilah edinme noktasında olmaktadır. Sorumluluk hitabı, doğrudan doğruya ona yönelmiştir. Hıristiyanların “Meryem’i değil, İsa’yı ilah edindik” demeleri bile onları sorumluluktan kurtarmaz. Bu bakımdan Hıristiyanlar, Allah’ın huzurunda İsa’yı müthiş bir sorumlulukla baş başa bırakmışlardır. Fakat Hz. İsa, bu sorumluluğu kabul etmemiş böyle bir ifade de bulunmaktan Allah’a sığındığını hak ve hakikat olmayan bir sözü söylemenin kendine uygun düşmeyeceğini ifade etmiştir. Hz. İsa bizzat kendi, kendisinin ilah olamayacağını, her şeyi bilen yalnızca Allah olduğunu, kulluk edebi içinde açıkça ifade etmektedir. Sonuç itibarıyla Hz. İsa; kendisine isnad edilen şeyleri kesin ve kat’i bir dille yalanlamıştır.⁴⁷⁵

5.3. Hıristiyanların “Mesih Allah’tır” İddialarının Tenkidi

Hıristiyan ilahiyatında, Hz. İsa’ya atfedilen önemli özelliklerden birisi de, onun Mesih oluşudur. Mesih kelimesi, İsa’nın fonksiyonunu gösteren bir kelimedir.⁴⁷⁶ Bu kelimenin aslı Ârâmice meşiha, İbranice mâşiahtır.⁴⁷⁷ Arapçada bu kelime “meshetmek, günahlardan temizlenmiş olmak, mübarek” gibi anlamlara gelir.⁴⁷⁸ Arâmice ve İbrânice’de ise “el sürmek, elle sıvazlamak, yağ sürmek, yağlanmak” anlamında kullanılır.⁴⁷⁹

Genel olarak Mesih, beklenen kurtarıcıyı ifade eder. Yahudilik ve Hıristiyanlıkta önemli bir yer tutan Mesih inancı, bu dinlerin inanç esasları arasında yer almaktadır.⁴⁸⁰ Yahudilere göre Mesih, günü geldiğinde yeryüzüne inerek, Yahudi ulusunu kurtaracak olan Tanrı temsilcisidir. Hıristiyanlar, bu adı biraz değiştirerek benimsemişler ve bu adı Hz. İsa’ya vermişlerdir. Hıristiyanlıkta Mesihçilik, dünyayı düzeltmek için bir Mesih bekleme inancını dile getirir.⁴⁸¹

⁴⁷³ Mâide, 5/116

⁴⁷⁴ Elmalılı, C. 3, 306

⁴⁷⁵ Bkz. Elmalılı, C. 3, 306 - 30

⁴⁷⁶ Mehmet Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, 45

⁴⁷⁷ Kurtubî, C. 4, 89, Esed, C. 1, 97.

⁴⁷⁸ İbn Manzûr, C. 3, 480

⁴⁷⁹ Jacaues Waardenburg, “Mesih”, DİA, C. 29, 306

⁴⁸⁰ Abdurrahman Küçük, *Dönmeler Tarihi*, Ankara 1992, 123

⁴⁸¹ Fatiş, 208

Kur’anda Mesih adı geçmekle birlikte, Yahudi ve Hıristiyanların anladığı anlamda bir Mesih geçmemektedir. Kur’anda Mesih, beklenen kurtarıcı anlamından daha ziyade, Hz. İsa’ya verilmiş bir şeref unvanı olarak kullanılmıştır.⁴⁸²

Hıristiyanlar, Mesih konusunda, haddi asmak suretiyle aşırılığa dalmışlardır. Onların bu aşırılığı, Mesih’i Tanrı konumuna taşımakla olmuştur. Yüce Allah, Mesih’i ilah konumuna taşıyarak, haksızlık edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır.⁴⁸³ Kur’an “Allah Meryem oğlu Mesih’tir”⁴⁸⁴ diyenleri şiddetle tenkid etmektedir. Hıristiyanlar, Mesih’e ilah dedikleri gibi, “baba, oğul, ruh”, üç ilâh, bir ilâhtır. “Ulûhiyet cevheri birdir.” Diyerek üçlü inanma altında tevhid iddia ettiklerinden, gerçekte “Allah, Mesih’ten ibarettir.” Demiş oluyorlar. Hıristiyanların bu inancı hem şirki, hem de birliği ihtiva eder.⁴⁸⁵

Hıristiyanlar, “baba, oğul ve ruh” diye ayırdıkları üç ilahı, bir Allah olmak üzere birleştirdikleri zaman, bu birlikte Mesih’i kastederler. Babanın ve Ruh’un, Mesih’te cesetlendiğini düşünürler. Dolayısıyla “Allah, Mesih’tir” demek bu anlama gelir. Küfür olması için “Mesih ilah’tır” demek bile yeterli iken böyle demek “Allah Mesih’tir” demekle aynı değildir.⁴⁸⁶

Hıristiyan teslisi açıktan açığa “Allah üçtür” demek olmadığı gibi, mutlak olarak “üçün biri” de demek değildir. İlahlar üçtür. Allah ise, bunların içinde üçün üçüncüsüdür” demektir. Bu da “Allah Mesih’tir” demektir. Bu bakımdan Hıristiyanlar, “ilah üçtür” dedikleri halde Allah’dan başka ilah yoktur” da derler. Bunu “Mesih’den başka ilah yoktur” demeye eşit tutarlar. “Allah, üçün üçüncüsüdür” demek, “Allah, Meryem oğlu Mesih’tir” demenin diğer bir ifade şekli olmaktadır. Bu meseleyi çözümlenebilmek için, Allah ve ilah kelimelerini incelememiz gerekir. “İlâh, cins bir terimdir. Birden fazla olabilir. Ancak “Allah” özel isimdir. Tek olarak düşünülür. Fakat, ilah izafidir. Başkasına izafe edilir. Bir kimsenin çok tazim ettiği bir şey, onun ilahıdır. Fakat bu batıl bir ilahdır. O zaman, falancanın ilahı denir. Ama; Allah’ı denmez. Buradan anlaşılıyor ki, “Allah” lafzını hiçbir lafız karşılamamaktadır.⁴⁸⁷

Elmalılı, Hıristiyanların hem “selase”, hem de “salise” kelimeleri itibariyle iki şekilde de küfür içinde olduklarını belirtmektedir. Çünkü Allah’tan başka ilah olmadığı halde üç ilah kabul

⁴⁸² Orhan Haçerlioğlu, 327

⁴⁸³ Mâide, 5/77

⁴⁸⁴ Mâide, 5/72

⁴⁸⁵ Elmalılı, C. 3, 126

⁴⁸⁶ Elmalılı, C. 3, 126 – 12.

⁴⁸⁷ Elmalılı, C. 3, 249-250

etmek, katıksız bir şirktir. Bir olan Allah'a, diğeri ikiyi ilave etmek, Allah'ın hakkını inkârdır. Allah'tan başkasına "Allah" demek, Allah'ı inkar demektir. Esas itibariyle teslisin, biri tevhid, biri şirk olmak üzere, iki yönü vardır ki; aslında ikisi de şirk demektir.⁴⁸⁸

Hıristiyanların bu şirki kaçamak bir şirktir. Ancak; hakikatı kesin olarak söylemek gerektiğinden, Hıristiyanların müşrikliliği şüpheli olsa da, teslis davasıyla kafir olduklarına şüphe yoktur. Yukarıdaki ifadeler kısaca özetlenecek olursa "Salisü Selase" demek, Allah Meryem oğlu İsa" demektir. Bu ifade biri tevhid görünümünde şirk, biri de şirk içinde tevhid iddia eden Hıristiyan teslisinin iç yüzünü ve bunun küfür olduğunu anlatmaktadır. Bu bakımdan Hıristiyanlar, hak dinin birinci esası olan Allah'a inanan kimse şartına sahip değildir.⁴⁸⁹

5.4. Kutsal Ruh İncanın Tenkidi ve İslam'daki Karşılığı

Teslisin üçüncü unsuru olan Kutsal Ruh, 381 yılında İstanbul'da toplanan ikinci konsilde, baba ve oğulla aynı cevherden olduğu kabul edilerek, ilâh ilan edilmiştir.⁴⁹⁰ Tanrı ile aynı cevherden olan, ancak mahiyet itibariyle ayrı olan Kutsal Ruh, Tanrı'nın bütün kudret ve iradesini kendinde toplamaktadır.⁴⁹¹

Hıristiyanlar, iki şekilde Ruh'u'l Kudüs inancına sahiptirler. Birincisi; İsa'nın Meryem'den doğum ve cesetlenmesine başlangıç olan Ruh'u'l Kudüs ki; buna yalnız "Ruh'u'l Kudüs" derler. Bu, İslam inancında Cebrail'dir. Diğeri de ahir zamanda çıkacak olan Ruh'u'l Kudüs ki, Hıristiyanlar buna "Ruh'u'l Hak" derler. Bu da İslam inancında son peygamber Hz. Muhammed demektir. Ancak Hıristiyanlar, bunun Hz. Muhammed olduğunu kabul etmezler. Gerçek olan, Ruh'u'l Kudüs'ün zatı itibariyle bir olmasıdır ki, o da Cebrail (a.s.)'dir.⁴⁹² Hıristiyan inancında, Cebrail'den ayrı bir kutsal Ruh inancı vardır. Kur'anda bu, Cebrail olarak yorumlanmıştır. Ayrıca bir Kutsal Ruh yoktur.⁴⁹³

Cebrail, inişi ve inişinin sebep ve neticelerine göre birçok isimle anılır. İnziva ve ruhanilik hayatı yaşayan, Yahudilerin iftiralarına maruz kalan Hz. İsa'ya iniş itibariyle "Ruh'u'l Kudüs", hakikat hayatı yaşayan Hz. Muhammed'e inmesi itibariyle "Ruh'u'l Hak, Ruh'u'l Emin,

⁴⁸⁸ Elmalılı, C. 3, 251

⁴⁸⁹ Elmalılı, C. 3, 251 – 252

⁴⁹⁰ Mehmet Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, 52

⁴⁹¹ Ahmet Karaman, 230

⁴⁹² Elmalılı, C. 3, 298

⁴⁹³ Günay Tümer, *Hıristiyanlıkta ve İslam'da Meryem*, Ankara 1997, 175

Ruhullah” adını alır. Dolayısıyla Hz. İsa’ya “Biz seni Ruhü’l-Kudüs’le destekledik”⁴⁹⁴ hitabı, her şeyden önce Cebrail ile desteklemeyi ifade eder. İsa’nın ardından yine Cebrail’in inmesi, Hz. Muhammed’in peygamberliğinin desteklenmesi anlamına gelir.⁴⁹⁵ Dolayısıyla Ruhü’l Kudüs, Hıristiyanların anladığı manada, İsa’nın şahsiyetinin bir parçası değil, İsa’nın ve Hz. Muhammed’in destekleyicisidir.⁴⁹⁶

Kutsal Ruh’u babasından çıkacak olan “Hak Ruh” olarak tarif eden Hıristiyanlar, doğrusu bununla son peygamber müjdesini haber vermektedirler. Çünkü; İncilde yer alan “Ben geleceğim ve size benden sonra kendi nefsimden söylemeyen “Hak Ruh” gelecek ve her şeyi öğretecek ve benim söylediğim şeyleri de size hatırlatacaktır”⁴⁹⁷ ifadesi çok açık olarak peygamberimizi müjdelemektedir. Buradan anlaşılıyor ki Ruhü’l Kudüs’ten maksat İsa’nın cesetlendiği değil, sonradan ortaya çıkacak olan ve Allah’tan gelecek olan Hak Ruh’tur. Burada doğrudan doğruya peygamberimize iman kastedilmiştir. Ruhü’l Kudüs’ü kabul etmek suretiyle İznik Konsili’nde bizzat Hıristiyanlar, peygamberimizin geleceğini onaylamış olmaktadır.⁴⁹⁸

Yukarıdaki ifadeler genel olarak özetlenecek olursa; iki türlü “Kutsal Ruh” anlayışı ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi; hiçbir zaman ilah olmayan, Hz. İsa ve diğer peygamberleri de destekleyen Cebrail’dir. Diğeri ise; Hz. İsa’nın benden sonra gelecek olan dediği “Hak Ruh”tur. Bu da peygamberimizdir. Dolayısıyla Hıristiyanlıktaki Kutsal Ruh anlayışı ile İslamiyet’teki “Kutsal Ruh” anlayışı tamamen birbirinden farklıdır.

5.5. Hıristiyanların Asli Günah ve Kefaret Doktrinlerinin Tenkidi:

Asli günah ve buna bağlı olarak kefarete doktrini Hıristiyanlığın önemli inanç esaslarından birisidir. Hıristiyan inancına göre, insanlık kaçınılmaz bir kaderin baskısı altındadır. Beşeriyeti baskı altında tutan bu kader, Âdem’in işlemiş olduğu günahla, onun nesline geçmiştir.⁴⁹⁹ Hz. Âdem’in işlemiş olduğu suç sebebiyle bütün insanlar, atalarından miras kalan suç ile doğmuş ve onunla beraber ölmüştür.⁵⁰⁰

⁴⁹⁴ Mâide, 5/110, Bakara 2/87, 253, Nahl, 16/102

⁴⁹⁵ Elmalılı, C.3, 198 – 299

⁴⁹⁶ Elmalılı, C.1, 336

⁴⁹⁷ Yuhanna, 14 / 16, 15 / 26, 16 / 17, 16 / 13

⁴⁹⁸ Elmalılı, C. 3, 129

⁴⁹⁹ Mehmet Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, 64

⁵⁰⁰ Mustafa Erdem, *Hz. Adem*, Ankara 1994, 92

Hıristiyanların “asli suç” doktrini “keffaret” anlayışını da beraberinde getirmiştir. Hıristiyanlar “asli günah” doktrininden hareket etmek suretiyle, insanlığı, içine düştüğü bu suç bataklığından çıkaracak, tam bir ilah ve tam bir insan olması gereken kurtarıcıyı aramaya başlamışlardır. Bu kurtarıcı onlara göre, Allah’ın adalet, rahmet ve muhabbet sıfatlarını bünyesinde toplayan, insanlar gibi yaşayan, Allah’ın insan şeklini alan biricik oğlu İsa’dır. Çünkü insanlık, Allah’ın adalet sıfatı gereği, Âdem’in işlemiş olduğu suçtan dolayı cezalandırılmıştır. İnsanlığın bağışlanabilmesi için Allah’ın rahmet ve muhabbet” sıfatlarına da ihtiyaç vardır. İşte Allah, bu üç sıfatın kendinde olması sebebiyle insanlığı kurtarmak üzere İsa’yı göndermiştir.⁵⁰¹ İsa, Allah’ın emri ile gökten inerek, kendisini insanlık için feda etmiştir.⁵⁰²

Hıristiyanlıkta bir doktrin haline gelmiş asli günah ve kefarete inancı, kaynağını İncillerden almaktadır. İncillerde, “Yalnız bir adamın itaatsizliği nedeniyle bütün diğerleri günahkar kılındı”⁵⁰³ ifadesi asli suçun, “İsa’nın Baba yanında şefaathçi olması, O’nun beşeriyetin günahları için kendini feda etmesi, hizmet ettirmeye değil, hizmet etmeye gelmesi” kefaretin kaynağını oluşturmaktadır.⁵⁰⁴ Asli suç gereği, kefarete kurban olmuş olan İsa sayesinde, insanlık günah yükünden kurtulmuştur. Beşeriyetin taşıdığı günahı kendi canıyla ödeyen İsa, çarmıha gerilmiş, ölmüş, sonra da diriltilerek görevini tamamlamıştır.⁵⁰⁵

Hıristiyan sakramentlerinden birisi olan vaftiz ayininin, asli günah doktrini ile çok yakın bir ilişkisi vardır. Hıristiyan geleneğinde İsa Mesih’e iştirak etmeyi, imanı ve dolayısıyla kurtuluşu ifade eden bu ayin, aynı zamanda Âdem’den miras kalan asli günaha karşı, alınması gereken tavrı da ortaya koymaktadır. Vaftiz olan kişi, asli günaha ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan ölüme karşı tavrı almaktadır. Ancak; bu tamamen günahı arınma anlamına gelmez. Çünkü vaftiz günahsızlaşmayı değil, günaha karşı kurtuluş yolunu seçmeyi simgelemektedir.⁵⁰⁶

Hıristiyan dünyasını ve ilim adamlarını meşgul eden bu inanç, çelişkilerle doludur. Hz Âdem, zaman zaman ilk insan olarak kabul edilmekte, zaman zaman da ona mitolojik görünüm verilmektedir. Bir taraftan, insanlık yapmadığı bir suçun kurbanı olarak görülürken, diğer

---

⁵⁰¹ Bkz. Mustafa Erdem, 92

⁵⁰² Mehmet Aydın, 64

⁵⁰³ Romalılara, 5 / 19

⁵⁰⁴ Yuhanna 2 / 1, Matta 20 / 28, 26 / 28, Markos 10 / 45, Filipelilere 2 / 6

⁵⁰⁵ Thomas, Michel, 5, 8

⁵⁰⁶ Şinasi Gündüz, 142

taraftan, herkesin yaptığının karşılığını göreceği söylenmektedir. Bu sebeple, bu inancı ilmi ve dini bir hakikat olarak kabul etmek mümkün değildir.⁵⁰⁷

İlahi adalete, sorumluluğun bireyselliğine ve kesbiliğine aykırı olan asli günah doktrini “fert ancak kesbettiği ve fiilen işlediği şeylerden sorumludur” küllî kaidesini devre dışı bırakmıştır. Bu doktrin akıl için bir çıkmaz oluşturmaya devam etmiş, batı dünyasındaki dinden soğumanın ve inançsızlığın kaynağını teşkil etmiştir.⁵⁰⁸

Asli günah, doğan her ferdin, hiçbir dahli olmaksızın, bir seçim ve iradede bulunmaksızın, insanlığın omzuna yıkılmış olan “yabancı” bir günahdır. Bu anlamda tarihi değildir; ilk insanın yaratılış çerçevesini ilgilendirip, dünya zamanını aşan bir boyuta sahiptir. Âdem ve Havva’nın cennetteki hataları, bu dogmaya göre bütün insanlığa sirayet etmiştir. Kendilerinin hiçbir surette etkilerinin olmadığı bir hatadan dolayı, bütün insanlığı günahkâr sayan, kurtuluş için onlara hiçbir şans tanımayan bu dogma, akl-ı selimle çatışmaktadır.⁵⁰⁹

Asli günah doktrinini veraset kanunuyla açıklamaya çalışan Elmalılı, tabiatın düzenli bir işleyiş kanununun olduğunu ifade etmektedir. Olayların birbiri ardınca gelmesini ve suretlerin, şekillerin, birbirleriyle başkalığını, veraset kanunu ile tarif eden Elmalılı, bu kanunun yalnızca korunma ve devam kanunu olmadığını vurgulayarak aynı zamanda değişme ve dönüşme kanunu olduğunu belirtmektedir. Arka arkaya devam eden zincirlemede, her yeni suret, kendiliğinden bir fitrat ifade eder. Veraset bir fitratın başka bir fitrata aynen zorunlu bir geçişi değil, hakiki sebebin yeni etkisine dayanan bir benzerliği ve bir tür, birinin diğerinin yerine geçmesidir ki düzeltip değiştirmeden uzak değildir. Frengi hastalığına yakalanmış bir babanın çocuğu frengi olursa buna veraset denir. Fakat bu; hastalığın çocuğa aynen geçmesi değil, çocukta onun türünde bir hastalığın kendinden ortaya çıkmasıyla alakalıdır. Neslin üremesi ve türemesi de bu veraset kanunu ile ilgilidir. Doğurtkan bir babanın evladı, doğurtkan olabilir veya olmayabilir. İşte doğuştan günah meselesi; tamamen veraset kanunu ile ilgilidir. Öncelikle Hz. Âdem’in yaratılışında günah, hiçbir zaman kendiliğinden mevcut değildir. Onda zati olarak günah işleme meyli olabilir. Çünkü günah isteğe bağlı olan işlerde olur. Tekrarlanma yoluyla huy ve mizac olur. Allah’u Teala her ferdin özel yaratılışını, ana karnında doğrudan doğruya suret verirken, babasındaki hususi tabiatı, hastalığı, günahı, evladından tamamen silerek, peygamberler gibi

⁵⁰⁷ Mustafa Erdem, 91

⁵⁰⁸ Sadık Kılıç, *Kur’an’da Günah Kavramı*, Konya 1984, 35

⁵⁰⁹ Sadık Kılıç, *Mitoloji, Kitab-ı Mukaddes ve Kur’an- ı Kerim*, İzmir, 1993, 74

masum olarak yaratmaya gücü yettiği gibi dilerse affeder. Hıristiyanların yaptığı gibi Allah doğuştan gelen günahı bağışlamaktan aciz diyerek Allah'a iftirada bulunmak, büyük bir küfürdür. Küfür en büyük günah olduğu halde, kâfirden doğan birisi bile iman edebilir. Tövbe ve iman ile Allah küfür günahını bile affeder. Dolayısıyla bu asli suç günahı yersiz bir itikattir.⁵¹⁰

Asli suç inancına en sert tepki Kur'an'dan gelmiştir. Kur'an'a göre Allah, Hz. Âdem'in tövbesi üzerine, tövbesini kabul etmiş, kendisinden sonraki nesillere bu günahın vebalini yüklememiştir.⁵¹¹ Kur'an, ferdi mesuliyete çok fazla önem vermiştir. İslam inancında mü'min, başkasının işlediği suçun ve günahın sorumluluğunu taşımaz.⁵¹² Kur'an, "zerre miktarı hayır işleyeninin onun mükâfatını göreceğini, zerre miktarı kötülük işleyeninin de cezasını çekeceğini"⁵¹³ bildirmektedir. Yine bir başka ayette, herkesin kazandığının kendine ait olduğu, kimsenin, kimsenin günahından sorumlu olamayacağı ifade edilmektedir.⁵¹⁴

5.6. Peygamberimizin Müjdelenmesi Meselesi

Hıristiyanlarla Müslümanlar arasındaki polemik konularından birisi de peygamberimizin müjdelenmesi meselesidir. Öncelikle Hıristiyanlar böyle bir müjdelemeyi kesinlikle kabul etmemektedirler. İncillerde yer alan tebşirata dair ifadeler Hıristiyanlarca farklı yorumlanmaktadır.

Tebrişat konusuyla ilgili olarak tartışmaya mahal bırakacak ifadeler İncilde şu şekilde zikrolunmaktadır: "Ben de Baba'ya yalvaracağım ve O, size başka bir Paraklit, "Hakikat Ruhunu" verecektir, ta ki daima sizinle beraber olsun."⁵¹⁵ Fakat benim ismimle babanın göndereceği Paraklet, "Ruhu'l Kudüs", o size her şeyi öğretecek ve size söylediğim her şeyi hatırıma getirecektir.⁵¹⁶ "Babadan size göndereceğim Paraklet, babadan çıkan hakikat ruhu geldiği zaman benim için şahadet edecektir."⁵¹⁷ Bununla beraber, ben size hakikatı söylüyorum: Benim gitmem sizin için daha hayırlıdır. Çünkü gitmezsem Paraklit size gelmez; fakat gidersem onu size gönderirim.⁵¹⁸

⁵¹⁰ Bkz. Elmalılı, C. 2, 269 – 271

⁵¹¹ Bakara, 2/35 – 37, İsmail Cerrahoğlu, *Kur'anda İnsanın Yaratılışı Sahnesinin Düşündürdükleri*, AÜİFD, C. 20, 94

⁵¹² Bakara, 2/286, Necm, 53/38 – 39, İsra, 17/15, Sebe, 34/25

⁵¹³ Zilzal, 99/7 – 8

⁵¹⁴ En'am, 6/164

⁵¹⁵ Yuhanna, 14 / 15 - 16

⁵¹⁶ Yuhanna, 14 / 26

⁵¹⁷ Yuhanna, 15 / 26

⁵¹⁸ Yuhanna 16 / 17

Hıristiyanlara göre yukarıdaki ifadeler, İsa'nın akabinde, o bu dünyadan ayrıldıktan sonra, bir başkasının geleceğini ifade etmektedir. İsa, İncil'de, kendisinden sonra bir "yardımcı", ya da "Tesellici"nin geleceğini, kendisinin ya da pederin onu göndereceğini açıkça ilan etmiştir.⁵¹⁹ İşte bu tesellici, Müslümanların iddia ettikleri gibi Muhammed değil Kutsal Ruh'tur.⁵²⁰ Ancak Tesellici ve yardımcının sıfatı, İncil'in asıl lisanı olan Yunanca'da Parakletos sözcüğü ile ifade edilir. Bu kelime de "Kutsal Ruh" anlamına gelir. Şayet bu kelime Periklitos yazılırsa bu çok ünlü anlamı gelir. Bunun Arapçası da "Ahmet" anlamına gelir. Ahmet de Muhammed'in bir lakabıdır. Bu iddia, ciddiye alınamayacak kadar basit bir iddiadır.⁵²¹

Kur'an'ı Kerim, Hıristiyanların iddialarına bizzat Hz. İsa aracılığıyla cevap vermektedir. Buna göre; "Ey İsrail oğulları! Doğrusu ben size gönderilen Allah'ın peygamberiyim. Önümde Tevrat'ın tasdikçisi, benden sonra gelecek bir peygamberin müjdecisi olarak geldim ki, o peygamberin ismi, Ahmet'tir."⁵²² İfadesi peygamberimizi ismiyle müjdelemektedir.

Kur'an'ın bildirdiği bu haberin Tevrat ve İncil'de mevcut olması meselesi İslam âlimlerini meşgul etmiştir. Hıristiyanlığa reddiye yazan İslam âlimleri, Hz. İsa'ya vahyedilen İncil'de bunun mevcut olduğunu, fakat tahrif neticesinde bu haberin İncil metinlerinden çıkarıldığını belirtmişlerdir.⁵²³ Bazı İslam âlimleri de, Hz. Muhammed'le ilgili müjdeyi mevcut İncil'lerde arama yoluna gitmişlerdir.⁵²⁴ Buna göre, İncil'lerde kullanılan "Tesellici" veya "Hakikat Ruhu" ifadelerinin Yunanca karşılığı "Parakletos"tur.⁵²⁵

İncil'in eski Yunanca tercümelerinde kullanılan bu kelimenin Periklitos olduğu ileri sürülmüştür ki bu da Arapça "Ahmed" kelimesinin tam karşılığıdır. Dolayısıyla Parakletos ve Periklitos kelimeleri Hz. Peygamberin risaletini ifade etmektedir.⁵²⁶

Hıristiyanlar, İsa'dan sonra gelecek olan Paraklit ile Kutsal Ruh'u kastederler ve onun yardımcılık görevini üstleneceğini iddia ederler. Hâlbuki ruh, bu yardımcılık görevini yaparken işitecek ve konuşacaktır. İşitmek ve konuşmak fiilleri ise somut varlıklar için kullanılır. Dolayısıyla işitme ve konuşma fiillerini Kutsal Ruh'a uygulamak doğru değildir.⁵²⁷

⁵¹⁹ Xavier Jacob, *Hıristiyanlık Hakkında En çok Sorulan Sorular*, İstanbul 1999, 52

⁵²⁰ John Gilchrist, *Kur'an ile İncil*, İstanbul 1997, 43 - 49

⁵²¹ Xavier Jacop, *Sorabilir miyiz?* İstanbul 1999, 51 - 52

⁵²² Saff, 61/6

⁵²³ Mehmet Aydın, "Faraklit", DİA, C. 12, 165

⁵²⁴ Mehmet Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, 187

⁵²⁵ Abdulahad Davud, *Tevrat ve İncil'e Göre Hz. Muhammed*, Çev: Nusret Çam, İzmir 1992, 270

⁵²⁶ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, Çev: Salih Tuğ, İstanbul 1993, C. 1, 642

⁵²⁷ Maurice Bucaille, *Müspet İlim Yönünden Tevrat, İncil ve Kur'an*, Çev, M.Ali Sönmez, Ankara 1998, 169 - 174

Mantık itibariyle Yuhanna İncil’inde yer alan “Parakletos” ibaresine zikrettiğimiz somut nedenlerden ötürü “İsa gibi bir insan” gözüyle bakmak gerekir. Bu insan da tıpkı İsa’nın sahip olduğu, Yuhanna İncil’inde öngörüldüğü üzere, işitme ve görme yeteneğine sahiptir. O halde İsa’nın verdiği haber şu şekilde özetlenmektedir: Allah bu dünyaya, Yuhanna’nın tanımladığı görevi, yani Allah’ın sesini duyan, Allah’ın mesajını insanlara tekrar eden, peygamberlik görevini üstlenmek üzere bir peygamber gönderecektir. İşte bu peygamber’de Hz. Muhammed olacaktır.⁵²⁸

Sonuç itibariyle Hıristiyanlar, Hz. İsa’dan sonra gelecek olan “Tesellicinin ve Hakikat Ruhu’nun Kutsal Ruh olduğunu savunurken, Müslümanlar ise bunun Kutsal Ruh değil, bizzat Hz. Peygamberin risaleti olduğunu belirtmektedirler. Dolayısıyla Hıristiyanlıktaki Kutsal Ruh anlayışı ile İslam’daki Kutsal Ruh anlayışı tamamen bir tezat teşkil etmektedir.

---

⁵²⁸ Maurice Bucaille, 174, Bkz. Elmalılı, C. 7, 287

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin son devrinde yetişip Cumhuriyet'in ilk yıllarını idrak eden Elmalılı, felsefî, itikadî, fikhî, tasavvufî, içtimai meseleler üzerinde derinliğine düşünen bir din âlîmidir. Dini problemleri yeni İlmi verilerle teyit etmesi, özellikle tevhid esasına ilişkin delilleri materyalist, pozitivist bir yaklaşımla irdelemesi, onun mütefekkir bir âlim olduğunun göstergesidir.

Çok yönlü bir ilim adamı olması itibariyle temayüz eden Elmalılı, Kur'an ayetlerini yorumlarken, çağının gerektirdiği bilgi ve teknolojiden en mükemmel şekilde yararlanmaya gayret etmiş, bilimsel gelişmelerden kendisini soyutlamamıştır. Yazmış olduğu tefsire geleneksel tefsir çizgisinde yer aldığı gerekçesiyle tenkitler yönetilse de özellikle Hz. İsa'nın babasız yaratılması mucizesini çağdaş İlmi verilerden hareket etmek suretiyle izah etmeye çalışması, ayetlere yeni anlamlar vermesi, onun özgün yorumlar yapabilen çok yönlü bir din bilgini olduğunu göstermektedir. Elmalılı, Hz. İsa'nın babasız olarak yaratılmasını, akla ve tecrübeye aykırı olduğu için reddedenleri şiddetle tenkit etmektedir. Bu noktada Kur'an'dan deliller getirmekte, bu hadiseyi bilime aykırı bulduğu için inanmayanları yine bilimsel yoldan susturmaya çalışmaktadır. Kur'an-ı Kerim'den Hz. Yahya'nın ve Hz. Adem'in doğumunu delil getiren Elmalılı, fen bilimlerinden de canlıların monomer ya da diyamer yani analı veya analı babalı şeklinde teşekkül etmiş olabileceği gerçeğini delil getirmektedir. Yine bu düşüncesini ispatlama doğrultusunda, mantık İlminin metodunu da en iyi şekilde kullanmaktadır.

Elmalılı, Hz. İsa'nın Allah'tan bir kelime olmasını, Hz. İsa'nın mucizevi bir şekilde babasız olarak yaratılması şeklinde tefsir etmiştir. Hz. İsa'nın babasız olarak yaratılması, onu beşer konumundan ilah konumuna taşımaz. Hz. Adem de hem annesiz, hem de babasız yaratılmıştır. Aynı şekilde Hz. Yahya da, çocuk sahibi olma ehliyetini kaybetmiş bir ana ve babadan dünyaya gelmiştir. Hz. Adem'in ve Yahya'nın bu durumu, onları beşer üstü bir konuma taşımayı gerekli kılmadığı gibi, aynı şekilde Hz. İsa'yı da ilah konumuna taşımaz. Ayrıca Kur'anda, Hz. İsa'nın annesi ile beraber anılması da onun ilah değil, bir beşer olduğunu göstermektedir. Kur'an'ın bu tasviri, onun bir insan ve bir peygamber olduğunu ortaya koyar.

İslam âlîmleri arasında tartışmalara neden olan nüzul-i İsa konusuna farklı bir bakış açısıyla yaklaşan Elmalılı, Hz. İsa'nın bedenlen ve ruhen semaya yükseltildiğini savunmaktadır. Ayetlerde geçen yükselme ile hadislerde geçen yükselmenin birbirinden farklı olduğunu belirten

Elmalılı, Hz. İsa'nın nüzulünü de sembolik ve mecazi olarak yorumlamaktadır. Kısacası Elmalılı, Hz. İsa'nın nüzulüne dair rivayet edilen hadisleri tevatür derecesinde görmemekte, ahir zamanda Hz. İsa'nın manevi olarak geleceğini ve Hıristiyanlığın İslam'a kalbolacağını belirtmektedir.

Son asrın yetiştirmiş olduğu müstesna fikir şahsiyetlerinden biri olan Elmalılıya göre "Allah katındaki geçerli olan tek din İslam'dır." Çünkü İslam, diğer dinleri neshedip geçersiz kılmış, tevhid inancını ilan etmiştir. İnsanlığı kurtuluşa ve ebedi saadete eriştirecek tek din İslam'dır. Dolayısıyla, Allah'ın peygamberinin getirdiğinin dışında hiçbir din "Hak din" değildir. Allah, şirki ve küfrü ortadan kaldıracak gerçek ve hak olan tevhid dinini ayakta tutacaktır. İşte bu, Allah'ın bir vaadi ve hakikatidir.

Tevhid inancı ile Hıristiyanların teslis inancı arasında bir mukayese yapan Elmalılı, tevhid inancının şeffaf, sade ve anlaşılmasının kolay olduğunu, buna mukabil teslis inancının ise karmaşıklıklarla dolu, anlaşılmaktan daha ziyade, zaruri olarak inanılması gereken bir dogma olduğunu ifade etmektedir. Hıristiyanlığın teslis doktrinine karşı ciddi tenkitlerde bulunan Elmalılı, tevhid inancını da en sade ve anlaşılır şekilde ortaya koymuştur.

Allah, her türlü kemiyetten, keyfiyetten, mahiyetten, zamandan ve mekandan münezzehtir. Allah, bölünebilen ve toplanabilen bir varlık değildir. O, kendine özgü olan ve varlığında tek olandır. Tamam olmak için hiçbir şeye ihtiyaç duymayan, ancak her şeyin kendisine ihtiyaç duyduğu en mükemmel varlıktır. Bir araya gelme ve birden fazla olma durumlarından münezzehtir. Çünkü bir araya gelen ve birden fazla olan varlıklar, birbirine muhtaçtır. Bu ise ilahlık konumuna aykırıdır. Dolayısıyla Allah, özü itibarıyla tektir.

Elmalılı'nın tevhid anlayışı, tenzih anlayışıyla yakından ilgiliyken, Hıristiyanların teslis inancı, böyle bir tenzihi içermez. Bu inanç, Baba, Oğul, Kutsal Ruh üçlüsünden oluşur. Oğul ve Kutsal Ruh, Babadan südur etmiştir. Her biri, birbirinden tamamen ayrı üç şahıs olmakla birlikte, bu üç unsur, hem cevherde hem de sıfatta birleşmişler, üçü bir, her biri de aynı zamanda üç ilah olmuştur. Onlar sıfatları zat ile karıştırmışlar, bir zatta, birden fazla sıfatın olabileceğini kabullenmek yerine, bir sıfatta birden fazla zatın taaddüd edebileceği anlayışını benimsemişlerdir. Hıristiyanların bu inancı, hem çelişkilerle dolu hem de katıksız bir şirk anlamına gelmektedir. Çünkü; uluhiyet alemi ile beşeriyet alemi iç içe geçmiştir. Aklın çelişki kanunu çiğneyen bu inanç, akli açılımlara fırsat bırakmamış, bütün ilim ve fenleri tabiatından çıkararak, ispat yolundan ayrılmış ve tamamen eğilimlere dayalı bir inanç haline gelmiştir.

Teslis inancı, Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında derin ayrılıklara neden olduğu gibi, Hıristiyanlığın asli suç ve tebşirat anlayışı da çeşitli tartışmalara neden olmuştur. Asli suç anlayışı gereği, doğan her insan, potansiyel suçlu olarak doğmaktadır. İşte bu suça karşılık Hz. İsa, kendisini insanlık için feda etmiştir. İslam dini ise, ilahi adalete, sorumluluğun bireyselliğine ve kesbiliğine aykırı olan bu inancı, “Fert ancak kesbettiği ve işlediği şeylerden sorumludur” kaidesi gereği tamamen devre dışı bırakmıştır.

Peygamberimizin müjdenmesi meselesi de ciddi polemiklere neden olmuş, Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında mevcut olan ayrılıklar daha fazla derinleşmiştir. Hıristiyanlar Hz. İsa'nın müjdesini “Kutsal Ruh” olarak algılamak, Müslümanlar ise bunu bizzat Hz. Peygamber ve O'nun risaleti olarak kabul etmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA

- AHMET, Emin, *Fecrü'l-İslam*, Kahire 1965
- ALBAYRAK, Halis, *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsir Anlayışı*, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu, Ankara 1991
- ÂLÛSÎ, Şehâbeddin, Mahmud, *Rûhûl-Meâni*, 1-30 Beyrut, 1987
- ATAY, Hüseyin, *Kur'an'a Göre Araştırmalar, 1*, Ankara 1993
- ATEŞ, Süleyman, *İslam'a İtirazlar ve Kur'an'ı Kerimden Cevaplar*, Ankara 1971
- ATEŞ, Süleyman, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1-2, İstanbul 1995
- ATEŞ, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 1-12, İstanbul 1988-89
- AYDIN, Mehmet, *Hıristiyan Genel Konsilleri ve 2.Vatikan Konsili*, Konya 1991
- AYDIN, Mehmet, *Hıristiyanlıkta Teslis Doktrini ve Hıristiyan İtizalleri*, A.Ü.İ.F.İ.D., Sayı 15
- AYDIN, Mehmet, "Faraklit", D.İ.A., C 12
- AYDIN, Mehmet, "Hıristiyanlık Maddesi", İstanbul 1998, C 12
- AYDIN, Mehmet, "Mezhepler ve Tarikatler", D.İ.A., C 17
- AYDIN, Ali Aslan, *Büyük Kur'an Tefsiri*, İstanbul, T.S.
- BAYBAL, Sami, *İbrahimi Dinlerde Mesih'in Dönüşü*, Konya 2002
- BAYRAKLI, Bayraktar, *Kur'an Tefsiri, 1-18*, İstanbul 2002
- BESTNARD, M.Albert, *Hıristiyan İlahiyatı*, Çev: Mehmet Aydın, Konya 1983
- BUCAİLLE, Maurice, *Müspet İlim Yönünden Tevrat, İncil ve Kur'an*, Çev: Mehmet Ali Sönmez, Ankara 1998
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meal-i Alisi ve Tefsiri 1-8*, İstanbul ts.
- BUHARÎ, Ebu Abdillâh Muhammed bin İsmail, *el Camiu's Sahih, 1-8*, Mısır 1926
- BURSEVÎ, İsmail Hakkı, *Ruhu'l Beyan*, Çev: Abdullah Öz ve Diğerleri, 1-14, İstanbul 1997
- CERRAHOĞLU, İsmail, *Kur'an'da İnsanın Yaratılışı Sahnesinin Düşündürdükleri*, A.Ü.İ.F.İ.D., C 20
- CİLACI, Osman, *Günümüz Dünya Dinleri*, Ankara 1998, Osman, CİLACI, Osman, *Dinler ve İnançlar Terminolojisi*, İstanbul 2001
- CHALLEYE, Felicien, *Dinler Tarihi*, Çev: Samih Tiryakioğlu, İstanbul 2002
- ÇANTAY, Hasan Basri, *Kur'an-ı Hakim ve Meâl-i Kerim*, İstanbul 1987
- DAVUT, Abdulahad, *Tevrat ve İncile Göre Hz. Muhammed*, Çev: Nusret Çam, İzmir 1992
- DERVEZE, İzzet, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, Çev. Mehmet Yolcu, 1-3 İstanbul 1995
- DERVEZE, İzzet, *et-Tefsiru'l Hadis, 1-12*, Dımaşk 1961-1963
- DUMAN, Zeki, "Hz. İsa", *Fecre Doğru*, Ank. 2002, sayı 82
- ELİADE, Mircea, *Dinler Tarihi Sözlüğü*, Çev: Ali Erbaş, İstanbul 1997
- ERDEM, Mustafa, *Hz. Adem*, Ankara 1994
- ESED, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, trc, Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, 1-3, İstanbul 1996
- FATİŞ, Emrullah, *Kur'an'da Hz. İsa*, Kayseri 2000
- FAZLURRAHMAN, *İslam*, Çev: Mehmet Aydın, Mehmet Dağ, İstanbul 1981

- FIĞLALI, Ethem Ruhi, “Mesih ve Mehdi Üzerine”, A.Ü.İ.F.D, 15, 1981
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, İstanbul 1999
- GİLCHRİST, John, *Kur’an ile İncil*, İstanbul 1997
- GÜNDÜZ, Şinasi, *Hıristiyanlık*, İstanbul 2006
- HAMİDULLAH, Muhammed, *İslam Peygamberi*, Çev:Salih Tuğ, İstanbul 1993
- HANÇERLİOĞLU, Orhan, *Dünya İnançları Sözlüğü*, İstanbul 1993
- HARMAN, Ömer Faruk, “Hz.İsa”, İslam’da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi 1-4, İstanbul 1997
- Hıristiyan İnanıcı*, Türkiye Katolik Kilisesi Yayınları, Der: Komisyon İstanbul 1994
- HİCK, John, *Hıristiyanların İsa’yı Algılama Biçimi ve Bunun İslam’ın Anlayışıyla Karşılaştırılması*, Çev: Şaban Ali Düzgün, İslamiyat C 3, Sayı 4
- İBN AŞUR, Muhammed Tahir, *Tefsirü Tahrir ve’t Tenvir*, 1-30, Tunus 1984
- İBN KESİR, *Tefsiru’l Kur’an’i’l-Azim*, 1-4 Beyrut 1981
- İBN MANZUR, *Lisanü-l Arab*, 1-15, Beyrut ts.
- JACOP, Xavier, *Sorabilir miyiz?*, İstanbul 1999
- JACOP,Xavier, *İsa Kimdir?* İstanbul 1992
- JACOP,Xavier, *Hıristiyanlık Hakkında En Çok Sorulan Sorular*, İstanbul 1999
- JANET, Paul, Gabriel Seailles, *Metâlib ve Mezâhib*, Çev: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, İstanbul 1978
- KAHRAMAN, Ahmet, *Mukayeseli Dinler Tarihi*, İstanbul 1999
- KEVSERİ, Muhammed Zahid, *Nazratün Abire fi Mezaimi Men Yünkiru Nüzüle İsa Kabel Ahire*, Mısır 1980
- KILIÇ, Sadık, *Mitoloji, Kitab-ı Mukaddes ve Kur’an*, İzmir 1993
- KILIÇ, Sadık, *Kur’an’da Günah Kavramı*, Konya 1984
- KIRBAŞOĞLU, M.Hayri, Hz. “İsa’yı Gökten İndiren Hadislerin Tenkidi”, İslamiyat, 3.Ankara 2000
- KİTAB-I MUKADDES, *Kitab-ı Mukaddes Şirketi*, İstanbul 1993
- KURTUBİ, *El Câmi li Ahkâmi’l-Kur’an*, 1-20, Mısır 1952-67
- KUTUP, Seyyid, *Fizilâli’l Kur’an*, Çev: Komisyon, 1-17, İstanbul 1997
- KUZGUN, Şaban, *Dört İncil Farklılıkları ve Çelişkileri*, Ank. 1996
- KÜÇÜK, Abdurrahman, *Dönmeler Tarihi*, Ankara 1992
- MADRİGAL, Carlos, *Hıristiyanların Üçlü Birlik İnanıcı Ne Demek?*, İstanbul 1995
- MAHMUT ŞELTUT, *İsa’nın Ref’i*, Çev: Ethem Ruhi Fiğlalı, A.Ü.İ.F.D, 1-23, Ankara 1978
- MASDUSİ, Abdullah, *Yaşayan Dünya Dinleri*, İstanbul 1981
- MATURİDİ, Ebu Mansur Muhammed, *Te’vilatü’l-Kur’an*, 1-3, Selim Ağa Kütüphanesi, No: 40
- M.E.B., Türk Ansiklopedisi, Ankara 1982
- MEHMET VEHBİ, *Hulasatü’l Beyan Fi Tefsiri’l Kur’an 1-16*, İstanbul 1979
- MERAGİ, Ahmet Mustafa, *Tefsirü’l Meragi*, 1-30, Mısır 1946
- MEVDUDİ, Ebu’l-Âla, *Tefhimi’l-Kur’an*, trc, Muhammed Han Kayani ve Diğerleri, 1-7, İstanbul 1986
- MUHAMMED EBU ZEHRA, *Hıristiyanlık Üzerine Konferanslar*, Çev: Akif Nuri, İstanbul 1978

- MUSTAFA SABRİ EFENDİ, *Mevkifu'l-Akl*, Beyrut 1981
- NURBÂKI, Haluk, *Kur'an-ı Kerimden Ayetler ve İlmi Gerçekler*, Ank. 1989
- NURSİ, Bediüzzaman Said, *Mektubat*, İst. 1992
- ÖZKAN, Ali Rafet, *Fundamentalist Hıristiyanlık*, Ankara 2002
- PAÇACI, Mehmet, *Kur'an ve Ben Ne Kadar Tarihseliz?*, Ankara 2000
- PAMİR, Dominik, *Kutsal Üçlü Birlik Gizi*, İstanbul 1997
- RAGIP EL İSFEHANİ, *El-Müfredat*, Beyrut. Ts
- RAZİ, Fahreddin, *Mefatihü'l-Gayb, 1-32*, Tahran, ts.
- RAZİ, Fahreddin, *Tefsir-ı Kebir*, trc: Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru, 1-23, Ank. 1989
- REŞİD RIZA, *Tefsirü'l-Menar, 1-12*, Kahire 1367
- SABUNİ, Muhammed Ali, *Safvetü't Tefasir, 1-3*, İstanbul 1987
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Isparta 2000,
- SARITOPRAK, Zeki, *Nüzül-i İsa Meselesi*, İzmir 1997
- SCHİMMEL, Annamarie, *Dinler Tarihine Giriş*, İstanbul 1999
- SIRMA, İhsan Süreyya, *İslamiyet ve Hıristiyanlık*, İstanbul 1980
- SİNANOĞLU, Mustafa, “*İslam Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*”, DİA C 17
- ŞELEBİ, Ahmet, *El Mesihyye*, Kahire 1973
- ŞELEBİ, *Mukarenetü'l Edyan, 1-4*, Kahire 1993
- TABERİ, Ebu Ca'fer, Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l Beyan an Te'vili'l Kur'an, 1-30*, Mısır 1954
- TAHTAVİ, Muhammed İzzet, *en Nasraniyyetü ve'l-İslam*, Mısır 1987
- TAPLAMACIOĞLU, Mehmet, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, Ankara 1997
- TÜMER, Günay, *Hıristiyanlıkta ve İslam'da Meryem*, Ankara 1997
- TÜMER, Günay-Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ankara 1993
- ÜNAL, Mehmet, *Tefsir Kaynaklarına Göre Hz. İsa'nın Ölümü, Ref'i ve Nüzülü Meselesi*, İslamiyat, 3, Ankara 2000
- ÜNAL, Mustafa, *Kur'an'da Hıristiyanlara Yönelik Teolojik Eleştirilerin Tipolojisi*, D.T.A, Ankara, 2004
- YAVUZ, Yûsuf Şevki, *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, T.D.V, C.2* İstanbul 1995
- YAZICI, Nesimi, *Muhammed Hamdi Yazır'ın Hayatı ve Yazarlığı*, M.Hamdi Yazır Sempozyumu, Ankara 1991
- YAZIR, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili, 1-9*, İstanbul 1979
- YAZIR, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili, 1-9*, Akçağ Yayınları, Ankara ts
- YILDIRIM, Suat, *Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, İzmir 1996
- YILDIRIM, Suad, *Kur'an'da Uluhiyet*, İstanbul 1987
- ZEMAŞŞERİ, Ebu'l Kasım, *El-Keşşaf, 1-4*, Beyrut 1977
- ZÜHAYLİ, Vehbe, *Tefsirü'l-Münir*, Çev: Komisyon, İstanbul 2005
- WAARDENBURG, Jacques, “*Mesih*” DİA, C 29